

Abraham Lincoln şi statul major al armatei nordiste în timpul războiului de secesiune

anii 1861—1865, consulul general, George Pomuţ.

Tratativele pentru vînzare-cumpărare s-au încheiat la un an după sosirea lui George Pomuţ la Petersburg. La 30 mai 1867, Rusia a cedat toate drepturile ei de suveranitate asupra peninsulei Alaska în suprafaţă de 1 376 000 kmp (aproape de 5 ori teritoriul României) şi a insulelor Aleutine, pentru suma de 7 200 000 dolari. Senatul din Washington a ratificat contractul de cumpărare în şedinţele din 26 iunie şi 18 august 1867, an în care generalul american Lowell H. Rouseau, în numele Statelor Unite, a luat în primire teritoriile cumpărate.

Înlocuirea lui George Pomuţ din postul de consul general, în 1878, s-a datorat intrigilor dirijate împotriva lui de un anume Varga. Adînc jicnit, Pomuţ a refuzat să se mai întoarcă în Statele Unite. A decedat în ziua de 12 octombrie 1882. A circulat svonul că ar fi fost asasinat, ceea ce nu s-a putut dovedi ; s-a afirmat că a fost înmormîntat în oraşul Smolensk ceea ce nu corespunde adevărului. Generalul de brigadă George Pomuţ, consulul general al Statelor Unite în capitala Rusiei, a fost înhumat în „colţul săracilor" al cimitirului Smolensk din Petersburg. Se ştia despre el că este foarte bogat, că ducea o viaţă mondenă, participînd la toate balurile curţii şi ale protipendadei. Cum la moarte bani asupra lui nu s-au găsit ci numai două cufere cu acte personale şi titluri de proprietate prescrise, cheltuielile de înhumare au fost suportate de membrii coloniei americane şi de prieteni.

Generalul Belknap, fostul lui comandant, ajuns ministru de război, s-a îngrijit ca corpul său să fie reînhumat într-un loc mai potrivit rangului şi faptelor lui, iar pe mormînt a dispus să i se ridice un monument funerar.

Menţionăm că cercuri interesate din Statele Unite, ca şi rudele lui din România, au întreprins stăruitoare cercetări pentru a se da de urma averii lui George Pomuţ fără a obţine vreun rezultat favorabil.

Persoana şi activitatea lui George Pomuţ, ca şi aceea a ieşanului Nicolae Dunca, căpitan în regimentul 9 voluntari New York, căzut, în acelaşi război, în 1862, lîngă localitatea Gros-Keys, se amintesc des cînd se evocă viaţa coloniştilor români din Statele Unite. Ataşamentul acestor colonişti faţă de noua lor patrie a fost total. Aşa se explică de ce românii americani, prin organizaţiile lor locale, au construit, în cursul celui de al doilea război mondial, cuirasatul „George Pomuţ" care, încadrat în flota generalului Mac Arthur, a luptat în Pacific pînă la capitularea Japoniei.

Corneliu Albu

---

[1]) **Belknap. „History of the fiftenth Regiment Jowa veteran volunteer infantry, from october 1861 to august 1865, when disbandend at the end of the war", Keokuk (Jowa) 1887.**

1 decembrie
1918-1983

FILE DIN EPOPEEA MARII UNIRI A ROMÂNILOR

Spre sfîrşitul anului 1929, apărea în Bucureşti revista bilunară „Generaţia Unirii" – organ al partidului naţional liberal. Director delegat era Gheorghe Tătărescu care făcea parte şi din comitetul de direcţie al publicaţiei, alături de Ion Inculeţ, Al. Lapedatu, Ion Nistor şi Stelian Popescu.

După cum este bine cunoscut, la 10 noiembrie 1928 partidul naţional liberal fusese nevoit să cedeze puterea în favoarea celui naţional-ţărănist, intrînd astfel într-o lungă opoziţie încheiată abia la 14 noiembrie 1934. La guvern fiind, naţional-ţărăniştii încep o sistematică campanie propagandistică care să pună pregnant în evidenţă rolul lor în actul Unirii din 1918. In replică, naţional-liberalii publică şi ei o serie de studii, cărţi, tipăresc reviste – precum „Generaţia Unirii" – în care ţin să consemneze cu de-amănuntul contribuţia la desăvîrşirea unităţii naţionale a românilor.

In nr. 10 din 25 decembrie 1929 al revistei „Generaţia Unirii" a publicat şi I. G. Duca un episod din Memoriile sale ; în fapt un foarte scurt fragment din capitolul Consiliul de coroană de la Cotroceni. Astăzi avem posibilitatea să extragem din volumul I (Neutralitatea) al Memoriilor întregul capitol citat şi să-l transcriem pentru cititorii Almanahului Luceafărul 1983.

Este vorba de o pagină importantă din istoria patriei noastre, un moment crucial pentru devenirea noastră naţională. Asemenea documente pe cît de rare, pe atît de preţioase este necesar să intre în circuitul cunoaşterii publice, ele avînd darul să depună mărturie asupra adevărurilor şi drepturilor inalienabile ale poporului român, dar şi să fortifice de-apururi conştiinţa românească întru unitate şi independenţă naţională.

Asupra virtuţilor de memorialist ale lui Duca am mai avut prilejul să discutăm. Ecourile deosebit de favorabile, stîrnite de cele ce s-au publicat pînă acum din Memoriile sale, ne îndreptăţesc să revenim astfel – pînă la publicarea lor integrală în volume.

I. G. Duca expune faptele şi le analizează cu luciditate şi cu sentimentul răspunderii faţă de o aşa problemă majoră din istoria politică a României. Fatal însă, unda de subiectivism îl surprinde şi îl cuprinde (uneori) pe memorialist. Este şi acesta motivul pentru care – spre o mai dreaptă şi completă judecare de către cititori a însemnărilor lui Duca, fără nici o „ajustare" a noastră – am apelat la Notele politice ale lui Al. Marghiloman. Şedinţa Consiliului de coroană de la Cotroceni, descrisă în varianta de mai jos, este a unui reprezentant din altă tabără politică (aflată în opoziţie) decît cea naţional-liberală de la guvern. Aşadar, înainte de lecturarea capitolului propus din Memoriile lui Duca, să reţinem lapidarele note ale lui Marghiloman :

„14 august 1916. – Consiliul de coroană. Războiul. Mă duc la Cotroceni cu Maiorescu. Czernin a fost ieri la Brătianu, care i-a spus că : Consiliul este amînat pentru după amiază, şi că el păstrează şi este în măsură de a păstra neutralitatea ! Maiorescu se întreabă : La ce bun

aceste minciuni ? Cum se pot falsifica fapte materiale atit de ușor de controlat ?

La ora 11 se întrunesc în sufrageria cea mare de la Cotroceni : miniștrii, Teodor Rosetti, Carp, Maiorescu și cu mine. Nicu Filipescu, Take Ionescu, Olănescu, Cantacuzino-Pașcanu, Mișu Pherekyde și C. F. Robescu (înlocuind pe V. Missir [Senat] lipsă).

Regele : «Văd situațiunea în așa fel incit nu mai putem sta în neutralitate. Cred că de aici înainte victoria Puterilor Centrale este exclusă. Guvernul meu a avut consfătuiri cu unul din grupurile beligerante ; el crede că momentul a venit. Eu, după matură reflecțiune și după lupte interne pe care le veți înțelege și din care am ieșit biruitor asupra mea, inclin mai mult pentru opinia guvernului meu».

Brătianu : Apel la concordie și cere concursul tuturor.

Carp : Explică necesitatea unei expuneri a guvernului.

Regele : Apel la discreția tuturor : trebuie tăcerea preotului care primește o spovedanie.

Brătianu : «1913 a fost prefața unui rezbel cu Austria și încă de atunci contradicția de interese politice cu noi a luat forma acută. S-a adăugat forma antipatică în care a izbucnit războiul actual. S-a adăugat abstențiunea Italiei prin care, și numai cu concursul militar al căreia era stipulat că o armată română poate figura alături de o armată austro-ungară. – Eu neg acest lucru. – Brătianu (și regele) afirmă că era convenție în acest sens : regele Carol mi-a spus că s-a studiat, dar că din motive tehnice nu s-a putut încheia. Azi, toată latinitatea este în tabăra contra Germaniei ! La început victoria părea probabilă pentru germani : neputînd merge noi singuri contra, am stat neutri. Rezbelul de uzură azi răstoarnă șansele în favoarea celor cu rezerve mai mari, iar Bulgaria, luînd locul nostru în Orient, nouă ne este imposibil să stăm lîngă germani. În sistemul de la 1884 eram aliați cu Italia în contra Rusiei ; azi, Italia este lîngă Rusia. Încetul cu încetul, fără grabă, am ajuns la garantarea intereselor noastre : pentru neutralitate am avut numai asigurări, nu garanții. Azi problema este : „Sau să renunțăm la orice am putea obține prin victoria Antantei sau să intrăm în război. Eu m-am angajat desăvîrșit".»

Take Ionescu : Aprobă cu efuziune. Osanale pentru rege.

Eu. : «Lucrurile fiind hotărîte, nu mai pot da vreo povață ; fac numai o rugăciune regelui, dacă mai este timp. Prețuirea șanselor războiului nu o văd ca d-nul Brătianu. După atîtea sacrificii omenești, ofensiva aliaților nu a recîștigat nici o porțiune infimă din ceea ce ocupă Centralii : am harta aci. Ni se spune că în Polonia s-au încetinit operațiile pentru ca să se constituie rezervele pentru noi : deci nu este prisos de oameni. Bulgaria ? Nu văd antinomie între statele noastre ; am crezut și cred că o bună înțelegere între noi și bulgari ar constitui o a șaptea mare putere în Orientul Europei. Dar chiar dacă șansele ar fi bune, este în interesul României să ajute la instalarea rușilor pe Strîmtori ? Din mijlocul secolului al 17-lea Rusia luptă ca să iasă la Marea caldă : azi aceasta este singurul ei țel. Rog pe rege să se gîndească

că dacă Rusia vine la Constantinopol, România este drumul care leagă Rusia cu Strîmtorile. Chiar dacă n-ar cuteza Rusia să-și anexeze această cale — România, — instalarea la Strîmtori a marelui nostru vecin este moartea economică a țării. Cred că acesta este cel mai mare păcat ce un român poate comite împotriva viitorului țării. S-a făcut apel la concursul tuturor. Odată deciziunea luată, vom tăcea ! Aceasta este tot ce putem face pentru a nu rupe unitatea națională».

Nicu Filipescu : Polemică că eu am cunoscut și am aprobat primul angajament din care a decurs tot : «Vous pouvez marcher», aș fi zis eu d-nului Brătianu. (Brătianu surîde ; am avut pe urmă o êxplicație cu el).

P. Carp : «Nu sîntem aci pentru polemici ale temperamentelor care nu se pot stăpîni. (Aprobări). A merge cu Rusia este a izbi în interesele țării și în continuitatea dinastiei». In dezvoltarea ideei ajunge pînă a spune : «Doresc să fiți învinși, pentru că victoria voastră ar fi ruina țării !».

Brătianu : Protestează. Teza d-lui Carp a unei hegemonii ruse opuse hegemoniei germane și inlocuind pe aceasta, este falsă. Anglia de sute de ani își impune punctul ei de vedere și nu va lăsa o hegemonie oricare să...

Regele : «Constantinopol luat în contra voinței noastre este oare preferabil Constantinopolului ocupat cu noi ? Austro-Ungaria nu ne-a oferit niciodată nimic și Germania a fost neputincioasă să-i impună sacrificii. Dl. Szegheni-Marisch mi-a spus cînd am fost la Berlin : „S-au făcut dintr-o parte și dintr-alta multe greșeli, dar mai multe din partea noastră". Victorioși, avem în Transilvania o putere de rezistență mai mare. Iau răspunderea, pentru că am încredere în viitorul țării».

Maiorescu : «Consiliul de coroană din 1914 a decis expectativa. Ce s-a întîmplat, pentru ca să modificăm atitudinea ? Are guvernul ceva încheiat ? Ce ne poate spune ?».

Brătianu : «Cred în victoria Antantei și mă conformez ei. Vom declara război Austro-Ungariei : nu altora. În schimb ni se recunoaște dreptul de a lua pînă la Tisa, Banatul, Crișana, un Maramureș de sus, Bucovina pînă la Prut. Ni se mai recunoaște : drepturi egale la Congres. Tratatul care ne garantează aceste întregiri este iscălit de cele patru puteri (nu de Serbia și Belgia). Cele patru puteri garantează integritatea teritoriului nostru. Cred că orice reviriment nu mai este posibil».

Maiorescu : «Este controversă asupra situației militare și pe o controversă nu se riscă soarta țării. Cunosc pe ardeleni : Popovici, Vaida, care văd în ceea ce se petrece (războiul mondial) sfîșierea lor. Nu se constată unanimitatea de la 1913 ; azi sufletele sînt împărțite. Cine va ratifica declarația de război ? Camerele actuale : pe altă chestiune au fost alese. Intrăm în foc sau nu ? Se poate oare zice că țara a fost consultată ? Cum ne este justificată ieșirea din neutralitate ? Cer continuarea expectativei !».

Teodor Rosetti : Nu crede în sfărimarea Austriei și rămîne constant în convingerea lui că nu avem cu ce duce un rezbel lung și greu ca acesta.

Costinescu : «Să stăm pe loc ? Dar Europa nu stă pe loc. Toate statele în sînge și foc : noi stăm rușinați la ușă. Europa e în prefacere. Cu brațele încrucișate, (...), am fi de risul lumii. Toți cu inimă românească, la locul lor». (Așa vorbește Costinescu... ! !).

Pherekyde : Vrea să mă liniștească în privința Constantinopolului. Nu rușii, singuri, vor hotărî. Ei nu luptă pentru stăpînirea Constantinopolului : «Libertatea Strîmtorilor, aceasta este formula viitorului ! Dacă stăm locului vom ajunge vasalii străinilor, iar generațiile viitoare ne vor reproșa că nu ne-am făcut datoria».

C. F. Robescu : «Dl. Maiorescu a fost lipsă și nu cunoaște sentimentul țării. Asigur că tot poporul se va scula pentru a dezrobi pe frații noștri. Majoritatea Senatului dă deplină încredere guvernului».

Brătianu : Răspunzînd unei aluziuni a lui Maiorescu care a făcut tratatul din 1884, el care la 1871 contra Germaniei victorioase proclamase că simpatiile noastre vor fi totdeauna pentru Franța, afirmă că tatăl său nu s-a identificat niciodată cu o acțiune din afară. In toate considerațiunile contra, nu se ține destul seamă de forța morală. Sînt înfrîngeri care sînt faze ale victoriei. Chestiunea Austriei este pusă și majoritatea Europei consacră drepturile noastre istorice, deoarece le ia în seamă și acum : «Oricare ar fi soarta războiului, drepturi consacrate rămîn». Mihai Viteazul poate nici nu avea cunoștința ideei mari ce reprezenta și el a rămas totuși emblema ei ; așa va fi cu regele Ferdinand, oricare ar fi soarta războiului. — Face un nou apel să nu scădem nimic din putere de acțiune, nici prin acțiuni, nici prin inerție.

Regele : «Intrunirea noastră este istorică și plină de răspunderi pentru toți. In hotărîrea ce iau sînt călăuzit numai de sentimentul poporului român și de o întreagă convingere. Sînt convins că Dumnezeu va fi cu noi ; am încredere în iubirea de neam a întregii țări».

Ne sculăm. — Regele se apropie de Carp și îi reproșează, cu dulceață, cuvintele ce a spus. Carp comite greșeala să le menție. Brătianu îi spune : «Atunci ia-ți fiii înapoi și dă-i în armata germană».

Iau la rîndul meu pe Brătianu și îi cer o explicație, față de Pherekyde, pe care îl țin de mînecă. (...)

Vine și regele, cu lacrămi în ochi : «Trebuie să-mi dai concursul d-tale, regele ți-l cere». (Imi ținea amîndouă miinile).

Eu : «Sire, de la mine nici o piedică de azi înainte ; sînt mut și mă duc la Crucea Roșie». — Regele : «Nu ! Trebuie concurs efectiv».

Tonul general al discuției nu m-a satisfăcut. S-au făcut și glume ! Tirada lui Robescu învățată pe dinafară ; cu 48 de ore înainte era neutralist hotărît. — Regele lăcrămează cam des".

Stelian Neagoe

I. G. DUCA

România intră în acţiune

Consiliul de coroană care a hotărit intrarea noastră în acţiune s-a ţinut în ziua de duminecă, 14/27 august 1916, la Cotroceni, ora 11 dimineaţa. El a avut loc în sufrageria cea mare, dar prin impietatea reginei Maria şi prin slăbiciunea regelui Ferdinand, această sală istorică a dispărut, ea a fost, citiva ani în urmă (pe la 1925—1926), înglobată împreună cu sala de dans în ceea ce formează azi marele salon boltit de la nordul castelului. Şi ce păcat ! Istorica sufragerie trebuia păstrată neatinsă, aşa cum era în dimineaţa de 14 august 1916, aşa cum a respectat-o ocupaţiunea germană, aşa cum am regăsit-o în noiembrie 1918. Era dreptunghiulară, cu multe ornamentaţii de lemn închis, cu multă poleială, cu o toonalitate în general întunecoasă. La mijloc se afla o masă mare, pe peretele din faţa ferestrelor un singur tablou al unui pictor german reprezentînd o mare dezlănţuită, cu citiva naufragiaţi pe o corabie distrusă luptînd, cu hotărirea disperării, împotriva furiei sălbatice a valurilor. Dedesubt, pe o placă de alamă, erau tipărite citeva versuri germane. Fără să vreau, în timpul discuţiei, ochii mei dădeau mereu de acest tablou şi adesea la Iaşi, în momentele cele mai tragice ale războiului, imaginea lui îmi revenea în minte. Parcă soarta voise să pună, în clipa supremă a marii hotăriri, în faţa conducătorilor României şi a regelui ei, imaginea simbolică a groaznicei furtuni, a nemaipomenitelor greutăţi pe care trebuia să le învingem spre a putea birui în lupta pentru întregirea neamului. Totodată, părea a fi şi o prevestire, şi anume că, oricare ar fi furia valurilor să ştim că ele nu vor putea să ne doboare.

La unsprezece fără un sfert eram aproape toţi întruniţi în micul salonaş unde aşteptau de obicei persoanele chemate în audienţă. Cei mai mulţi — nu vorbesc de miniştri — nu ştiau sigur că războiul era hotărît, că totul era pregătit, că declararea lui era o chestie de ceasuri. Îmi aduc aminte de Maiorescu, prins într-o redingotă cam veche şi cam strîmtă, cu figura interogativă şi cu inimitabila lui gesticulaţie, mai pripită decît de obicei, mergînd de la unu la altul. În schimb, Marghiloman, ca întotdeauna, de o impecabilă eleganţă şi plin de iluzii, era senin şi aproape voios, pe cînd Carp, cu monoclul pironit în orbita oculară, deşi nu ştia nimic, părea că presimţea ce se urzea. Era crispat şi pe chipul său se vedeau stigmatele ciudei care îl stăpînea. Take Ionescu, prevenit, exaltat şi cu greu îşi putea ascunde bucuria. De Filipescu nici nu vorbesc, nu mai era el, boala îl doborîse, slăbit, cu ochii pierduţi, părea aiurea. El, exuberanţa personificată, el, care dorise această intrare în acţiune cu atita patimă, stătea acuma, în clipa decisivă, covîrşit parcă de o mare durere şi nu de o mare fericire. Aripa morţii îl atinsese şi peste citeva săptămîni avea să-l răpună.

La unsprezece fix aghiotantul de serviciu ne-a introdus în sala Consiliului. Eram de faţă întregul Consiliu de Miniştri, adică : Ion I.C. Brătianu, Emil Costinescu, Emil Porumbaru, Vasile Morţun, Alexandru Constantinescu, Alexandru Radovici, Dr. C. Angelescu, Victor Antonescu şi cu mine. Reprezentanţii parlamentului, M. Pherechyde, preşedinte al Camerei, şi G.F. Robescu care-l înlocuia pe B. Missir, preşedintele Senatului, care lipsea din ţară. Foşti preşedinţi ai Consiliului de Miniştri, Teodor Rosetti, P.P. Carp şi Titu Maiorescu. Şefii de partide, Take Ionescu, Filipescu şi Marghiloman şi, în fine, foştii preşedinţi ai Corpurilor Legiuitoare, Costică Olănescu şi C. Cantacuzino-Paşcanu.

Abia introduşi în sală, regele şi-a făcut apariţia, întovărăşit de moştenitorul tronului. A luat loc şi Consiliul a început.

Cred nimerit să arăt şi aci, ca şi la Sinaia, cum eram aşezaţi în jurul mesei, pentru ca astfel să se poată reconstitui mai bine fizionomia generală a acestei istorice şedinţe.

Regele a luat cel dintîi cuvîntul, precum fusese convenit din vreme cu Brătianu, ţinînd să arate de la început care era în concepţia lui rostul acestui Consiliu de coroană. La Sinaia, unchiul său chemase pe fruntaşii ţării ca să ia o hotărîre, război sau neutralitate. Acum regele ţinea să precizeze de îndată că nu era vorba să se mai ia o hotărîre, fiindcă aceasta era deja luată. El convocase însă pe reprezentanţii tuturor partidelor pentru a le comunica această hotărîre şi pentru a le cere să primească să se ralieze la ea şi pentru a le solicita tot concursul de care ţara avea atita nevoie.

Regele era foarte emoţionat. Pe figura sa se vedeau întipărite urmele luptei sufleteşti prin care trecuse, ale nopţilor chinuitoare de nesomn în care se zbătuse între înclinaţiunile sale fireşti de principe german şi îndatoririle sale poruncitoare de rege român, nopţile în care l-a frămîntat îndoiala dintre victoria germană şi victoria aliată, clipele în care conştiinţa sa de rege şi de om l-a obligat să judece toată epocala răspundere ce apăsa pe umerii lui. Dar cu toată impresionanta emoţiune ce îi stăpînea, a vorbit cu o perfectă claritate şi cu o voce de o nedesminţită hotărîre. De astă dată discuţia nu a mai avut loc ca la Sinaia, în limba franceză, ci în

limba română. România veche murise, în clipa în care se ridicau cele dintîi raze ale zorilor României Noi.

În rezumat, regele Ferdinand a spus că a convocat pe marii țării nu ca să le ceară un sfat, căci hotărîrea lui este luată, ci ca să le ceară sprijinul. În situația actuală neutralitatea nu mai este cu putință, România trebuie să ia o hotărîre și să aleagă. Soarta războiului înclină înspre Înțelegere (adică, spre Antanta — nota Neagoe), dar oricum ar fi, România nu poate lupta alături de Puterile Centrale, căci ar însemna să mergem împotriva întregii evoluțiuni istorice a neamului nostru. Regele a arătat pe urmă că spre a se ajunge la o atare hotărîre, a trecut prin încercările cumplite pe care desigur le pricepem, dar că, avînd în vedere numai interesele țării a cărei coroană o poartă, s-a învins pe sine însuși. Precum cauza cea dreaptă a învins în el, are strămutată convingere că va învinge în acest război și că astfel, din jertfele ce ne așteaptă, va ieși îndeplinirea idealului nostru național.

Aceste cuvinte au fost impresionante fiindcă regele le-a rostit nu numai cu o emoțiune conținută care ne-a zguduit pînă în adîncul inimilor noastre, dar și cu o elocință lapidară, pe care sînt incapabil să o redau în toată spendoarea frumuseții ei formale și etice. Îmi va părea rău întotdeauna că nu a fost de față un stenograf ca să dea posterității cuvînt cu cuvînt ceea ce Ferdinand I a spus în acest ceas. Deși stenogramele, în reoea lor preciziune verbală, nu ar fi putut transmite generațiunilor viitoare chipul regelui, căldura vocii, accentele ei, atmosfera sălii ,toate imponderabilele care au făcut această scenă de neuitat pentru toți cei ce au avut fericirea să participe la ea. Dealtminteri, în tot timpul acestui consiliu regele Ferdinand a fost într-adevăr admirabil. Îmi amintesc uimirea generală, cînd ne-a dat viziunea unei puteri de apostol, atît este de adevărat că numai din adîncimile misterioase ale sufletului izvorăsc faptele mari și gesturile nepieritoare. Ceea ce vine de la rațiune și numai de la rațiune este mărginit și mediocru. Regele Ferdinand, discutabil din atîtea puncte devedere, a dovedit însă în dimineața de 14 august 1916 că este un mare suflet și prin aceasta nu numai că va rămîne, dar se va impune respectului și admirațiunii posterității.

După aceea regele s-a întors către fruntașii opozițiunii și le-a adresat un călduros apel de sprijin și de unire. Întorcîndu-se către Carp, l-a apostrofat cu cuvintele : „Te rog îndeosebi pe d-ta, d-le Carp, să-mi dai tot concursul !"

Carp a răspuns imediat cu ciudă și enervat, că nu este rolul lui să vorbească, el nefiind nimic, să vorbească întîi guvernul și șefii de partide, cu atît mai mult cu cît a constatat că de fapt nu e vorba aici de un Consiliu de coroană, fiindcă regele a și luat o hotărîre, ci de o întrunire al cărei rost nici nu-l pricepe. Era deci destul să vedem în ce stare de spirit se afla bătrînul șef al junimismului, totuși eram departe cu toții de a bănui măcar ceea ce trebuia să auzim de la el pînă la sfîrșitul ședinței.

Brătianu a cerut atunci cuvîntul. Cuvîntarea sa a fost o expunere a situației și a motivelor pentru care se impunea să intrăm în acțiune alături de Aliați, vorbind limpede, concis, convingător, fără fraze, fără patetism. Intr-o vîltoare ca aceea a actualului război, în care harta lumii se preface, o țară ca a noastră, o țară cu aspirațiuni naționale, nu poate să rămînă neutră pînă la capăt, fără să-și compromită definitiv întreg viitorul. Prin urmare, a continuat Brătianu, se impune să ieșim din neutralitate, dar pe de altă parte, avînd drept ideal unitatea națională, sîntem datori să urmărim realizarea lui, căci cine știe dacă în decursul veacurilor vom găsi vreun prilej atît de prielnic ca cel de azi. Iată de ce nu putem să mergem decît alături de Aliați și în contra Puterilor Centrale.

După aceea Brătianu a explicat în scurte cuvinte politica sa în timpul neutralității, precum și pregătirea diplomatică a războiului, concluzind : „Și eu și țara sîntem în ceasul de față angajați, nu mai putem da înapoi". Era mărturisirea solemnă a faptului împlinit. Brătianu a mai adăugat cîteva cuvinte despre pregătirile militare și a sfîrșit că toată țara și întreaga suflare românească de peste Carpați așteaptă cu nerăbdare intrarea noastră în marele război.

Carp, solicitat să vorbească, a refuzat din nou, cerînd să auză înainte glasul șefilor de partide, care au răspunderi directe, astfel că regele a dat cuvîntul lui Take Ionescu.

E incontestabil că Take Ionescu a fost un mare orator, aș putea spune unul din cei mai mari ai României contemporane, cu toate acestea atît la Consiliul de coroană de la Sinaia, cînd s-a proclamat neutralitatea, cît și la acest Consiliu, el a fost mai prejos și de netăgăduitul său talent și de legitimele noastre așteptări. La Cotroceni, ca și la Sinaia, i-au lipsit și forma și inspirația și argumentarea și accentele care mișcă și care rămîn. E curios, dar Take Ionescu a fost din toate punctele de vedere de o neînțeleasă banalitate. S-a declarat fericit de hotărîrea regelui, a spus că pricepe criza sufletească prin care a trecut, dar poate fi sigur, în schimb, de dragostea nemărginită a întregului popor românesc. Partidul conservator democrat, mulțumit că s-a ajuns la soluția pe care o reclama de doi ani, va da coroanei și guvernului întregul său sprijin. O împrejurare ca cea de față nu răsare decît o dată în cursul veacurilor, a o pierde ar fi fost o adevărat monstruozitate și cu aceasta Take Ionescu a încheiat.

A venit rîndul lui Marghiloman, dar nu mai era acel Marghiloman de acum doi ani de la Sinaia, un Marghiloman sigur de el, care afirma, care decidea, care vorbea cu fruntea sus și cu vocea metalică, era un Marghiloman încurcat aproape, cu reticențe în vorbă și cu reticențe în ton. Nu se poate ști, a spus dînsul, cum se va sfîrși războiul, soarta sa fiind încă nehotărîtă, dar după informațiunile lui precise, Hindenburg pregătește o mare ofensivă împotriva rușilor, să nu ne grăbim, să așteptăm, de aceea este foarte regretabil că guvernul în asemenea condiții s-a

angajat. Se vorbeşte mereu de idealul naţional, să privim însă mai bine realitatea lucrurilor. Or, el vede două realităţi, intîi că ţara nu e favorabilă războiului şi, în al doilea rînd, că rezultatele unui război fericit alături de Aliaţi înseamnă pentru noi aşezarea definitivă a ruşilor la Strîmtori, adică strangularea, pieirea noastră.

Regele, foarte calm, se întoarce către Marghiloman şi spune : „Totuşi, admiţînd că ruşii ar fi la Constantinopole, mi se pare că ar fi mai bine pentru noi să fim prieteni cu ei, decît vrăjmaşi". Surprins, Marghiloman se opri un moment şi pe urmă, fără a răspunde observaţiunii regelui, continuă firul cuvîntării sale : îi este cu neputinţă să dea concursul său guvernului, tot ce poate face deocamdată este să tacă, să nu creeze dificultăţi, ţara fiind în joc. Dar, încă o dată, el nu înţelege cum a putut guvernul să urmeze o politică atît de dezastruoasă şi, mai ales, să pună ţara deodată în faţa unui fapt îndeplinit, de o atare gravitate.

La acest moment, Nicu Filipescu, care la începutul discuţiunii stătuse aproape tot timpul aplecat pe masă, cu fruntea lipită de mîinile sale încrucişate, ridică deodată capul şi izbucneşte ; a fost ultima licărire publică a cunoscutei sale impetuozităţi. Adresîndu-se direct lui Marghiloman, muşcîndu-şi cînd mustaţa, cînd buza, spune răstit : „Să mă ierţi ! Hotărîrile pe care le-a luat guvernul astăzi nu sînt decît consecinţa logică a tratatului încheiat de dl. Brătianu cu Rusia în septembrie 1914. Or, d-ta mi-ai spus mie că acest tratat ţi-a fost adus la cunoştinţă, că l-ai aprobat şi că ai îndemnat guvernul să continue pe această cale. De aceea sînt indignat de aceste palinodii şi, mai mult ca oricînd, revendic pentru partidul meu onoarea de-a fi fost printre iniţiatorii acestei politici şi de a fi susţinut-o pe urmă cu atîta tărie şi cu atîta stăruinţă, încît a dat afară din rîndurile lui pe cei care au îndrăznit să i se împotrivească".

Violenţa tonului, precum şi nota personală a acestei ieşiri, erau cu totul nepotrivite şi ne-au produs o dureroasă impresie. Marghiloman, jucător din fire şi de rasă, a primit lovitura, s-a clătinat puţin şi, dîndu-şi seama ca şi noi, desigur, că are în faţa lui un om foarte grav bolnav, a păstrat cu imperturbabilitate o condescendentă tăcere. Şi astfel, după aproape treizeci de ani, în jurul covorului roşu al mesei de la Cotroceni şi din ceasul însuşi în care se hotăra intrarea în război a României, lua sfîrşit duelul dintre aceşti doi fruntaşi conservatori, duel care în viaţa lor a contribuit atît de mult la distrugerea acestui partid, duel care după moartea lor i-a despărţit şi mai puternic, aşezînd de-a pururea pe unul printre apostolii întregirii neamului, şi pe celălalt printre neînţelegătorii vremii lui, printre sărmanii învinşi şi ai îndeplinirii aspiraţiunilor noastre seculare.

Unii dintre noi aşteptau ca Filipescu să răspundă, dînsul, însă, şi-a aşezat din nou fruntea pe masă şi pînă la sfîrşitul Consiliului nu a mai spus o vorbă. Din cînd în cînd, ca trezit din somn, ridica capul, figura lui trăda o adîncă emoţiune şi ochii lui se umpleau de lacrămi. A fost dealtminterea ultima oară cînd a apărut în public.

După emoţia trecătoare a acestui antagonism de decenii, am intrat în emoţiile reale ale cuvîntării lui P.P. Carp. Cînd regele i-a dat cuvîntul, tăcerea şi atenţia au devenit deodată mai mari, ne întrebam cu toţii, mai ales noi care asistasem şi la Consiliul de la Sinaia, ce va mai spune bătrînul protagonist al alianţei germane. Carp a întrecut însă toate aşteptările şi toate închipuirile noastre. A fost, ca la Sinaia, lapidar, tăios, energic, dar pe cînd atunci era solemn şi profetic, acum era încruntat şi crispat de mînie. Toate pe care le-a spus Brătianu sînt secundare, căci pe el, Carp, nu îl interesează cine va învinge, ci cu cine comandă onoarea să mergem, chiar dacă vom fi învinşi. Din acest război va ieşi sau hegemonia germană sau hegemonia rusească. Hegemonia germană înseamnă pentru noi mîntuirea, cea rusească sfîrşitul, fiindcă vom sta în drumul Rusiei către Constantinopole. Iată de ce nu putem, oricum ar fi şi în orice împrejurări, să fim decît împotriva ruşilor.

După aceea, înfundîndu-şi monoclul în ochi, se întoarse către rege, căruia i-a zis răspicat : „Dealtminteri, sire, acesta nu este numai interesul ţării, el este şi interesul dinastiei. Să nu-şi închipuiască majestatea voastră că o Rusie învingătoare va tolera vreodată în România o dinastie Hohenzollern". El a văzut după faţa regelui că această ameninţare nu l-a intimidat întru nimic şi at-- -i, schimbînd tonul, a adăugat sarcastic : „Va impune o dinastie română, o dinastie Ghika, Sturdza sau, o dinastie Brătianu, sau Carp !" Pe urmă, revenind grav : Iată de ce, sire, datoria majestăţii voastre este să se opună cu orice chip unei asemenea politici nefaste şi să rămînă credincioasă — subliniind cuvîntul — alături de Germania".

De fapt, pînă aci Carp repetase cele spuse la Sinaia, era o variantă a cunoscutei sale teze germanofile. Ne aşteptam cu toţii la o concluzie asemănătoare celei lui Marghiloman, un refuz de concurs formulat poate ceva mai drastic, cînd, deodată cu o vehemenţă neînchipuită, începe următoarea tiradă, pe care cred că o reproduc aproape textual : „Dealtminteri, la ce folos toată această discuţie, văd că nu mai e locul să argumentăm şi să convingem. Hotărîrile sînt luate. Linguşitorii tronului au învins. Şi — uitîndu-se în ochii lui Take Ionescu — în asemenea condiţiuni, cei cărora coroana le-a făcut pe plac nu au nici un merit să o asigure acum că îi vor da tot concursul.

Cît despre mine, nu e acelaşi lucru. Nu îmi puteţi cere nici sprijin pentru o politică pe care o cred a însemna pieirea României. Am un ziar, «Moldova», de mîine chiar îl voi închide. Am în jurul meu cîţiva prieteni, le voi cere îndată să se împrăştie. Am trei fii, îi dau majestăţii voastre să se bată şi să moară. Iar eu mă voi ruga lui Dumnezeu ca armata română să fie bătută..." şi, după o scurtă pauză, „căci numai astfel România va putea să fie scăpată !"

La auzul acestor cuvinte a fost o adevărată stupoare, ne-a trecut pe toţi un fior rece. Uluiţi, am stat o clipă înmărmuriţi şi pe urmă o rumoare de indignare a umplut toată sala. M-am uitat la Carp — sta nemişcat cu braţul întins, cu mîna pe manşetă, cu capul desfigurat printr-o crispaţiune de ură, pe care o am şi azi în faţa ochilor mei şi pe care nu voi putea să o uit pînă la mormînt.

Regele a tresărit, roşu, dar foarte stăpîn pe el şi a zis : „Domnule Carp, respect toate părerile, dar nu pot lăsa să treacă ultimele dv. cuvinte. Ele nu pot fi expresia adevăratelor dv. simţăminte. Îmi închipui că au izvorît în focul discuţiunii, dintr-un moment de necugetată mînie".

„Ba nu, deloc..." marmura Carp. „Ba da, domnule Carp, ba da", insistă regele părinteşte şi continuă : „Aţi greşit şi odinioară, domnule Carp, cînd aţi vorbit de interesele dinastiei. Nu cunosc interesele dinastiei. Nu cunosc decît interesele ţării. În conştiinţa mea aceste două interese se confundă. Dacă m-am hotărît să fac acest pas grav, e fiindcă după matură chibzuinţă eu am ajuns la convingerea, la convingerea adîncă şi nestrămutată, că el corespunde cu adevăratele aspiraţiuni ale neamului, a cărui răspundere o port în ceasul de faţă. Dinastia va urma soarta ţării, învingătoare cu ea, sau învinsă cu ea. Deoarece mai presus de toate, să ştiţi, domnule Carp, că dinastia mea este română. Rău aţi făcut cînd aţi numit-o străină, germană. Nu, e românească ! Românii nu au adus aci pe unchiul meu, regele Carol, ca să întemeieze o dinastie germană la gurile Dunării, ci o dinastie naţională şi revendic pentru casa mea cinstea de a fi îndeplinit în întregime misiunea pe care acest popor mi-a încredinţat-o".

Aceste cuvinte au fost nu spuse, ci scandate cu toată mîndria unui Hohenzollern şi cu tot patriotismul unui bun român.

Carp a făcut un gest cu mîna şi a replicat : „Sire, nu aş vrea ca majestatea voastră să creadă că am cedat unui moment de mînie. Nu, m-am gîndit, m-am gîndit mult înainte de a spune cuvintele pe care le-am spus. Dar fiindcă nu văd alt mijloc de a salva România, de aceea sînt silit să repet încă o dată că urez armatelor noastre să vie învinse".

Era prea mult. De astă dată nici Brătianu nu s-a mai putut conteni. Ura învingerii şi îndărătnicia neputinţei făcuseră pe bătrînul junimist să depăşească orice închipuire. „Nu găsesc cuvinte ca să spun ce resimţim dacă într-adevăr astfel de simţăminte sînt în ceasul de faţă în inima d-tale. Atunci, d-le Carp, retrage pînă şi pe fiii d-tale din armată, căci nu mai poţi avea nimic comun cu această ţară şi cu acest neam !" Carp a tăcut şi regele, încă vădit turburat, ca şi noi toţi, de cuvîntarea lui, s-a întors către Maiorescu.

Cu el schimbare completă de decor, din patetic şi din tragedie, am intrat în meşteşugiri şi în sofisme. O viaţă întreagă Titu Maiorescu a jonglat la tribună cu o măiestrie neîntrecută, dar a jonglat cu artificii retorice şi cu gesturi minunat adecvate. Spumă şi numai spumă ! Dacă îi recitim discursurile, la fiecare pagină ne vom întreba cum de a fost cu putinţă că aceste cuvîntări să fi produs o impresie atît de mare asupra celor ce l-au ascultat. Şi totuşi, afirm că produceau acest efect, chiar eu am fost la început printre scepticii care afirmau că nu se vor lăsa sugestionaţi de vraja acestui cuvînt meşteşugit, dar o datorie de conştiinţă mă sileşte să mărturisesc că nu am scăpat de vraja elocinţii maioresciene, am fost vrăjit de ea.

Nenorocirea lui Maiorescu a fost că şi la acest Consiliu credea că se putea sofistica, toată atitudinea lui era în contrazicere cu atmosfera zilei. Eram cu toţii emoţionaţi, covîrşiţi de solemnitatea momentului şi de gravitatea istorică a hotărîrilor ce se luau. Maiorescu, însă, era surîzător, recurgea la argutii pe care le debita cu o onctuozitate popească, cu priviri de şiretlic şi cu o mimică complet nepotrivită. Acum era ceasul hotărîrilor supreme, al simţămintelor adînci, nu al împerecherilor de cuvinte, al subtilităţilor de gîndire şi al scepticismului sufletesc.

A început prin a întreba pe Brătianu ce angajamente are ? Pînă la ce punct este angajat ? Nu se poate găsi vreun mijloc de a se degaja ? Poate că angajamentul e personal, sau se poate interpreta ca atare ? Brătianu, enervat de acest fel de a pune chestia şi de a privi situaţia, l-a întrerupt, spunîndu-i că nu numai el este legat şi definitiv legat, dar şi ţara. El a arătat ce a obţinut de la Aliaţi, care sînt noile hotare pe care ni le-au garantat în caz de izbîndă, precum şi dreptul pe care ni l-au recunoscut de a participa pe picior de egalitate cu ei la viitorul congres de pace. Brătianu a mai spus că ţara întreagă e martoră a sforţărilor pe care le-a făcut timp de doi ani pentru a o menţine în neutralitate şi a-i cruţa astfel cît mai mult jertfele războiului, însă că acum a simţit că orice amînare ne-ar putea fi funestă, fiindcă Aliaţii se află într-o aşa situaţie, încît dacă nici acum România nu va răspunde la apelul lor, vor căuta alte puncte de reazem. Aşa fiind, s-a angajat, iar acum mai mult ca oricînd crede că nu-i era permis să ezite şi să poarte în faţa istoriei răspunderea de a fi scăpat cel mai prielnic moment oferit neamului românesc pentru întregirea lui, de veacuri dorită şi de veacuri aşteptată.

Maiorescu a revenit însă la ideea lui : să ne degajăm, să aşteptăm rezultatul războiului, acum este prea îndoielnic, cînd va fi mai lămurit, cînd se va putea mai limpede şti de partea cui atîrnă izbînda, atunci vom vedea ce hotărîre se cuvine să luăm. Pe urmă a trecut la idealul naţional, pe care l-a luat oarecum în deridere. Idealul naţional ? Ce ideal naţional ? Alocuţiune atrăgătoare, ce este însă în realitate în dosul acestei patriotice frazeologii ? Totul subliniat prin faimoasele sale gesturi cu degetele şi pentru ce, pentru a ajunge la surprinzătoarea afirmaţiune din partea unui ardelean, că ardelenii nu vor nicidecum unirea cu patria mumă, că vor stăpînirea habsburgilor, spre a-i proteguí de Ungaria, atît şi nimic mai mult.

Precum era şi firesc, la aceste stranii cuvinte Brătianu şi Take Ionescu au protestat energic.

Este cu desăvîrşire inexact, au exclamat şi unul şi altul, este neauzit ce afirma dl. Maiorescu, fraţii noştri din Ardeal nu aşteaptă decît să trecem odată Carpaţii şi nu mai trăiesc decît cu acest dor şi cu această speranţă. Nouă, în care au încredere, ne-au spus-o neîncetat şi ne-au destăinuit tot fundul gîndurilor şi al sufletului lor. Se poate că ştiind adevăratele simţăminte ale d-lui Maiorescu şi, prin urmare, ferindu-se de el, să-i fi vorbit lui altfel, da, se poate. Dar aceasta dovedeşte neîncrederea ardelenilor în dl. Maiorescu, iar nicidecum nedorinţa lor de-a se uni cu Regatul şi de-a înfăptui România Mare.

Brătianu a mai adăugat că are scrisori de la Vaida, care dau cea mai formală dezminţire celor afirmate de Maiorescu. Filipescu a mai tresărit o dată, dar s-a mărginit să confirme din cap toate spusele lui Brătianu şi Take Ionescu. Maiorescu, văzîndu-se contrazis şi în această parte a cuvîntării sale, s-a agăţat de un alt argument : în loc să aruncaţi ţara într-un război nesigur, mai bine aţi fi căutat să determinaţi pe unguri să facă românilor din Ardeal concesii reale şi am cuvinte să cred că asemenea demersuri şi asemenea stăruinţe nu ar fi rămas fără răsunet.

Aici regele a intervenit din nou şi a zis că ar fi să ne facem iluzii dacă am mai crede că pe această cale se poate obţine ceva, căci şi înainte şi după izbucnirea războiului mondial s-au făcut de către noi nenumărate demersuri în acest sens, dar toate fără nici un folos. El personal a intervenit şi pe lîngă Germania şi pe lîngă Austria, ca să dea românilor din Ardeal măcar acele drepturi pe care le au cehii în Boemia, dar ungurii au refuzat orice propuneri. Acuma în urmă împăratul Wilhelm în persoană a stăruit la Viena dar a întîmpinat acelaşi refuz îndărătnic. Dealtminteri cînd, înainte de război, a fost însărcinat de regele Carol să atingă această problemă la Viena, austriecii i-au mărturisit că niciodată ungurii nu vor consimţi să îmbunătăţească real soarta românilor de peste munţi, fiindcă pentru nimic în lume nu vor să ştirbească statului maghiar caracterul său de stat unitar.

De la românii ardeleni, Maiorescu a trecut la românii din Regat. După cum cei dintîi nu voiau unirea cu România, cei de al doilea nu voiau războiul pentru eliberarea fraţilor subjugaţi. La 1913, a spus el, am intrat în acţiune numai cînd am ştiut că am în dosul meu umanitatea ţării. Astăzi aveţi opinia publică împotriva dv., un argument mai mult ca să vă degajaţi de legăturile pe care le aveţi cu Aliaţii şi să continuaţi a sta în neutralitate. Acest pasagiu nu a fost întrerupt. Apoi, în concluzie, Maiorescu a ajuns la culmea sofisticării lui : el a vrut să ne dovedească imposibilitatea constituţională de a declara războiul.

Ne-am uitat miraţi unii la alţii ; era ultima obiecţie la care ne gîndisem căci, conform punctului său de vedere, Camerele actuale nu erau Camere obişnuite, erau Camere Constituţionale, cu mandat expres şi limitat, revizuirea Constituţiei, în vederea exproprierii proprietăţii mari şi a introducerii votului obştesc. Prin urmare, argumenta dînsul, dacă vrem să declarăm războiul trebuie întîi să dizolvăm Camerele actuale şi să facem alegeri noi, în care ţara se va putea rosti lămurit dacă este sau nu pentru o intrare în acţiune.

Am surîs cu toţii, dar nu ştiam că auzisem ultimul discurs al lui Maiorescu, căci merita să se sfîrşească altfel strălucita carieră oratorică a acestui mare meşter al cuvîntului. Dealtfel, cuvîntarea sa ne-a indignat pe toţi şi mă întreb dacă, ieşind de la Consiliu, nu eram mai iritaţi împotriva lui decît chiar împotriva lui Carp. Într-adevăr, Carp fusese revoltător, dar Carp era intransigent pînă la absurd şi pînă la odios, pe cînd Maiorescu ardeleanul, singurul ardelean din acel Consiliu, nu numai că se opunea la intrarea în război pentru eliberarea Ardealului, dar contesta chiar ardelenilor dorinţa de-a se alipi României, şi toate acestea susţinute cu chiţibuşuri avocăţeşti şi cu sofisme de retor, care prezentau un spectacol sub orice calificare. Mărturisesc că dacă nu ar fi răscumpărat prin atitudinea sa demnă şi patriotică din timpul ocupaţiunii, cuvîntarea sa de la Consiliul de coroană, m-aş întreba şi azi cine dintre Carp şi el s-a arătat mai prejos de marile clipe pe care le-am trăit atunci.

Cu Costinescu discuţia a reintrat într-un făgaş normal. Dînsul nu era orator, a vorbit fără pretenţii, sfătos şi cu bun simţ, a atacat pe Marghiloman, pe Maiorescu şi în sfîrşit, pe Carp. A spus că problema Strîmtorilor nu poate fi hotărîtoare, fiindcă la urma urmei, fie că ruşii vor fi stăpînii acelor Strîmtori, fie germanii, tot rău va fi pentru noi.

Regele întrerupe din nou : „Mie personal nu îmi este frică de ruşi, dar admiţînd chiar că ei ar constitui un pericol, mi se pare totuşi evident că pentru noi pericolul va fi mai mare rămînînd o ţară de opt milioane de locuitori, decît un stat de 14 milioane. În genere, altfel ne vom putea apăra într-un caz şi într-altul. Iată de ce, departe de a fi convins de pericolul atotputerniciei ruseşti, văd în el un argument mai mult pentru a ne folosi de împrejurările actuale, a căuta să ne unim cu fraţii noştri şi a ne mări hotarele".

Constinescu trece apoi la examinarea motivelor pentru intrarea noastră în acţiune alături de Aliaţi, examinare poate cam lungă şi cam inutilă după toate cele ce au fost spuse, şi sfîrşeşte zicînd că atunci cînd toate popoarele au intrat în acest război de dezrobire, România ar fi dezonorată şi pierdută dacă ar rămîne neutră.

Marghiloman, cu un surîs, dar cu vocea cam pe jumătate, spune : „Dar Olanda, dar Suedia, dar Spania, nu sînt şi ele neutre ?" Răspunsul era prea uşor, din mai multe părţi deodată se aude : „Dar aceste ţări nu sînt în situaţia noastră, ele nu au revendicări naţionale de formulat !"

Costinescu mai adaugă : „Nu uitaţi că noi

sintem în mijlocul bătăliei şi dacă mai stăm neutri, ne vor călca ungurii la Nord şi bulgarii la Sud." Take Ionescu cere cuvintul pentru a doua oară. Nici de astă dată nu a fost mai stălucit, ţinea însă cu tot dinadinsul să răspundă lui Maiorescu: „Dl. Maiorescu a susţinut două lucruri inexacte, că românii ardeleni nu aşteaptă să îi dezrobim şi că noi, românii din Regat, nu vrem războiul. Afirm în modul cel mai hotărît că românii de dincolo de Carpaţi ne aşteaptă ca pe Messia. Este adevărat că, în 1911, Vaida şi alţii ne propuneau unitatea naţională sub habsburgi, dar preconizau această soluţie fiindcă în situaţiunea politică a Europei de atunci nu vedeau altă posibilitate ca să fim toţi laolaltă. De la 1914 situaţia s-a schimbat cu desăvîrşire şi au înţeles-o atît de bine, încît mie mi-au trimis vorbă din partea întregului Comitet că dacă nu venim să îi scăpăm acuma, Carpaţii vor rămîne între noi hotar pentru vecie şi românismul va fi pierdut. Afirm de asemenea că opinia publică din Regat cere, vrea războiul. Nu sîntem divizaţi, în afară de cîţiva germanofili rătăciţi, sîntem toţi alături de idealul naţional. Fireşte, doi ani de neutralitate au scăzut unele entuziasme, au slăbit unele încrederi, dar toate acestea vor trece, vor dispare de îndată ce se va cunoaşte gestul regelui în întregimea splendoarei sale!"

După aceasta, M. Pherechyde a cerut cuvîntul. Cu figura mai întunecată, cu vocea mai cavernoasă decît oricînd, a combătut pe scurt şi cu obişnuita-i claritate cele susţinute de Maiorescu privitor la drepturile actualelor Camere. Nu poate fi vorba de inconstituţionalitatea votului pe care aceste Camere l-ar da în favoarea intrării în acţiune. Ele posedă nu numai mandatul de a revizui anume articole din Constituţie, căci pe lîngă aceste drepturi excepţionale ele mai au, ele păstrează toate prerogativele obişnuite ale parlamentului, prin urmare şi pe aceea de a se rosti asupra declarării războiului. Aceasta a fost teza lui Pherechyde, teză inatacabilă din punct de vedere juridic. După cîteva consideraţiuni asupra necesităţii imperioase a ne alipi Aliaţilor şi de a porni la lupta pentru împlinirea unităţii naţionale, preşedintele Camerei a sfîrşit asigurînd pe rege şi guvernul de întregul sprijin al Adunării pe care o prezintă.

La această asigurare C.F. Robescu, foarte emoţionat şi oarecum mirat de cinstea ce-i revenea, a adăugat în numele Senatului şi asigurarea devotatului concurs al maturului corp.

Cu aceasta am crezut că dezbaterile erau încheiate, cînd Brătianu cere regelui să-i îngăduie a mai lua încă o dată cuvintul. Regele aprobă şi Brătianu începe. În prima sa cuvîntare a fost numai concis şi convingător, în aceasta de-a doua elocvent, mişcător şi plin de avînt. Rareori a fost mai bine, ca întotdeauna, de altfel, cînd improviza. S-a apărat de acuzaţiunea că e francofil, a arătat că el şi tatăl său nu au făcut cutare sau cutare politică fiindcă au avut preferinţe sentimentale pentru cutare sau cutare stat, dar fiindcă interesele ţării cereau să se alipească unora sau altora. E român şi numai român, şi politica lui izvorăşte exclusiv din ceea ce, după concepţia lui, reprezintă cerinţele superioare ale ţării şi ale neamului său. În împrejurarea de faţă îi apare limpede, luminos că nu putem scăpa prilejul ce ni se oferă de-a îndeplini visul secular al românismului „Nu vreau să repet", spune el, „toate consideraţiunile care m-au dus la aceste concluzii. Vi le-am expus, le cunoaşteţi. Ţin însă, în acest ceas hotărîtor, cînd toţi fruntaşii ţării sînt întruniţi în jurul regelui, să se cunoască gîndul meu întreg. Fără îndoială cred că vom ieşi învingători, dar nu sînt sigur, se poate să fim şi învinşi. De aceea vreau să se ştie bine de toţi, că, chiar învinşi tot cred că ţara mea trebuie în această clipă a evoluţiunii ei istoice să facă acest gest. În viaţa naţiunilor sînt afirmări de drepturi care se socotesc mai mult decît izbînzi trecătoare şi sînt gesturi de abdicare, de dezertare morală, care compromit viitorul lor pentru veacuri de-a rîndul. Într-o atare situaţie este astăzi românismul, de aceea chiar de ar fi să fim bătuţi, faptul că patru din cele mai mari puteri ale lumii au recunoscut temeinicia revendicărilor noastre naţionale şi au consfinţit printr-un act solemn hotarele etnice ale românilor de peste Carpaţi, cauza românismului va face un pas înainte, mai mare şi mai însemnat decît oricînd. Şi dacă nu azi, mîine vom culege roadele acestor jertfe şi acestor afirmări de drepturi. Aduceţi-vă aminte de cazul Italiei: şi Carol Albrecht a fost înfrînt la Novara, dar chestia unităţii Italiei era pusă în faţa lumii întregi şi peste cîţiva ani succesorul a realizat-o. Aduceţi-vă aminte de propria noastră istorie: Tudor Vladimirescu a fost zdrobit şi stăpînitorii zilei l-au măcelărit. Dar el ridicase steagul renaşterii noastre naţionale şi pe temeiul gestului lui urmaşii săi au înfăptuit-o. În fine, cazul cel mai caracteristic este cazul lui Mihai Viteazul. Şi el a fost învins, şi el a fost omorît, dar a ştiut pentru o clipă să întrunească visul secular al neamului, unirea tuturor românilor. Şi a fost destul, nu numai ca el să rămînă de-a lungul veacurilor eroul legendar şi slăvit, dar pentru ca şi noi astăzi să întemeiem pe faptele lui revendicările acestui neam.

Nu vă uitaţi deci, sire, la rezultatele imediate, vedeţi îndatoririle de azi în perspectiva cea mare a menirii acestui neam şi a viitorului său şi mergeţi cu hotărîre înainte pe calea pe care v-o indică conştiinţa naţională. Majestatea voastră va înscrie în istoria românismului o pagină de glorie nepieritoare.

S-a vorbit odinioară de dinastie străină, a fost o formulă nedreaptă şi nemeritată. Dinastia este română, majestatea voastră o dovedeşte azi în chip mişcător. După ce veţi fi trecut însă Carpaţii nimeni nici nu va mai

cuteza, sire, să pună o atare chestiune. Întrucît mă privește, a încheiat Brătianu, îmi dau seama de toată răspunderea, de covîrșitoarea răspundere pe care mi-am luat-o sfătuind pe rege să tragă spada și să intre acum în luptă alături de Aliați împotriva Puterilor Centrale, dar revendic întreaga răspundere a acestei politici".

Cîteva zile în urmă, întîlnind pe Filipescu, dînsul mi-a spus : „Ce minunat a vorbit Brătianu deunăzi la Consiliul de coroană ! A pus chestia de sus, cum trebuia pusă și cum nimeni nu o pusese. Și cîtă dreptate a avut, tot ceea ce a zis era cu miez, cu mult miez. M-a impresionat adînc, spune-i-o, te rog, și felicită-l din partea mea !" Este, cred, cel mai bun comentariu al acestui discurs.

Regele a încheiat discuția, repetînd încă o dată că hotărîrea lui a luat-o după multe chinuri sufletești și după o îndelungată chibzuință, dar că astăzi, după ce a auzit glasul tuturor fruntașilor țării, este și mai convins că a avut dreptate și că intrarea în război pentru realizarea idealului național este singura soluție corespunzătoare adevăratelor interese ale țării. Este fericit că, sacrificînd totul pe altarul patriei, poate lega și mai indisolubil destinele dinastiei de ale țării și îndeplini îndatoririle de bun român, pe care le-a luat în ziua cînd, la moartea unchiului său, a primit coroana României.

El cunoaște greutățile războiului, cel de față este unul din cele mai crîncene pe care istoria le-a cunoscut. Să nu ne facem deci iluzii, ne așteaptă mari jertfe și cumplite suferințe. De aceea, înainte de a ridica ședința, el socotește de datoria sa, ca rege, să adreseze fruntașilor țării un ultim și călduros apel la concordie în interesul suprem al patriei.

„Încă o dată, vă rog pe toți, chiar pe cei ce au fost de altă părere, să mă ajutați". Carp, Marghiloman și Maiorescu au tăcut, plecînd capetele. Mi se pare că singur Teodor Rosetti, care ședea lîngă el, a făcut un gest aprobativ. Apăsat și cu hotărîre, regele, după cîteva momente, a adăugat : „Domnilor, cu Dumnezeu înainte !" și s-a sculat. Noi, toți foarte emoționați, am răspuns : „Să trăiți, Sire, Dumnezeu să ne ajute !"

Regele, cu ochii plini de lacrimi, s-a înclinat profund și, urmat de fiul său, a părăsit sala. Cînd am ieșit, ceasul era trecut de unu și parcă eram în alt palat. Cînd venisem, acesta era liniștit, aproape deșert, avea înfățișarea lui obișnuită, dar acum era deja palatul înfrigurării războinice, coridoarele erau pline de aghitanți, de demnitarii curții, de ofițeri, de șefi de cabinet, pînă și de lachei. Pe toate fețele se citeau agitația, bucuria și grija, de pretutindeni întrebări, felicitări, urări. Eram grăbit să plec, îndatoririle mele de cenzor începeau, aveam ordine de dat și eram așteptat acasă, Brătianu m-a rugat să-l aștept ca să plecăm împreună. S-a dus să vorbească cu regina, nerăbdătoare să afle cum se petrecuseră lucrurile la Consiliu, de aceea, am stat jos, de vorbă cu Barbu Știrbey.

În acest timp s-a petrecut în biroul suveranului o scenă mișcătoare. Cînd regele, cu ochii roșii și zguduit încă de emoție, a ieșit din Consiliu și a trecut în camera lui de lucru, a dat de bătrînul său camerier, Neuman. Acest Neuman, originar din Sigmaringen, făcea parte dintr-o familie care de veacuri slujea pe principii de Hohenzollern. El, personal, era în serviciul regelui de cînd acesta era de 12 ani și de atunci nu-l părăsise niciodată, chiar în timpul bolii sale de la 1897 îl îngrijise cu un devotament fără margini. Se certau toată ziua, dar nu puteau trăi unul fără altul. De îndată ce l-a văzut, regele i-a zis : „Neuman, să știi că în interesul țării al cărui rege sînt, am trebuit să trag spada împotriva țării mele de origină. Tu ești german și ai rămas german, prin urmare nu am dreptul să-ți mai cer nimic. Din ceasul de față vei face ce-ți va dicta conștiința. Poți să te înapoiezi la Sigmaringen. Îți voi înlesni plecarea și te voi binecuvînta."

Bătrînul kammerdiener, ultima amintire vie a copilăriei și a patriei germane, trecînd atunci peste toate prescripțiile protocolare, l-a îmbrățișat pe rege și i-a spus că va rămîne cîine credincios la picioarele lui pînă la ultima sa suflare. Și, căzînd unul în brațele altuia, au plîns în hohote.

Regele își făcuse cu bărbăție datoria, omul însă avea dreptul să-și manifeste emoțiunea, văzînd că cel puțin o ființă din rasa lui germană îi mai păstrează întreaga dragoste și încrederea în acele ceasuri. Din fiul unui popor de la Sigmaringen providența prevestea parcă pe regele Ferdinand de iertarea germană, care în acele clipe tragice îi era cu cruzime refuzată, dar care, avea, cu prisosință, să revie mai tîrziu, cînd laurii biruinței i-au încununat fruntea.

Brătianu s-a scoborît și am plecat. L-am dus acasă pe străzi lăturalnice, voia să evite grupurile de manifestanți care i se semnalaseră de-a lungul parcursului principal. Take Ionescu, Nicu Filipescu și Continescu au beneficiat de aceste aclamațiuni, dealtminteri nu exagerate. Pe drum, Brătianu a schimbat cu mine cîteva impresii despre Consiliu și mereu repeta ca și cum ar fi vorbit către el însuși : „Ne așteaptă grele încercări, dar am dreptate, nu puteam, nu trebuia să fac altfel. Sînt sigur, sigur, tot mai sigur..." Istoria i-a dat dreptate și l-a răsplătit de grija legitimă a tuturor acestor răspunderi și frămîntări. „De acum, Duca, pe lucru : La patru Consiliu de Miniștri, la dumneata acasă !"

Cu aceste cuvinte ne-am despărțit pe pragul porții sale.

România intrase în acțiune.

Culisele politice au atras dintotdeauna pe cititori. O anume dorinţă să descifreze taine şi mobiluri drapate de politica „oficială" a fost şi este mereu vie în opinia publică. Şi dacă se întîmplă ca arena reprezentaţiilor s-o constituie un palat regal, curiozitatea şi mai mult sporeşte. Cîte adevăruri dure despre suveranii din România n-au luat calea deghizată a zvonului şi cîtă fabulaţie nu s-a produs pe seama cuplurilor regale.

Despre Ferdinand, spre pildă, s-a încetăţenit imaginea unui suveran fără voinţă, condus de consoarta sa Maria ; care, la rîndu-i, fusese „cucerită" de Barbu Ştirbey ; acesta din urmă, desigur, aflat sub permanenta vrajă a lui Ionel Brătianu. Un cuartet perfect de care ani, zeci de ani ar fi depins destinele României. Cîtă legendă şi cîte fărîme de adevăr în imaginaţia şi în conştiinţa oamenilor, n-a stat nimeni să măsoare şi să aleagă. Iată însă că vine un contemporan al celor patru numiţi mai sus şi încearcă să răstoarne imaginea cu care se obişnuise o ţară — de la vlădică pînă la opincă. Cinicul C. Argetoianu, altfel un iscusit scriitor în ale aducerilor aminte, schimbă planurile, argumentînd o ipostază cu totul nouă : Ferdinand sedus spiritual de Barbu Ştirbey şi de aci toate consecinţele pentru augusta Maria şi pentru „Sfinx".

Discutabile sub raport pur informaţional, amintirile manuscrise pe care le publicăm rămîn în interesul publicului larg de cititori doritori să cunoască diversele faţete din istoria politică a trecutului regim burghez. Autorul însemnărilor, el însuşi un mare amator de cabale, nu reuşeşte să evite zgura politicianistă ; ba, dimpotrivă, este mai mereu predispus s-o îngroaşe, sufocînd un text, altfel, reuşit al genului.

Este, în fond, şi acesta un crîmpei din atmosfera de viaţă a unei lumi apuse dedată la demagogie şi oportunism politic — manopere diversioniste cu toate ţesute în culisele palatului regal.

Scenele descrise se petrec la Iaşi, cînd după întiia campanie militară nefericită a României în războiul unităţii naţionale, guvernului Brătianu i se pregătea — în culise — o eventuală succesiune... averescano-argetoiană !

S. N.

CULISE POLITICE

Deşi Brătianu avusese grijă să-şi asigure în persoana lui Ştirbey un custode la palat şi să încercuiască pe pacinicul Ferdinand ca pe un prizonier, regele era să-i scape. Pînă la semnarea armistiţiului general, regele nu s-a deşteptat din toropeala în care trăia decît în cele două sau trei momente în care a crezut că coroana lui era în primejdie. In primăvara anului 1917 a fost unul din acele momente. Prăbuşirea Romanovilor a impresionat adînc — şi nu s-ar fi putut altfel — familia noastră regală. Pentru pătrunderea reacţiunilor ei ascunse însă, ca şi pentru priceperea gesturilor care au rezultat din aceste reacţiuni, o schiţă a personalităţii lui Barbu Ştirbey e indispensabilă căci el a fost omul care a ţesut din umbră, pe tot timpul celor doi ani de la Iaşi, pînza întregii noastre politici interne. Influenţa lui asupra regelui a fost în în acel răstimp, covîrşitoare.

Iaşul a însemnat, pentru Ştirbey, apogeul puterii sale. A învîrtit el şuruburile şi înainte şi după război, dar înainte de război a fost numai agent supus al lui Brătianu, după cum tot agent al lui Brătianu a fost şi după război, dar nesupus — la Iaşi însă, a lucrat, dar propriu, „în interesul dinastiei" de care se agăţase direct, fără să mai ţie seamă de furcile lui Brătianu.

Personalitatea lui Ştirbey e una din cele mai interesante ale istoriei noastre contemporane. Cine va scri odată despre domnia regelui Ferdinand va trebui, dacă va voi să spună adevărul, să pună mai întîi în evidenţă această figură enigmatică, plină de umbre şi lumini, plină de contraste şi de goluri şi totuşi de o unitate impresionantă în acţiune Pe linia vieţei, pentru mai toată lumea Ştirbey a fost amantul temeinic al reginei Maria de care s-a slujit în folosul lui şi al lui Brătianu. Această credinţă, adînc pătrunsă în sufletele oamenilor, a îndepărtat pe mulţi de

dînsul. Ea pătrunsese pînă şi în mintea politicienilor, care ar fi putut să fie mai bine informaţi. Îmi amintesc în această privinţă o anecdotă hazlie de pe vremea luptelor disperate duse de partidul naţional român din Transilvania împotriva lui Brătianu. Eram prin 1925 la Reghinul Săsesc unde susţineam candidatura lui Voicu Niţescu împotriva lui Octavian Goga, la o alegere parţială, şi ascultam dintr-o odaie vecină, prin uşa deschisă, conversaţia tineretului ardelean. Erau acolo printre alţii Aurel Dobrescu, Coltor, Ilie Lazăr, C. Crişan, Ghiţă Pop şi discutau politică înaltă. „Degeaba mă — zise unul din ei — noi nu putem face nimic, noi nu putem ajunge la nimic. Brătianu are pe Ştirbey pe lîngă regina, noi n-avem pe nimeni. Ei, dac-ar vrea Mihai!" În gîndul lor, Mihai Popovici era don Juanul irezistibil care n-avea decît să vrea! Am povestit mai tîrziu această istorioară reginei care s-a prăpădit de rîs şi multă vreme nu m-a întîmpinat decît cu întrebarea: „vrea Mihai?". Hazlie sau nu, această anecdotă dovedeşte cît de înrădăcinată era credinţa influenţei lui Ştirbey asupra reginei prin — dacă îndrăznesc să zic — canalul reginei. E aici o adîncă eroare care trebuie îndreptată. Ştirbey era fără îndoială temeinicul amant al reginei, firul galvanic însă nu trecea de la Ştirbey la rege prin regină, ci — oricît de paradoxal ar părea lucrul — de la regină la rege prin Ştirbey. Regina Maria nu avea nici o trecere la rege, cel puţin în ultimii 15 ani ai vieţii lor conjugale[1]) şi nu-i cerea nimic de-a dreptul de frică să nu fie refuzată, ci totdeauna prin Ştirbey, care obţinea ce vrea de la el. În realitate influenţa lui Ştirbey asupra regelui Ferdinand a fost o influenţă directă: subjugase pe rege cum sedusese pe regină, şi-l ferecase mai bine decît pe dînsa, căci regele nu l-a trădat pînă la moarte, pe cînd supunerea reginei a suferit cîteva eclipse. Trebuie să fie o relativă mulţumire pentru noi toţi să ştim că atîtea cotituri ale politicii noastre interne n-au fost determinate prin farmecele alcovului, ci prin puterea de sugestiune a inteligenţei. Căci Ştirbey a fost[2]) un om de o remarcabilă inteligenţă, şi dacă n-ar fi avut nenorocul să se amorezeze o regină de dînsul, ar fi ajuns departe. Contrariu opiniei curente, legătura lui cu regina i-a făcut numai rău.

Tăcut şi rezervat, atît de rezervat încît călca cu picioarele înăuntru şi uşor, parc-ar fi vrut să-şi tăinuiască urmele, Ştirbey frecventa foarte puţină lume, aşa încît rari sînt cei care au putut aprecia acuitatea puterii lui de analogii, echilibrul niciodată zdruncinat al judecăţii sale, agerimea intuiţiei şi serioasa cultură de care da dovadă între patru ochi. Am fost printre acei puţini şi îi aduc aci mărturia mea sinceră.

L-am atacat cu patimă şi cu nedreptate cît timp aproape nu l-am cunoscut şi l-am judecat şi eu după aparenţe, dar mărturisesc că m-a sedus şi pe mine — nu în acelaşi grad ca pe rege, din fericire pentru tihna şi pentru reputaţia mea — de îndată ce după război am venit în contact mai apropiat cu dînsul[3]).

Crescut printre fuste, rămăsese stîngaci şi timid printre bărbaţi şi de la primele vorbe îl simţeai în poziţie de retarege deşi nu se gîndise nimeni să-l atace. Elegant de talie şi de înfăţişare, dar fără nimic prea deosebit, nu se anima, nu gesticula şi nu-şi ieşea din fire pentru nimic pe lume. Vorbele îi picau din gură cu sfială şi ca făina din valţuri, măcinate, cîntărite şi aşezate pe categorii de intonaţie după importanţă. În discuţii nu brusca niciodată o situaţie şi nu contrazicea de-a dreptul pe nimeni; începea prin a fi de acord cu cel cu care vorbea, apoi îl lua pe departe şi cu cîţiva „dar vezi că", „dar nu crezi oare", „n-ar fi însă posibil ca", îl aducea la concluzii diametral opuse pe care le avansa dealtminteri cu toate ezitările rituale, dîndu-le ca simple ipoteze de examinat. Avea ca principiu să nu se certe cu nimeni şi să fie bine cu toată lumea. Era încîntat cînd se putea împăca cu cineva şi niciodată nu răspundea la un atac sau la un ultragiu. Îşi cultiva prieteniile şi relaţiile, şi le păstra cu grijă în ciuda evenimentelor şi a oamenilor. Mai tîrziu, deşi familiar al palatului, va rămîne prieten cu Stere, cu Antipa, cu Marghiloman, cu Martha Bibescu, cînd ortodoxia patriotică a reginei şi a Brătienilor va trimite pe toţi cei mai sus enumăraţi la carantină şi cu toate că suna la Iaşi din pinteni de colonel, se înţelesese cu nemţii să-i cruţe Buftea şi fabricile de vată şi de conserve[4]).

Barbu Ştirbey nu se simţea într-adevăr la largul lui decît printre cucoane. În cercul lor îşi ridica ochii de pe maşina de calculat, îşi împuternicea glasul, îşi permitea ironii şi glume, ieşea în fine din firea lui pe cît putea el să iese din ea — şi le cucerea pe toate. Le mîngîia cu privirea lui perversă, le mîngîia cu glasul lui molatec, le mîngîia învelindu-le pentru o clipă în legenda lui de bărbat iubit. Cu toate infidelităţile sale, era un soţ şi un tată model. Nevastă-sa[5]) ignora escapadele lui sentimentale ca şi legătura lui regală, sau se făcea că le ignorează, ceea ce pentru el şi pentru galerie era tot una. Dînsul, în schimb, o copleşea cu gentileţe, cu atenţiuni ce merg unei femei drept la inimă. O convinsese (sau aşa credea el) că tot ce se şoptea, ba se spunea chiar în gura mare, despre relaţiile sale cu regina, nu era decît calomnie — prietenia ce le arăta familia regală punîndu-le mulţi clevetitori în cale. Ea credea, se declara „femeia cea mai fericită de pe lume" şi-şi vărsa focul într-o perfectă limba germană (fusese crescută la Charlottenburg) dar în versuri proaste. Pînă şi fetele lui erau amorezate de dînsul. Întrebate o dată, înainte de căsătoria lor, care ar fi bărbatul pentru care ar putea să piardă capul,

---

1) Mărturisire făcută mie personal de regină în 1920, după cum se va vedea mai la vale.

2) Vorbesc de Ştirbey la trecut, deşi trăieşte încă, fiindcă politiceşte îl socotesc ca mort în momentul în care scriu (1934).

3) Am colaborat cu el la „Steaua Română" şi la „Reşiţa", înainte de a colabora, tîrziu de tot, în politică. Prin tactul şi prin bunul simţ, de care da zilnic dovadă, îşi crease printre conducătorii marilor societăţi — ca şi în lumea de afaceri din ţară şi din străinătate — o reputaţie şi o situaţie excepţionale. Ştia să rezolve dificultăţile cu incompatibilă dibăcie, dar ştia să şi tragă spuza pe turta lui. „Sans avoir l'air d'y toucher". Ruinat, prin 1904—1906, şi gata să vîndă Buftea, posedă — zece ani după război — una dintre cele mai (mari) averi din România.

4) Pentru această înţelegere se devotaseră prietenii Stere şi Beldiman.

5) Nadeja Bibescu — fiica prinţului George Bibescu şi a principesei Velentina de Caraman-Chimay.

citeşipatru au răspuns într-un strigăt : „Tata !" — ceea ce nu le-a împiedicat dealminteri pe toate, să se căsătorească cu indivizi care nu aveau nici o asemănare cu „tata". Dacă biata Nadeja Ştirbey credea şi săruta mîinile reginei de cîteori o întîlnea, regele Ferdinand nu credea nimic fiindcă nu-i păsa şi nu cerceta. Găsise pe Ştirbey în calea lui, se obicinuise cu el şi învăţase încetul cu încetul să-i preţuiască însuşirile şi el. Introdus în intimitatea palatului, chiar de regele Carol îndată ce-şi dedese seama că putea stăvili printr-însul poftele extraconjugale care aruncau pe iubita lui nepoată în braţe prea diverse[6]), Ştirbey îşi pusese toată silinţa să cîştige încrederea părăsitului prinţ. Cum pătrunde uleiul în încheieturile unei maşini şi înlesneşte toate mişcările, tot astfel zi cu zi se strădui Ştirbey — şi izbuti — să pătrundă în toate tainele familiei regale şi să ajute la dezlegarea tuturor dificultăţilor ce se iveau în administraţia şi mînuirea unui mare patrimoniu. Ţinut totuşi puţin la distanţă de virtuosul rege Carol din cauza laturei „Plaisirchen" după formula prinţesei Elisabeta[7]), el izbuti să cîştige destul de repede simpatiile reginei Elisabeta prin atitudinea lui rezervată pe care bătrîna romantică o lua drept umilă cucernicie, şi prin versurile nemţeşti ale neveste-si. Prinţul Ferdinand fu cucerit mai încet, dar cucerirea fu cu atît mai durabilă. La moartea regelui Carol, Ştirbey stăpîn pe situaţie luă frînele în mînă. La palat, devenise omul indispensabil, consultat de zece ori pe zi, şi fără părerea căruia nu se lua nici o hotărîre.

Cei doi timizi se înţeleseră de minune. Dar pe cînd timiditatea unuia era o armă de luptă mai mult la dispoziţia nervilor lui oţeliţi — pentru celălalt, ea era prin excesul ei şi prin lipsa oricărei compensaţii pe tărîmul voinţei, numai un nesecat izvor de succesive umiliri şi de izbucniri nesăbăduite. Pe nesimţite, Ştirbey a substituit voinţa sa veleităţilor pe care anihilatul Ferdinand nu mai parvenea nici măcar să le contureze. Singura însărcinare încredinţată reginei Maria a fost întreţinerea atmosferei de neîncredere, de impotenţă şi de umilitate în sufletul regelui — atmosferă creată dealtminteri în jurul nepotu-său de însuşi regele Carol I.

Regele Ferdinand a primit cu atît mai uşor tutela lui Ştirbey şi a lăsat-o să se întărească pînă la expulzarea prinţului Carol, cu cît ea nu se înfăţişa ca un caracter egoist — şi încă şi acela disimulat — decît în materie politică. În toate celelalte direcţiuni dezinteresata intervenţie a omului de bun simţ, care elimina pe cît se putea necunoscutele din ecuaţiunile lui, dau îndrumărilor sale un caracter de altruism ce făcea pe rege să creadă că aceeaşi dezinteresare personală şi aceeaşi grijă exclusivă de interesele dinastiei determinau şi sfaturile lui politice. Ştirbey se născuse însă cu o singură pasiune : politica. Soarta nemiloasă pentru el îl aruncase în cariera fustelor ; supus voinţei lui Dumnezeu s-a resemnat să nu joace un rol de faţadă, pentru care şi timiditatea lui ar fi fost un obstacol şi s-a mărginit la o activitate de culise. A sfîrşit prin a se pasiona pentru acest rol de „pére Joseph" al unui personagiu care era departe de a fi un Richelieu şi meseria de a trage sfori în politică a devenit pentru dînsul o adevărată voluptate... singura voluptate ; femeile nu l-au posedat niciodată, de aceea le-a făcut numai fete — l-a posedat şi l-a orbit însă politica, de aceea în politică a făcut de multe ori şi prostii.

Acesta era omul care în Iaşii pribegiei avea mîna pe toate pîrghiile de comandă la dispoziţia regelui.

Pînă după dezastrul de la Turtucaia, Ştirbey îşi îndreptase întreaga lui acţiune după indicaţiunile lui Brătianu, în care avea o încredre oarbă. Neputînd apare el însuşi pe arena politică cu ghiuleaua de picior, pontase pe cel mai bun cal din grajdurile partidelor noastre, şi-l ajuta cît putea să cîştige toate cursele. Calul era de rasă, şi alegerea era bună. Dar nu era numai alegere. Ionel Brătianu, un mare seducător şi el, pare să fi avut o priză specială asupra familiei Ştirbey. Din Elisa, sora lui Barbu, ca şi din fetele lui a făcut ce a vrut. Din Elisa cea mîndră şi rebelă a făcut chiar o soţie supusă. Îi domina[8]) pe toţi şi pe toate cu un surîs, îi ducea cum vrea şi unde vrea. În perechea Ferdinand — Ştirbey, elementul mascul era Ştirbey. În perechea Brătianu — Ştirbey, acesta din urmă reprezenta dimpotrivă elementul feminin şi fără iniţiativă. O dovadă mai mult că totul e relativ pe lume. Cu darurile lui moştenite şi cu ce mai adăugase la ele printr-o îngrijită cultură, Ionel siderase pe Barbu care îl considera ca un om politic de mîna întîi, aproape infailibil. La aceste consideraţiuni şi sentimente personale se adăuga şi faptul că Brătianu avea la îndemînă un partid organizat şi disciplinat, de o putere covîrşitoare faţă de partidul conservator divizat şi în stare vecinică de fierbere. Cu un om ca Brătianu şi cu un partid ca cel liberal sarcina pe care Ştirbey se hotărîse să o îndeplinească pe lîngă regele Ferdinand se uşura mult. Ea era cu atît mai uşoară cu cît pentru îndeplinirea ei prinţul Barbu găsise un aliat neaşteptat în persoana prinţesei şi mai tîrziu reginei Maria. De la sosirea ei în ţară şi pînă în preajma războiului mondial, simpatiile prinţesei (simpatii foarte relative, căci prinţesa Maria s-a aclimatat greu şi încet la noi) mergeau hotărît spre partidul conservator, sau mai exact spre oamenii de vază ai acestui partid, căci dînsa n-a ştiut niciodată exact ce este un partid. Vedetele conservatoare jucau un rol mult mai însemnat ca cele liberale în miscarea „mondenă" care singură interesa pe tînăra prinţesă ; ea venea mai des în contact cu reprezentanţii familiilor boiereşti, cu atît mai

---

6) Ca să dea noului ales un pretext valabil să circule prin coridoarele palatului, Carol „der Weise" îl numise, la moartea lui Iancu Kalinderu, administrator al Domeniilor Coroanei, demnitate pe care Barbu Ştirbey n-a mai părăsit-o pînă la numirea lui ca preşedinte de Consiliu în vara anului 1927, şi de fapt numai în 1930, la înapoierea prinţului Carol.

7) Veche zicătoare nemţească :
Jedes Thierchen
Hat sein Plaisirchen !
(Fiecare dobitoc îşi are fericirea sa)

Prinţesa Elisabeta — deşi copil — botezase pe Ştirbey, „Plaisirchen".

8) Nadeja Ştirbey îl numea **das grosse Thier** (marele animal) în sensul că dobora tot pe unde trecea.

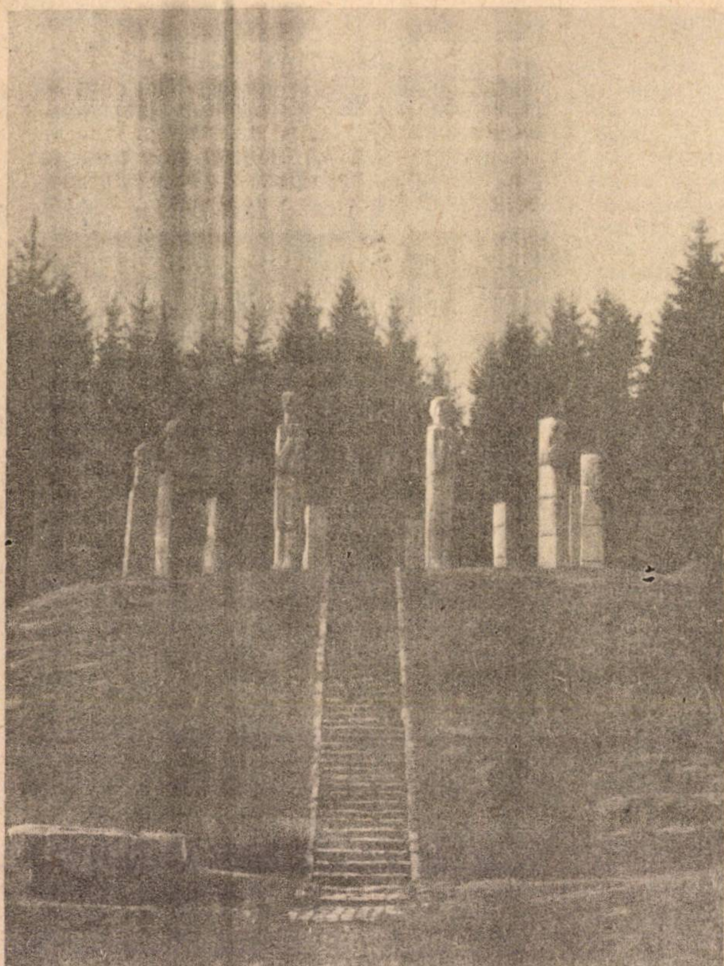
primitoare și mai largi în concepțiile lor de viață cu cît erau mai conservatoare în politică, nu în sensul principiilor ci al moravurilor de Club. Liberalii erau mai închiși, mai călare pe morală — în aparență bineînțeles și atît de habotnici încît deveneau odioși după zece vorbe schimbate. Și mai era și Mitiță Sturdza care ani îndelungați fusese instrumentul de tortură de care se servea regele Carol împotriva zburdalnicei și ușuraticei femei. Antipatia prințesei pentru liberali suferea însă o excepțiune și aceasta excepțiune era tocmai Ionel Brătianu. Prin anii 1900, pe vremea cînd Brătianu nu ridicase încă capul atît de sus, prințesa Maria fusese prinsă de „un gust" pentru dînsul. Seducătorul de prințese care în viața lui sentimentală trecuse de mult granițele partidului liberal și opera numai pe terenurile rezervate ale partidului conservator (deși pe vremea aceea ideea de partid se amesteca în toate) se pomenise cu această potîrniche grasă căzută în mrejele pe care le întinsese altora. Ca să o distreze, Iancu Kalinderu întotdeauna practic și cu o slăbiciune prin urmare pentru liberali, o poftise să petreacă cîteva zile la Gherghița, un domeniu al coroanei pe lîngă Snagov, și îi dedese ca tovarăș de viligiatură pe Ionel Brătianu, desemnat bătrînului codoș prin manevrele de apropiere pe care prințesa cu inima vacantă între două aventuri și înainte de întronarea lui Știrbey, abia le disimula. Regina Maria în Memoriile ei reamintește aceste zile plăcute și povestește că Ionel Brătianu era plin de duh și de veselie. Ionel Brătianu pornit într-o zi pe confidențe mi-a mărturisit însă că a fost cît pe aci să fie violat și că n-a rezistat decît mulțămită fermei lui hotărîri de a nu se încurca într-o aventură care i-ar fi zădărnicit cariera politică. A preferat să scoată mai tîrziu castanele din foc cu mîna altuia. Deobicei femeile refuzate trec de la dragoste la ură împotriva bărbatului care le-a umilit. Presupun că șmecher cum era, Brătianu a explicat atît de frumos datoria amîndurora către țară și necesitatea crudă de a sacrifica amorul lor pe altarul Patriei, încît printre scumpe lacrimi și contrariu obiceiului, amorul în loc să se schimbe în ură s-a schimbat în amiciție. Amiciție și simpatie pe care Știrbey a pus-o mai tîrziu la contribuție pentru crearea atmosferei necesare în jurul lui Ferdinand-celleal.

Cît timp toate au mers lui Brătianu în plin, Știrbey a lucrat pentru dînsul ca un credincios subaltern. Știrbey e acela care a învîrtit pe rege, l-a zăpăcit și l-a adus să intre în război. Am povestit mai sus această dramă de conștiință și am arătat că regina n-a fost în această împrejurare — în realitate — decît o auxilieră. Dar după Turtucaia, în fața lui Brătianu prăbușit și în lacrimi, Știrbey a început să se zgirie la ceafă și să se întrebe dacă nu cumva se înșelase asupra geniului cumnatului său. Vechile lui sentimente de sfială față de politica aventuroasă a acestuia se întăreau pe măsură ce dezastrele se înmulțeau și veleități de emancipare încolțeau în spiritul său rece și calculator. Patru luni după începerea ostilităților, deși în aparență neschimbate, raporturile dintre Brătianu și Știrbey erau cu totul răsturnate : la Iași, Știrbey n-a mai fost agentul lui Brătianu, ci protectorul lui.

Prăbușirea autorității guvernului și în special a șefului său au învederat clar lui Știrbey că trebuia să-și lege soarta mai mult de dinastie și de rege — singurul punct fix care mai rămăsese — decît de Brătianu și de capriciile lui, căci actele de hotărîtă voință de odinioară deveniseră simple capricii acum. Această evoluție nu însemna însă în gîndul lui Știrbey o lăsare imediată a lui Brătianu pe al cărui succesor opinia publică nu-l indica încă cu preciziune, dar o posibilitate de eventuală lăsare și aceasta însemna deja mult.

Simptome premergătoare ale revoluției din martie 1917 începuseră să fie semnalate pe fronturile rusești încă din ianuarie și mai ales din februarie. Soldații dau semne de nesupunere pe care ofițerii odioși trupei nu erau în stare să le înlăture nici prin persuasiune, nici prin severitate. Valuri de soldați porniți de pe front în permisii și concedii smulse aproape cu forța, umpleau străzile Iașului, gara și trenurile. Era un impresionant contrast pentru noi între convoiurile nesfîrșite cu provizii care veneau din spre Rusia, convoiuri încă de o ținută ireproșabilă cu căruțele lor largi trase de cai viguroși și bine înhămați, pline de excelente merinde pînă și de cantități enorme de unt din Siberia, flancate de trupă disciplinată — și gloata [...] care mișuna pretutindeni scuipînd semințe de floarea-soarelui, grăbită să ajungă acasă cît de repede și oricum.

Fără să prevadă exact cele ce s-au întîmplat în martie și după martie, familia noastră regală și anturajul ei începeau să-și dea însă seama că grave încercări se pregăteau pentru Împărăția Tzarilor și își mai dau seamă ai noștri că anarhia ce amenința armata rusească de pe front fusese precedată de o perioadă de adîncă nemulțumire în populația civilă și de o criză de autoritate a guvernelor de la Petrograd. Nemulțumirea, și mai adîncă ca în Rusia, domnea și în straturile populațiunei românești — iar pe front, trupele noastre, împletite în pozițiunile lor cu cele rusești, puteau fi repede contaminate de „duhul cel rău". O schimbare de regim, care să calmeze nemulțumirea mulțimei și să aducă la cîrma crîmpeiului de țară ce ne mai rămăsese un guvern cu destulă autoritate pe de altă parte ca să mențină disciplina pe front, începuse să fie examinată „in abstracto", fără să o știe Brătianu, în conversațiile intime dintre rege și Știrbey. De aci a ieșit întrevederea cu Averescu de la Tîrgul Frumos, întrevedere, și conferință despre care s-a vorbit atît și ale cărei amănunte n-au fost date în vileag pînă azi.

Monumentul eroilor de la Moisei, operă a sculptorului Vida Gheza

Cîntec de cătănie din Ardealul de Nord

Cătăni-m-aş, cătăni
Numa puşca de n-ar fi,
Cătăni-m-aş cît de mult
La craiu de peste munţi,
La-mpăratu nu-mi prea place
Că prea lungă zamă face.
La instrucţie-ţi vorbeşte
Intr-o limbă păsărească,
Parcă eşti în altă lume
Nu-nţelegi nimic ce-ţi spune.
Toată ziua : iziţir
Fără să răsufli o-ţir,
Să se facă praf şi scrum,
Inainte şi Kerdai...
Recz, Lintz şi doperai,
Nu ştii, să mergi ori să stai.
Tu eşti rupt de flămînd,
El te culcă la pămînt.
Eu cătană la-mpărat
Mîndra mea acasă-n sat.
Ardă-te focu 'mpărat,
Căci cătană m-ai luat.
Tu mă duci în cătănie,
Of ! Ţara ta praf să-ţi fie,
Cum e colbu de pe drum,
În lume să nu mai rămie
A ta mare împărăţie
Putreda Austro-ungarie !
Mureş, Mureş apă lină
Trece-mă-n ţară străină
Şi fă-mi parte de hodină !
Oltule ! Oltuţule !
Vino tu drăguţule !
Du-mă, du-mă l-ai mei fraţi
De dincolo de Carpaţi !
Împărate, om spurcat
Tu cînd Bosnea-i ocupat
Pe mini nu m-ai întrebat !
Şi-acum, om hapsîn şi rău
Mă duci să ţi-o păzesc eu!
Io mă duc, mîndra rămîne,
După mini nu plînge nime,
Ar plînge dar n-are cine,
Că n-am făcut, nici un bine,
Numai frunza şi iarba,
C-aia-i pe toată lumea,
Numai frunza şi potbealu,
C-ăla-i peste tot Ardealu'
De-am făcut cuiva vre-un rău
Mi l-oi trage singur eu.
Creapă doamne pămîntu
Să se bage, necazu.
De necaz şi supărare,
Eu mă duc în lumea mare.

*

Rîule cu apă rece
Pe la poarta mamii trece
Mama iese să se spele
Numa în lacrimi de-a mele.
Spune-i tu rîule bun,
Mamei, c-am plecat la drum!
Du rîule drag la vale
Toate lacrimele mele,
Saltă-le din piatră-n piatră
Pîn la maică-mea la poartă.
Spune-i ! Că hăl împărat
Cu ordin m-a chemat
Să mă duc în ţări străine
Să lupt, pentru nu ştiu-cine!
Io, ordinu l-am sfîrticat
Şi peste munţi am plecat!
Voi, să nu fiţi, disperaţi,
Io m-am dus la ai mei fraţi !
Într-o zi cu soare,
Vom şterge-aceste hotare !
Peste Carpaţi ne-om avînta
Şi-acasă ne-om înturna.

Prezentare de
dr. Ştefan Tudor

UN AMERICAN DESPRE REGIMUL PRESEI MINORITARE SUB UNGURI ȘI SUB ROMÂNI

În primul Almanah Luceafărul, anul 1982, la rubrica „Memento pentru victimele fascismului“ reproduceam fragmentar capitolul pe care ziaristul american Milton G. Lehrer îl închina în documentata sa carte „Ardealul — pămînt românesc“ populației civile ucisă în Transilvania de trupele horthyste de ocupație și de formația para-militară a Armatei zdrențăroșilor. Milton G. Lehrer a făcut în cartea sa o probă recapitulare a raporturilor româno-ungare de-a lungul vremii ca și a tratamentului la care au fost supuși românii în statul austro-ungar desființat cu prilejul primului război mondial. Unirea Transilvaniei cu România a fost expresia unei necesități istorice și a voinței populației românești majoritare în fostul imperiu autostro-ungar. Milton G. Lehrer a combătut mai ales neadevărurile propagandei horthyste din perioada interbelică, divulgîndu-i caracterul revanșard și șovin. Deoarece cercuri externe interesate, în Europa și pe alte continente, întrețin o propagandă revizionistă cu exact formulele și argumentele propagandei horthyste de dinainte de război considerăm util să reproducem aici un capitol despre presa românească în fostul imperiu austro-ungar și apoi în statul român după 1918 deoarece actualitatea acestui capitol rămîne neștirbită.

În „Paradisul naționalităților" care era Ungaria dinainte de războiul mondial din 1914, redactorii români de la diferitele ziare din Transilvania au fost condamnați a face — și au făcut efectiv — aproape 100 ani (una sută ani) închisoare pentru delicte de presă, recte pentru faptul de a fi încercat să protesteze împotriva regimului de ilegalitate și de abuzuri pe care atît guvernanții de la Budapesta, cît și organele lor executorii din Ardeal, l-au inaugurat față de români mai ales din ziua întăririi puterii maghiare în statut dualist.

În zece ani numai — de la 1893 pînă în 1902 — redactorii unui singur ziar românesc din Transilvania, „Tribuna", au fost condamnați la 17 ani și 3 luni pușcărie și la amenzi însumînd enorma — pentru acele vremuri — sumă de 56.981 franci aur.

Acestea au fost efectele regimului presei minoritare în provincia Transilvaniei dinainte de 1914, pe care ungurii o prea fericeau cu guvernarea lor. Datele sînt lesne controlabile, arhivele diverselor instanțe judecătorești și în special acelea ale Curții cu Juri din Cluj fiind cea mai vie mărturie a unui trecut de prigoană și de arbitrar.

Ar fi o eroare să se creadă că românii s-au făcut vinovați de un exces de atitudine de frondă. Temeiurile urmăririlor penale îndreptate împotriva ziariștilor ardeleni ne vor lămuri asupra neinsemnatelor lor culpe.

Dar, în prealabil, să examinăm care erau principiile de bază ale legii presei care se aplica în Ardeal.

Spre deosebire de restul teritoriului ungar, unde se aplica legea liberală a presei din 1848 (legea XVIII), produs al revoluției, în Transilvania era în vigoare Decretul Imperial din 27 Mai 1852, octroaiat în epoca celui mai sever absolutism habsburgic.

Logic ar fi fost ca după instaurarea regimului dualist în 1867 să se fi unificat legiuirile în toate provinciile depinzînd de Coroana ungară. Ungurii au preferat, însă, să mențină în Transilvania regimul cu mult mai aspru, edictat de Habsburgi împotriva lor în perioada ce a urmat revoluției lui Kossuth, regim îndreptat de data aceasta de unguri împotriva românilor și celorlalte naționalități nemaghiare. Între cele două legi existau deosebiri fundamentale de principii și importante deosebiri de amănunt.

În primul loc, Decretul Imperial aplicabil în Ardeal nu conținea formularea ideii esențiale a libertății de exprimare prin presă, pe care, dimpotrivă, o găsim în legea aplicabilă în Ungaria propriu-zisă și care era astfel formulată : „Oricine își poate exprima și răspîndi liber ideile pe calea presei".

Lacuna era de natură să limiteze la maximum libertatea scrisului pentru românii transilvăneni.

Pe de altă parte, în Ungaria propriu-zisă cauțiunea pentru publicații era necesară numai dacă publicația avea caracter politic și dacă ea apărea cel puțin de două ori pe lună. În Transilvania, cauțiunea era obligatorie pentru toate publicațiunile, indiferent dacă ele aveau caracter politic, confesional, social sau economic și mai mult încă, ea era generală, adică necesară pentru oricare publicațiune, oricare ar fi fost periodicitatea apariției.

În Ungaria propriu-zisă responsabilitatea pentru delictele de presă era asumată exclusiv de autor ; în Transilvania, pedeapsa se aplica în mod solidar atît redactorului cît și editorului publicației.

Dar, cum observă atît de just d. Păclișanu, deosebirea cea mai mare și mai revoltătoare nu era între textul legii și textul Decretului Imperial, ci în felul cum erau aplicate dispozițiile legale față de presa maghiară și față de presa minoritară. „Guvernele și întreaga opinie publică maghiară vedeau în această presă cea mai mare piedică în calea realizării idealului tuturor partidelor : **crearea statului național maghiar**".

Este deci, explicabilă înverșunarea cu care ungurii au urmărit pe autorii articolelor care protestau împotriva metodelor întrebuințate de guvernanții maghiari pentru atingerea acestui ideal utopic, după cum este explicabilă și severitatea verdictelor condamnatorii. În aceste procese, recte simulacre de procese, — care se desfășurau într-o ambianță de hipersovinism, jurații unguri erau în același timp părți și judecători. De aici și caracterul atît de odios al deciziilor pe care acești judecători sui generis le pronunțau în delictele de presă.

Vom cita, pentru luminarea cititorului, numai trei exemple din istoria prigoanei presei românești din Ardeal.

În ziarul guvernamental maghiar din Cluj „Kolozsvari Közlöny" s-a publicat în toamna anului 1885 un articol în care, odată mai mult, se afirma principiul „nației unitare maghiare", declarîndu-se ritos că structura Ungariei trebuie să fie exclusiv maghiară și că a ține seama de naționalități înseamnează pentru nobila națiune maghiară o înjosire.

Ziarul românesc „Tribuna" din Sibiu, în numărul său din 28 noiembrie 1885, a înfierat această concepție, arătînd că idei ca acelea expuse de ziarul din Cluj pot produce „sguduiri profunde" și pot duce la război civil. Autorul articolului făcea largi concesii punctului de vedere maghiar și aceasta numai pentru a înlesni crearea de raporturi de bună înțelegere între populațiile conlocuitoare din Ardeal.

„Maghiarii, scria Cornel Pop Păcurar, autorul articolului incriminat, trebuie să-și dea seama de împrejurările în cari trăiesc și să examineze dacă oare sunt ei în stare să-și realizeze idealul de a transforma Ungaria poliglotă într-un stat național maghiar. Dacă vom examina temeinic această problemă vom înțelege că au motive importante să nu discute caracterul național al pămîntului pe care ne aflăm și nici al Statului pe care-l formăm împreună și îl putem apăra numai împreună".

Cuvinte înțelepte, pătrunse de o nobilă dorință de a trăi în raporturi de bună înțelegere cu invadatorii țării, pentru păstrarea păcii lăuntrice și pentru salvgardarea păcii europene.

Curtea cu Juri din Cluj nu a împărtășit, însă, acest puct de vedere, ci l-a condamnat pe autorul rîndurilor de mai sus la un an închisoare iar pe scriitorul român Ion Slavici, directorul ziarului, la o amendă de 200 franci aur.

Doi ani mai tîrziu, un alt proces de presă fu intentat de autoritățile maghiare ziarului românesc ardelean „Gazeta Transilvaniei".

Pentru curajul de a fi spus ceea ce, dealtfel, toată lumea știa și, ceea ce este mai important, ceea ce înșiși capii șovinismului maghiar o repetau la fiecare pas anume că : „maghiarii amenință cu nimicirea pe români, sași, sîrbi și slovaci, dacă nu se contopesc cu **marea** lor națiune și nu vor să se alimenteze de la sursa culturii lor", autorul a fost condamnat de către aceeași faimoasă Curte cu Juri din Cluj la patru luni închisoare, și, conform obiceiului, la o importantă amendă.

Pentru o frază ca aceasta : „Ungaria nu e maghiară şi acest stat nu e maghiar, ci este comun tuturor naţionalităţilor" şi pentru o alta tot atît de adevărată în care se afirma că naţiile din Ungaria sunt împărţite în două : minoritatea privilegiată maghiară şi majorităţile asuprite nemaghiare, Traian Horia Pop, redactor la „Gazeta Transilvaniei" a fost condamnat la 14 August 1890 la un an închisoare şi redactorul ziarului a fost trimis în puşcărie pentru timp de 6 săptămîni.

Comentînd acest proces de presă, ziarul „Kronstädter Zeitung" în No. 191 din 1890, scria :

„În procesul de presă ce s-a petrecut acum trebuie să mai fie considerată şi această anomalie : Juraţii erau judecători în cauză proprie. Juraţii trebuiau să se simtă atinşi de articolele incriminate şi tot ei trebuiau să pronunţe verdictul împotriva adversarilor lor politici şi naţionali. Mai mult încă, acuzatorul public provoacă pe juraţi a se răsbuna pentru ofensa făcută maghiarismului, adică juraţilor".

Vedem deci care era starea de spirit a judecătorilor care urmau să se pronunţe în procesele de presă intentate ziariştilor români. Exponenţi ai maghiarismului şovin, juraţii unguri erau chemaţi să împartă dreptatea într-o cauză care atingea înseşi resorturile lor sufleteşti cele mai adînci.

Şi astfel, pentru vina exclusivă de a fi protestat împotriva metodelor de desnaţionalizare şi de a fi ridicat glasul împotriva politicii de intoleranţă şi de asuprire, ziariştii români din Transilvania au zăcut în puşcărie ani de-a rîndul, ca nişte infractori de drept comun.

Severitatea sancţiunilor nu a dezarmat însă pe gazetarii transilvăneni. Ei şi-au continuat înalta lor misiune în dispreţul terorismului Curţilor cu Juri, elemente oarbe ale politicii de maghiarizare, pînă în ziua în care scrisul lor înaripat a smuls destinului marea hotărîre de desrobire.

Pentru perfectarea imaginii despre ceea ce a fost regimul presei în Ungaria înainte de răsboi, vom arăta că între anii 1879 şi 1910 au fost interzise pe teritoriul Transilvaniei 67 de ziare şi reviste apărînd în Regatul României. Dar nu numai ziarele româneşti erau lovite de această interdicţie. Foarte multe ziare şi reviste străine : germane, franceze, italiene, americane (în limba germană) şi belgiene au făcut obiectul unor interdicţiuni similare, introducerea lor pe teritoriul Ungariei fiind prohibită, temporar, sau definitiv.

Ori de cîte ori un ziarist străin desvăluia inechitatea regimului minorităţilor din Ungaria, sancţiunea interzicerii ziarului în Ungaria lovea ziarul în chestiune. Despre Ungaria nu se putea scrie decît bine, oricît de neagră şi de mizeră ar fi fost situaţia **minorităţilor-majoritare**.

Pentru români, sancţiunea era puşcărie iar pentru ziaristul străin interzicerea slovei sale pe teritoriul „nobilei naţiuni maghiare".

Regimul instaurat prin decretul imperial din 1853 cu micile modificări care au fost aduse ulterior prin ordonanţele din 1867, 1871, 1872, a rămas în vigoare pînă în 1914, cînd ungurii au edictat o nouă lege privitoare la regimul presei în Transilvania, lege care a menţinut cele mai multe dintre restricţiile de pînă atunci. Intervenind însă răsboiul, legea nu a mai fost aplicată, ea fiind înlocuită prin măsuri excepţionale.

A sunat însă ceasul libertăţii pentru popoarele al căror glas a fost înăbuşit timp de decenii. Românii neavînd nimic de ascuns şi netemîndu-se de nici o critică au acordat presei libertatea cea mai desăvîrşită.

Intelectuali orădeni expulzaţi de horthyşti în zilele de 4 şi 5 octombrie 1940

Ungurii s-au grăbit să uzeze de ea, ceea ce era natural, dar de multe ori au şi abuzat ridicînd capete de acuzaţiune imaginare şi dînd proporţii apocaliptice celor mai insignifiante fapte. Dacă s-ar fi scris în presa românească transilvăneană dinainte de 1914 o zecime numai din ceea ce presa ungurească din Transilvania a scris după alipirea Transilvaniei la România, toţi ziariştii români transilvăneni ar fi zăcut în închisoare pe viaţă.

Dar, să dăm cuvîntul cifrelor :

Sub unguri existau în Transilvania 15 cotidiane ungureşti. În 1928 numărul lor a crescut la 28, pentru ca în 1936 el să ajungă la 53.

Înainte de alipirea Transilvaniei la România, ungurii aveau în total 154 de publicaţii periodice şi cotidiene. În 1935, numărul lor era de 312. Treisutedouăspreze publicaţii la o populaţie de 1.300.000 locuitori pe cîtă vreme cei peste 3.000.000 români, care trăiau în Transilvania în 1914, aveau la dispoziţia lor doar 44 de publicaţii... din care două cotidiane !

Înainte de dictatul de la Viena, profesorul Silviu Dragomir scria : „Azi, în fiecare oraş de oarecare importanţă se găseşte cel puţin un ziar unguresc, dacă nu şi mai multe".

La Cluj, ne spune Transylvanus, apar 77 de publicaţii ungureşti, la Arad 21, la Oradea 39, la Timişoara 49, la Satu-Mare 23, şi tot atîtea la Tg. Mureş. Nu există profesie, continuă el, care să nu aibă organul său de publicitate".

La Cluj, 7 din cele 25 ziare cîte apăreau aveau în 1935 un tiraj variind între 100.000 şi 120.000 foi.

Scriitorul ungur George Lukacs, în dorinţa de a cîştiga în Anglia partizani pentru cauza revizionismului maghiar, are curajul să scrie în studiul său „The injustices of the Treaty of Trianon" (pe care-l numeşte în treacăt „Un ucaz")

următoarele despre diferențele de tratament ale minorităților din Ungaria și România:

„Să fi fost tratamentul naționalităților de zece ori mai aspru (harsher) decît o afirmă dușmanii noștri (recte românii și celelalte popoare succesoriale n.ns.) încă el ar fi fost de o mie de ori mai puțin rușinos (a thousand times les irkșome) decît intoleranța desfășurată de statele succesorale". (sic)

D. Lukacs jonglează cu cifrele din motive de retorică ieftină, ascunzînd bineînțeles cifrele statistice care aruncă o lumină reală asupra a ceea ce a fost tratamentul românilor sub unguri și acel al ungurilor sub români. Să completăm noi lipsurile propagandei maghiare citind cifrele statistice și lăsînd pe cititor să tragă singur concluziile care se impun.

Între anii 1919 și 1933 au apărut pe teritoriul Transilvaniei românești nu mai puțin de 5000 — cinci mii! — opere literare și științifice maghiare, adică mai multe decît au apărut sub dominația ungurească timp de 50 de ani, între 1867 și 1918. (Cf. Jancso Elemer, scriitor maghiar, în lucrarea „Cartea ungurească în Transilvania în ultimii 15 ani").

Sub atît de liberala guvernare maghiară, ungurii din Transilvania nu aveau nici o societate de editură. Sub „rușinoasa dominație" românească, ungurii și-au putut înființa în 1920 o casă de editură la Cluj (Minerva) care, în timp de 10 ani, a imprimat și răspîndit un număr de 1.651.133 cărți unguresți.

Intoleranța românească a permis, pe de altă parte, ființarea în Ardealul românesc, a nouă societăți culturale laice, afară de altele cu caracter confesional. Le enumerăm: Societatea **literară transilvăneană** din Cluj, reunind cele mai ilustre pene maghiare din Ardeal, **soc. Sigismond Komeny** din Tg. Mureș, **societatea E. Szigligeti** din Oradea Mare, **Soc. I. Arany** din Timișoara, **soc. Fr. Köcsey** din Arad cu societăți surori la Careii-Mari și Baia-Mare, **societatea Teleky** la Baia-Mare, și, în fine, **societățile „Helikonul Transilvănean" a „Muzeului Transilvănean"** și **societatea „Culturală Maghiară"** din Transilvania (E.M.K.E.)

În afară de aceste societăți importante care constituiau oarecum cadrul în care se desfășura viața culturală a maghiarilor din Transilvania, aproape în fiecare oraș transilvănean unde se afla o cît de mică proporție de unguri, se găseau asociații culturale și societăți de lectură cu caracter local.

În anul 1935, numai societățile corale atingeau în Ardeal respectabila cifră de 162.

În ultimul deceniu al guvernării maghiare nu exista în Transilvania decît o singură revistă de critică literară. „Intoleranța românească" a permis apariția unei serii întregi de asemenea reviste („Pazstor Tüz", „Vapkelet", „Orientul", „Erdely Kelikon" etc., etc).

Adăugați la toate aceste publicații: periodice, economice, religioase, revistele pentru copii, publicațiile de specialitate, (pînă și cîntăreții maghiari, reuniți în asociație, își aveau buletinul lor lunar „Magyar dal" — „Cântecul maghiar"!) și vă veți putea face o imagine completă despre ceea ce a fost viața culturală maghiară sub dominația atît de hulită a românilor.

Climatul acestei libertăți românești era atît de prielnic avîntului cultural maghiar, încît scriitorul ungur Lajos György exclama cu satisfacție în 1927: „Este sigur că ungurii din Transilvania duc azi o viață culturală tot atît de activă și de intensă ca și în secolele al XVI-lea și al XVII-lea, cînd centrul de gravitate al culturii maghiare era aproape exclusiv în Transilvania, restul Ungariei fiind ocupat de turci".

Vedem deci că sub guvernarea românească ungurii din Transilvania nu numai că au continuat să ducă o viață culturală intensă dar mai mult încă, ei au înregistrat chiar progrese uimitoare în toate compartimentele culturii.

Atît de largi au fost libertățile acordate minorităților de către guvernanții români, încît un scriitor german Rüdinger, după ce a vizitat România, Ungaria și Iugoslavia, cu ocazia unei conferințe ținute la München, a exclamat: „România este țara cea mai liberabilă în ceea ce privește tratamentul minorităților" (Rumänien ist das freieste Land der Behandlung der Minderheiten), iar autorul volumului de față, fiind însărcinat de hebdomadarul parizian „La Tribune des Nations" să efectueze o anchetă în România cu privire la minoritățile etnice din Ardeal, termina astfel unul din reportagii:

„Românii au reinsuflețit toate energiile latente ale acestei provincii care zăcea (languissait) timp de secole. Ei au transformat radical condițiile economice ale regiunei, contribuind astfel la progresul provinciei. Toate clasele sociale precum și toate naționalitățile Transilvaniei au profitat de pe urma acestei politici. Pot afirma cu toată obiectivitatea că Transilvania este un **adevărat Eden al minorităților**". („La Tribune des Nations" No. 287 din Mai 1940.

Propaganda maghiară, în dispretul celor mai evidente realități, continua, însă, a clama urbi et orbi că în Transilvania minoritatea maghiară e persecutată și că **românii, popor inferior, frîng aripile elanului creator al culturii maghiare.**

Era tradiționalul procedeu maghiar de a defăima toate realizările românești, oricît de liberale ar fi fost ele, bizuindu-se exclusiv pe buna credință a cititorului din Occident care cu greu ar fi putut bănui că este posibilă o atare deformare a realității.

Milton G. Lehrer

Sculptură de Justin Năstase

SĂRMAȘ

FILE DINTR-UN DOSAR DESCHIS

Crimele comise împotriva umanității în timpul celui de al doilea război mondial sînt departe de a fi cercetate toate și departe de a fi cunoscute în întregime. Aducerea lor la lumină a depins de împrejurări anume. Celebre au fost mai ales marile lagăre de exterminare germane în care au murit sute de mii de oameni. Acestora li s-au închinat monumente, filme, adunări comemorative, etc., pentru ei s-au făcut procese : vinovații trebuiau să plătească. Exhibarea acestor atrocități a avut drept scop să țină

trează sensibilitatea și conștiința omenirii: asasinatele de tipul celor din timpul ultimului război mondial trebuie prevenite și împiedicate. S-a vorbit de aceea despre crimele de război comise pe teritoriile U.R.S.S.-ului, Poloniei, Cehoslovaciei, Franței, fostei Germanii. Mai există și o altă atitudine față de aceste crime: uitarea lor deliberată, considerarea lor în rîndul gesturilor care nu fac cinste omenirii, care nu mai trebuie dezgropate. Întrebarea inevitabilă este: cît de morală este această atitudine? Tăcerea asupra crimei nu înseamnă, în fond, colaborarea cu vinovații, nu deschide pentru viitor perpetuarea crimei?

Cercetarea istorică românească, istoricii români, propaganda românească, au enunțat, de cele mai multe ori, doar existența unor atrocități de tip fascist pe teritoriul ei fără să insiste asupra lor. Străinii care ar încerca să facă o hartă a acestor crime n-ar avea suficiente motive să treacă teritoriul românesc pe ea, pentru că nu s-au produs suficiente documente publice în această direcție. Din păcate nici pămîntul românesc n-a fost scutit de coșmarul execuțiilor în masă de factura celor operate de fasciști în teritoriile de ocupație.

Ceea ce s-a petrecut în Transilvania de Nord după odiosul Dictat de la Viena a ajuns de prea puține ori la urechile marilor mase de cititori români. O pudoare nejustificată îi face pe cercetătorii acelui moment istoric să nu vorbească pe de-a-ntregul de modul în care populația civilă a Transilvaniei de Nord (mai ales românii și evreii) a fost tratată de trupele de ocupație horthyste și de formațiile paramilitare fasciste care au început să acționeze în teritoriul anexat vremelnic. Cititorii români știu mai mult despre Lidice decît despre masacrele de la Ip și de la Trăznea. Așezări întregi au fost asasinate. Modul atroce în care au fost suprimate unele victime ține de o imaginație medievală. Un bilanț al acestor inimaginabile crime de război a făcut americanul Milton G. Lehrer în cartea **Ardealul, pămînt românesc,** apărută în 1944, și, mai aproape de noi, revista **Vatra,** care a tipărit declarațiile unor martori oculari, a unor supraviețuitori ai masacrelor petrecute pe teritoriul ocupat de armata horthystă. Între altele, victimele de la Moisei se dezvăluie a fi fost suprimate nu de trupele germane așa cum s-a susținut curent, ci de trupele horthyste. Contribuția acestora la imaginea de coșmar a celui de al doilea război mondial a fost trecută cu vederea deși ea nu a fost cu nimic mai prejos ca aspect și stil decît a confraților germani din SS. Exterminările de civili nu s-au petrecut însă doar în momentul intrării în Transilvania a trupelor de ocupație, ci și mai tîrziu, după ce armata germană era în retragere, după august în 1944, cînd românii, după întoarcerea armelor, produseseră o vizibilă cotitură militară și politică în istoria acestui război. Un asemenea episod este masacrul de la Sărmaș petrecut în septembrie 1944.

INVAZIE ȘI SEGREGAȚIE

Sărmașul este așezat între Cluj-Napoca și Tg. Mureș, lîngă dealul Suscut, și avea în zilele în care se petrec evenimentele de care vorbim 4 000 de locuitori, dintre care 2 000 de români,

Casele evreilor din Sărmaş au fost „împodobite" cu cîte un „Moghen David" (Steaua lui David) de culoare galbenă (stînga) ● Sărmaş — un sat liniştit, aproape neştiut pînă la năvala bandelor horthyste (mijloc) ● Dealul Suscutului — locul martiriului evreilor din Sărmaş

circa 1 700 de unguri şi 200 de evrei. Sărmaşul era în apropierea vremelnicei frontiere stabilită de Dictatul prin care se dădea o satisfacţie politică apetitului expansionist al Ungariei horthyste. Faptele la care ne referim s-au petrecut la puţină vreme de la întoarcerea armelor de către armata română împotriva maşinei de război germane. Dacă la 23 august forţele armate române declară război fostului aliat, la 7 septembrie, deci la două săptămîni, se pune la cale la Sărmaş masacrarea unei părţi a populaţiei civile a satului. Momentul a fost socotit propice unei acţiuni militare maghiare împotriva României, pentru ocuparea întregii Transilvanii. Armata română era angajată în est în marile bătălii cu germanii.

O trupă de strînsură forţează graniţele României şi trupele horthyste intră în Arad. Sărmaşul care se afla la 8 km depărtare de frontiera Dictatului, dincolo de care acţionau formaţiile lui Horthy, este expus şi el unei posibile invazii. Sătenii Sărmaşului observă mişcări suspecte la frontieră. O parte din evreii micii localităţi nu mai aşteaptă deznodămîntul şi fug în interiorul teritoriului românesc. Pe 5 septembrie 1944 o formaţie a jandarmeriei maghiare, cifrată la 40 de oameni, înarmată cu două mitraliere şi arme de foc uşoare, forţează frontiera cu România, înfrîngînd rezistenţa ineficace a celor cîţiva grăniceri, şi ocupă Sărmaşul. În aceeaşi zi, administraţia românească este înlocuită cu cea maghiară, conform proiectelor lui Sztojay, primul ministru al Ungariei horthyste, ceea ce înseamnă numirea unui pretor, lt. Iosif Biro, şi a unui primar nou, Alex. Szallay. Administraţia maghiară înseamnă şi o ordine maghiară, adică „gărzi naţionale" în care se înscriu exclusiv bărbaţii maghiari ai comunei, nu românii şi evreii. Una din primele măsuri ale noii administraţii a pretorului Biro a fost însemnarea gospodăriilor evreieşti cu stele galbene al căror diametru să nu coboare sub o jumătate de metru ! Mica localitate este bălţată după această hotărîre cu numeroase stele galbene pe casele evreilor care au avut lipsa de inspiraţie să nu fugă de ocupaţia maghiară. O parte a evreilor din comună au încercat să se ascundă pe la cunoscuţi, prevenind astfel martiriul. Dar soluţia nu s-a dovedit eficientă.

Ceea ce s-a petrecut din a doua zi a instalării noii ordini administrative şi politice a fost reconstituit după declaraţiile unor români care au supravieţuit în chip fericit întîmplărilor sau chiar a unor cetăţeni maghiari participanţi la programul stabilit de noua stăpînire a Sărmaşului.

INIŢIATIVA CRIMEI

Odată cucerit, noul teritoriu trebuie să simtă că are un stăpîn nou. O adunare a notabilităţilor locale şi din comune vecine stabileşte un plan de acţiune. De prisos să spunem că în aceste adunări n-au fost prezenţi nici români,

Primul cadavru desprins din țărînă în urma anchetei începută la 22 februarie 1945 (sus) ● Medicii identifică victimele (mijloc) ● Comisia de anchetă la marginea gropii din care au fost scoase 65 de cadavre (jos)

nici evrei și că toate hotărîrile luate s-au luat fără ei și împotriva lor.

Ce declară jandarmul plutonier Meșină Dumitru, care s-a ascuns în sat la apariția celor 40 de cuceritori veniți de la Tac **„Varga Iuliu, farmacist din comună, a convocat în casa sa o consfătuire cu locotenentul Biro Iosif, pretorul maghiar, fost locuitor în comună, Bethlen Gabriel, fiul adoptiv al acestuia, Beregh Alex., grof din comuna Balda, Kemeni Bela, grof din comuna Cămăraș, Moitley Ștefan, grof din comuna Silvaș, Gall Iosif, grof în comuna Silvaș, Wacsman Karol, grof în comuna Tîrgșor, Wacsman Elemer, fiului celui de mai sus, și Ecaterina Varga, soția farmacistului".**

Prima hotărîre a acestui consiliu ad-hoc este : ridicarea și internarea intelectualilor români din comună.

A doua : ridicarea și internarea fără excepție a evreilor din comună.

A treia : trecerea bunurilor evreiești din comună în miinile cetățenilor maghiari.

A patra hotărîre : exterminarea populației evreiești din comună.

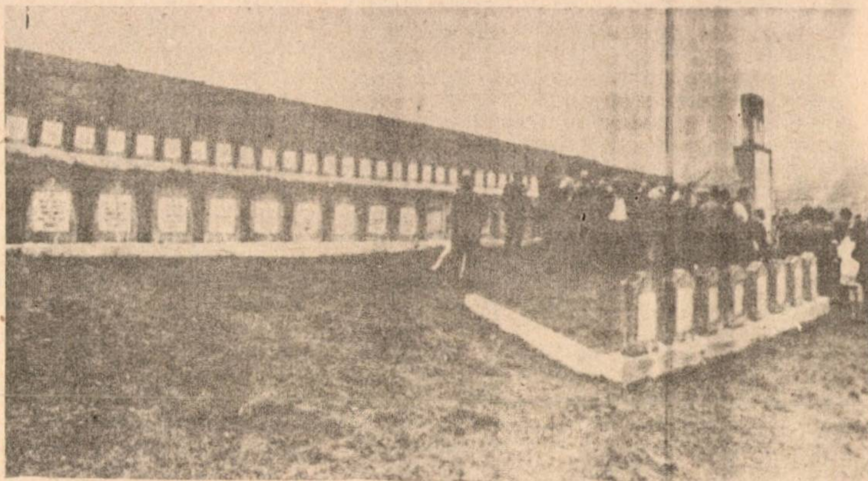
Ce a însemnat ocuparea Transilvaniei de Nord de către trupele horthyste se poate înțelege foarte bine din această acțiune cu caracter local, dar și reprezentativ. Lipsește de aici, comparată cu ocupația din 1940, doar exterminarea rapidă și sîngeroasă a populației românești civile, cum s-a petrecut la Ip și la Trăznea, dar lacuna se explică prin inferioritatea numerică a „armatei" de ocupație și a armamentului său. La Ip și Trăznea s-a acționat cu formații militare bine puse la punct și nu cu jandarmi.

Despre aplicarea primei măsuri ne vorbește doctorul Emil Mora : **„În ziua de 8 septembrie 1944, am fost arestat de garda națională maghiară și de jandarmii maghiari, după care am fost dus în lagărul aflat în casa picherului Pop Ioan din comuna Sărmaș. În lagăr am mai aflat printre alții, pe comisarul de poliție Sîrbu, notarul Mornăilă, avocatul Ban Vasile, agentul sanitar Persa... și mai mulți prizonieri de război români, printre care și un locotenent. La 2 zile au fost aduși în lagăr toți evreii din comuna Sărmaș, în număr de 126".**

Deci pe 10 septembrie s-a aplicat și cea de a doua hotărîre. Despre ea nu ne pot vorbi cei în cauză pentru că n-a mai supraviețuit niciunul.

A treia hotărîre a fost pusă în practică tot pe 10 septembrie. Modul în care s-a aplicat ne este descris de un martor ocular, fost membru al Gărzii naționale, maghiarul Bus Karol : **„După ce evreii au fost închiși în lagăr s-a început jefuirea caselor de către aproape toți locuitorii unguri din sat, sub conducerea primarului ungur Szallay Alexandru și ajutorul de primar Cziraki Iosif. S-au distribuit casele spre a fi jefuite, iar apoi din lucruri s-au împărțit pe la toți locuitorii".** Jaful este organizat geometric de primar și ajutorul său în folosul locuitorilor unguri ai comunei. Întors în funcție după restabilirea vechii ordini românești, plu-

Citeva din victimele horthyştilor de la Sărmaş : ● Morarul Arthur Hasz fotografiat în faţa casei sale ● Veronica Hasz ● Familia Ernster : Adolf, Ilona, Iuda, Inael şi Rozalia. Tatăl a murit strîngînd la piept copilaşul care în fotografie se află în braţele mamei (sus) ● Monumentul ridicat în memoria victimelor fascismului de la Sărmaş.

tonierul de jandarmi, Dumitru Meşină întreprinde a anchetă în legătură cu prădarea acestor case : **„După reluarea postului în primire am întreprins cercetări de zi la zi, aflînd la mulţi locuitori unguri care întregi cu lucruri ce au fost cunoscute ca jefuite de la evrei. Acestea au fost restituite membrilor din familiile fugite, care au rămas în viaţă şi s-au înapoiat în comună“.** Este vorba de cei 69 de evrei care la mişcările suspecte de la frontiera cu ungurii fug din comună înainte ca ea să fie „cucerită“ de cei 40 de jandarmi maghiari.

Tratamentul aplicat în lagăr românilor şi evreilor este nediferenţiat. Doctorul Emil Mora îşi aminteşte : **„În tot acest timp arestaţii români nu au primit nici un fel de hrană, ba zilnic au fost bătuţi, maltrataţi, înscriindu-se noaptea chiar executări pentru a ne teroriza. Dimineaţa eram puşi să jucăm hora, să facem broasca şi alte batjocuri“.** Hora românească se vede că-i obsedează ca simbol naţional pe paznici. Evreii se bucură de un tratament special, doar în rău : **„Internaţii evrei au fost cu noi împreună goliţi de toţi banii şi obiectele de valoare“.**

Fetele şi femeile familiilor de evrei sînt violate sistematic noapte de noapte. Tot doctorul Emil Mora face următoarea declaraţie : **„În noaptea de 12/13 septembrie 1944, fetele Vais Baira şi Hasz Vera au fost ridicate cu forţa de lîngă părinţi de către jandarmi, au fost scoase în grădina lagărului şi toată noaptea au fost necinstite de către jandarmi şi garda maghiară aflătătoare în serviciul lagărului respectiv. Spre dimineaţă; au intrat jandarmii la noi şi ne provocau batjocoritor să venim şi noi să necinstim fetele. Dimineaţa fetele s-au reîntors într-o stare aproape inconştientă, zăcînd apoi ziua întreagă, ca moarte.“**

«AU TRAS TOT TIMPUL : DE LA 2 NOAPTEA PÎNĂ ÎN ZORII ZILEI»

Maltratarea evreilor se curmă odată cu ziua de 16 septembrie cînd căpitanul Lancz transmite locotenentului Vekardi ordinul de a trece la executarea ultimei hotărîri a funestului consiliu găzduit de farmacistul comunei. Mai întîi douăzeci de bărbaţi evrei din lagăr sînt scoşi şi

duşi să sape la **Scăldătoarelor boilor** pe dealul Suscut două gropi comune cu dimensiuni asemănătoare, cam 10/2 m. După-amiază sînt scoşi din lagăr toţi evreii şi bagajele lor în 14 care. Internaţilor li se comunică că vor fi transferaţi la Cluj. Cei 40 de jandarmi „cuceritori" ai comunei Sărmăş încadrează convoiul fiind conduşi de chiar căpitanul Lancz, marele maestru de ceremonii al zilei. Seara se ajunge la dealul Sascut, la o fîntînă în dreptul a două case izolate locuite de un pădurar român, Ioan Moceanu şi un sătean ungur, Aluasi Ion. Carele se întorc goale în Sărmaş. Staţionarea durează pînă la miezul nopţii. Ea e întreruptă de apariţia, într-o maşină mică, a locotenentului Vekardi, după care se declanşează, după o serie de semnale luminoase, marşul către **Scăldătoarea boilor**, unde aşteaptă gropile comune săpate de dimineaţă. Bagajele sînt lăsate pe loc.

Drumul este infernal şi nu mai lasă nici o iluzie internaţilor. Aceştia sînt obligaţi să urce pieptiş 800 de metri un deal imposibil de abordat în mod normal pe această pantă. Pentru a fi stimulaţi li se aplică paturi de armă şi înjurături. Cei 126 de condamnaţi dintre care trei bătrîni de peste 80 de ani, cu femeile complet extenuate, ajung după multe opriri, într-o rîpă unde sînt aşteptaţi de cei 20 de gropari şi de gropile făcute de ei dimineaţa. Internaţii sînt împărţiţi în două grupe a 65 şi 61 de inşi în faţa cite unei gropi.

Jandarmii şi-au asumat însă o sarcină pentru care nu sînt pregătiţi. Suprimările în masă cer o tehnică a execuţiei care le lipseşte. Urmarea este că majoritatea condamnaţilor supravieţuiesc primelor rafale de mitralieră şi că ei trebuie ucişi din apropiere cu hîrleţul, cu pistolul, cu baioneta. Deşi au fost încercări disperate de salvare, nimeni n-a scăpat viu de pe dealul Suscutului. Pădurarul Ion Moceanu îşi aminteşte : **„Au tras tot timpul de la 2 noaptea pînă în zorii zilei... Era noapte, şi nu am putut vedea nimic, dar am auzit vaietele şi gemetele victimelor. Un geamăt de băiat tînăr s-a auzit mai mult decît toate. După ce a încetat şi acesta s-au oprit şi împuşcăturile".** Aluasi Ion vecinul ungur, îl confirmă pe pădurarul român : **„Împuşcăturile le-am auzit pînă în revărsatul zorilor. Am auzit gemete din ce în ce mai puţine, iar după ultimul geamăt au încetat şi împuşcăturile".**

Ancheta efectuată ulterior, 22 februarie 1945 a ajuns la concluzia că mulţi condamnaţi au fost ucişi prin lovituri şi nu cu arme de foc, iar alţii au fost probabil îngropaţi de vii. **„Majoritatea acestor cadavre sunt mutilate în mod îngrozitor, cu capetele zdrobite de corpuri contondente, cu picioarele şi mîinile fracturate şi multe din ele fiind spintecate cu arme albe. Numai puţine dintre ele prezintă urme de împuşcare. Dintr-un total de 126 de cadavre au putut fi identificate după unele semne particulare ca : dinţi, formaţia craniului etc". „Din 77 de cadavre la care s-a constatat moartea prin împuşcare, au fost adulţi 62 şi copii 15. Restul de cadavre au fost omorîţi prin corpuri contondente şi arme albe, iar o parte din copii neprezentînd o leziune cauzatoare de moarte, se deduce că au fost îngropaţi de vii... Se constată că toţi aceşti evrei, în număr de 126, au fost omorîţi într-un mod de o cruzime extraordinară şi fioroasă, de bandele jandarmeriei maghiare".** (Medici legişti : dr. Emil Mora, medicul circumscripţiei Sărmaş, dr. Ghiţă Gavrilă, medicul circumscripţiei Sînpetru de Cîmpie).

Dosarul Sărmaş a fost judecat de un tribunal special, anume instituit la Budapesta. Lucru nefiresc, dat fiind locul crimelor de război : România şi faptul că vinovaţii au fost iniţial prizonieri de război la români. Acest tribunal a rostit cinci condamnări la moarte prin ştreang. Nici unul din cei cinci militari condamnaţi la spînzurătoare pentru atrocităţile de la Sărmaş nu se numără însă printre jandarmii unguri de la **Scăldătoarea boilor**. Ceea ce înseamnă că asasinii mai sînt încă în libertate...

Sărmaşul este încă o filă din dosarul nescris al crimelor de război comise pe teritoriul românesc. Este vremea ca după ce cititorii şi spectatorii români au aflat din cărţi şi din filme despre monstruoasele atrocităţi ale ultimului război mondial pe-ecute pe alte meleaguri să-şi descopere propriul teritoriu şi din acest punct de vedere. Procedînd altfel n-am izbuti decît să creăm publicului românesc o mentalitate de spectator cu ochii fixaţi către scene străine: totul s-ar întîmpla pentru acest spectator pe scene străine, nimic lîngă el, în apropierea lui. Dar realităţile sînt altele. Locuitorii României n-au fost doar nişte spectatori, ci actori-victime în marele spectacol al alienării umane pe care vremea celui de al doilea război mondial a provocat-o şi găzduit-o. Istoria nu se scrie şi nu s-a scris numai aiurea, ci şi aici. Rîndurile de faţă reprezintă încă un **memento pentru victimele fascismului** în speranţa că luciditatea produsă de asemenea experienţe va împiedica repetarea lor în viitor.

MAPA
MOND

n-am descoperit

MIHAI STOIAN

N-am nici un merit: dacă n-au descoperit-o, înaintea lui, vikingul Leif sau alţii cu plutele lor infantile, atunci sigur descoperirea Americii îi aparţine navigatorului genovez, pus în slujba Spaniei: Cristofor (Cristobál) Columb (Columbo, Colón) numit şi Hristo Ferens (cum îi plăcea să se semneze) adică „Purtătorul lui Hristos". Nu este mai puţin adevărat că „Amiralul oceanelor", cum a fost supranumit chiar în timpul vieţii, a rămas în memoria umanităţii şi ca descoperitor al „Oului lui Columb": cum poate sta vertical un ou? simplu! îi ciocăneşti uşurel fundul şi-l aşezi pe o suprafaţă plană... Dar Pămîntul nu-i un ou, ar fi mai degrabă un măr cu sîmbure de foc şi o coajă subţire pe care existăm laolaltă, şi buni, şi răi, şi scunzi, şi înalţi, şi pistruiaţi, şi albinoşi...

Dacă lui Columb i s-a întîmplat să ridice ancora, la propriu, într-o zi de august, în 3, anul 1492, călătoria mea spre Lumea Nouă a început mai devreme (în ordinea anotimpurilor, nu a anilor), primăvara, după vreo cinci secole de-atunci. Oricum, una-i să traversezi Marea Întunecată (Oceanul Atlantic) la bordul „Santei Maria", cu un deplasament de 120 tone, alta-i s-o survolezi la bordul „Boeing"-ului 747, zis şi Jumbo Jet, cîntărind (fără conţinut, adică fără noi, cei 500 de călători) 174 de tone... Nici el, nici eu, n-am apucat să vedem statuia lui Bartholdi, „La Liberté éclairant le monde", pentru simplul motiv, evident diferit, că pe vremea lui don Cristofor n-a existat, iar pe vremea subsemnatului intrarea în N.Y. se face, de regulă, pe poarta aeriană — Kennedy International Airport — şi nu pe cea maritimă. Aveam să văd the Statue of Liberty mai tîrziu, cu prilejul unei croaziere circulare, de 35 de mile, de jur împrejurul insulei Manhattan, contra şase dolari, cînd i-am putut pizmui pe unii mai curioşi şi mai bogaţi decît mine: contra patru dolari în plus au debarcat pe Beldoe's Island şi au străbătut interiorul metalic — veritabilă ascensiune! — pentru a ieşi la lumina zilei sus de tot, tocmai în orbitele of the Great Lady in Bronze. Straniu simţămînt trebuie să încerci, privind aglomerarea de zgîrie-nori, de maşini, de oameni, din perspectiva statuii cu un asemenea gabarit material, dar şi moral; astăzi regret că n-am fost şi eu, pentru cîteva minute măcar, pupila vie, Homo sapiens, Homo faber, Homo ciberneticus în stare să anime pînă şi un ochi imaginar.

De cum pui piciorul pe pămîntul american, ceea ce-ţi izbeşte retina şi goneşte imediat spre creier, prinzînd rădăcini de neclintit, este formula: „Watch step down" (Atenţie! jos e treaptă). Iniţial, dacă n-ai pricepe o boabă din limba localnicilor, ai crede că-i vorba de o reclamă pretutindeni implantată, făcînd concurenţă mărcilor „Coca-Cola" sau „Pall Mall": chenare luminoase, tăbliţe artistic pictate, cartoane improvizate, litere scrise de-a dreptul pe asfalt — toate scandează: „Watch step down"... De speriat! Ai mai putea bănui că America întreagă nu-i altceva decît un conglomerat de trepte, mereu mai sus, atenţie! jos e treaptă, şi mai sus, atenţie! jos e treaptă... Business-ul ortopezilor? Nu-i nici de rîs, nici de plîns, pur şi simplu este cum este: grija fiecăruia pentru integritatea corporală a celuilalt şi pentru integritatea propriului portmoneu. Altminteri, în absenţa formulei magice care pune (şi te pune) la adăpost de accidente, dacă un cetăţean ţi se împiedică de pragul magazinului, de treapta care duce la lift, de scara autobuzului, despăgubirea ce i se cuvine atinge, cîteodată, şi incredibila sumă de o jumătate milion de dolari. Să-ţi tot rupi glezna! Degeaba ţi-o mai rupi, negustorul, societatea de transporturi rutiere sau aviatice, direcţiunea motelului — toţi şi-au făcut datoria şi nu-ţi mai datorează nimic: „Watch step down"... Capul sus! Nu glezna o să te facă jumătate-milionar...

2

O ieşire pe Fifth Avenue nu-i comparabilă cu o banală baie de public, mai degrabă ar fi un spectacol la care participi din stal şi de pe scenă totodată. Totul e pestriţ, totul e posibil. Nu te-ai mai mira nici dacă, de la fereastra unui building te-ar striga pe nume o secretară platinată, anunţîndu-te că Shakespeare e la telefon, vrea să-ţi vorbească, să-ţi reamintească cine a spus că lumea-i o scenă... Ce mise en scene! Uimitor e faptul că, într-o astfel de — să-i zicem aşa, dar nu-i deloc exact — „îmbulzeală", nimeni nu te atinge, nimeni nu-ţi taie calea brutal, nimeni nu te calcă pe bombeu. Miracol? Pielea omului — teritoriu intangibil: acest stat autonom, cel mai mic din lume, de numai 12 000—20 000 centimetri pătraţi, rămîne strict al tău (pînă la proba contrarie) şi cînd ieşi în stradă. Fireşte, excepţii sînt: accidente, jafuri cu mînă armată (pistol, cuţit

cu buton etc.), unele chiar încheiate hazliu : un tînăr de 19 ani se îndreaptă, pe la ora nouă seara spre Port Authority Bus Terminal, vrea să ia maşina spre casă, pe o stradă oarecare un bandit de duzină îi pune şişul la carotidă şi-i cere banii ; băiatul scoate cinci dolari, americanul fiind deprins cu treburi dintr-astea, el n-are cash asupră-i, de aceea pregăteşte, gata împăturită, o hîrtie de cinci sau zece dolari, pentru asemenea împrejurări-limită... Perfect ! Banditul în cauză ia banii şi dă să plece, însă puştiul îl cheamă înapoi : „Mister, please, pînă la Cliffside Park autobuzul costă un dolar. N-aţi putea să..." Celălalt se autobuzunăreşte, găseşte dolarul şi i-l aruncă... „Good night, mister" (puştiul nu-i numai curajos şi cu simţ al umorului, este şi binecrescut). Dealtminteri, trăsătura aceasta mi s-a părut c-o descopăr ca trăsătură dominantă a americanului de rînd : individul se poartă cum se poartă (pe toate treptele — Watch step down ! — comportării omeneşti) pentru buna sa părere despre sine, nu, neapărat, pentru a provoca buna părere a celuilalt. Individualism ? Sau, dimpotrivă, singura cale a unui consens implicit, netrîmbiţat, o purtare cvasiegală, colectiv valabilă, provocată însă de atitudini particularizate ? Alt exemplu : americanul de orice condiţie se aşază la coadă cu o docilitate de inimaginat, la agenţiile de voiaj de pildă, oamenii trebuie să aştepte o jumătate de oră, sau o oră chiar, în picioare, nimeni (aproape nimeni !) nu încearcă, prin vreun tertip, să-i tragă pe sfoară pe ceilalţi, şi asta în ţara tuturor posibilităţilor, a năstruşniciilor şi spiritului întreprinzător. De ce ? Dumnezeu ştie ! Sau cine ştie dacă nu-i reflexul clarviziunii care vibrează în fiecare om : o coadă poate fi mai scurtă, poate avansa mai rapid, numai dacă se păstrează ordinea, orice ieşire din ritm, din serie, egal pierdere de timp pentru toţi şi pentru fiecare în parte. Aşadar, este mai practic să stai la coadă decît să nu stai... Coada îşi are propria raţiune şi, logic, propria eficacitate. Uscături nu-s exclusiv în pădure, ci şi în spaţiul construit, hiperurban : la „Greyhound Lines, Inc." din N.Y., sînt al 34-lea în şir, coadă comună pentru trei ghişee, treaba merge, merg şi oamenii de colo, colo, vreau să spun că iată, călătoresc, reflecţii mărunte cu care mă străduiesc să-mi mobilez timpul de aşteptare, cînd, vai ! un june cu ochelari cu ramă de aur, foarte prezentabil, intră direct în faţă, aşteaptă să iasă unul din cei trei cumpărători de bilete de la ghişee şi, fără să-i tresară nici un muşchi pe faţa ovală, curată, proaspăt rasă, trece bariera. Nimeni nu face nici cel mai timid gest de împotrivire, de protest, doar europeanul (fie şi sud-estic !) se revoltă, e gata să intervină, să moralizeze, să ceară sprijinul opiniei publice şi al casieriţelor, să peroreze despre cei şapte ani de-acasă şi altele aşijderea... Mă opresc la vreme, căci descifrez lesne că — tocmai eu — par picat din copac cu o secundă mai devreme, dacă procedez după imboldul inimii şi al deprinderilor de-acasă. Ce-i cu ei ? mă întreb, absolut nedumerit, să nu fie americanii grăbiţi, tocmai americanii ; bine, bine, ştiu că englezii cred că time is money, desigur, nu-i totuna englez şi american, totuşi atitudinea lor mă intrigă. Al 33-lea din rînd îmi explică : dacă junele s-a dus direct în faţă, ori este un nesimţit, ori este realmente foarte presat de o treabă anumită ; deci, dacă-i valabilă prima ipoteză, intervenţia ar fi gratuită, căci nimeni nu se schimbă, brusc, la vîrsta aceasta şi doar fiindcă-i mustrat la coadă ; dacă-i valabilă a doua ipoteză, abia atunci intervenţia ar fi de prisos, căci ce rost are să te amesteci într-o problemă personală a cuiva ? Tîrziu, prea tîrziu, după ce-am fost martor la destule momente relativ asemănătoare, voi înţelege oare că americanul dispune de criterii de conduită absolut tipice, tutelate de un unic şi zeiesc criteriu : l o g i c a, l o g i c a e f i c i e n ţ e i ? Nu Zeul Ban, vulgarul, tronează în cortexul celor de dincolo de ocean, ci Zeul Efficax, supremul, cel care ştie să-şi cenzureze trăirile, temperamentul, alegînd soluţia optimă într-o împrejurare sau alta, fie şi cu riscul de a pune o surdină primului impuls. O naţiune de un dinamism debordant, în nici un fel analog celui sud-american cheltuindu-se pe te miri ce, de o natură cu totul şi cu totul specială, ştie să-şi tezaurizeze astfel energiile, mai cu seamă cele psihice, nu se cheltuie permanent şi-n orice fel de ocazie. De unde şi uimitoarea capacitate a americanilor de a se mobiliza prompt şi total la nevoie, în situaţii-limită...

Fireşte, uşor poţi confunda manifestările acestea cu un fel de nepăsare socială, de alienare, concluzie pripită şi nefundată, infirmată de nenumărate fapte văzute : pe 42th St un ins în vîrstă se frînge de mijloc şi se lasă să alunece pe trotuarul plin de lume. Brusc, fluviul trecătorilor se bifurcă, apele îşi văd de drum, doar doi, trei oamenii s-au oprit, unul tînăr a şi început să-i facă respiraţie gură la gură, e de meserie, probabil student ori cadru medical mediu, altul dă fuga la telefon şi (butoane în loc de disc) formează numărul „Salvării", al treilea sînt eu, cam atît. Din nou scoate capul europeanul (fie şi sud-esticul !) şi, în sinea lui, bombăne : Ehei ! la noi ar fi sărit să-l scape, să vadă ce-i cu bătrînul, o sută de indivizi, o mie, toată strada şi tot cartierul... L-ar fi salvat ? am minima cinste de a mă întreba şi de a-mi răspunde : Nu, l-ar fi sufocat sau l-ar fi călcat, fără voie, în picioare... Pe mai multe tonuri, urlînd, se apropie sirenele maşinii „Salvării", şoferul — acrobat al volanu-

eu america...

lui, ceilalţi participanţi la trafic sar — aceştia sar ! — în ajutorul celui care zace pe trotuarul 42th St, deşi nici măcar nu l-au privit, nici nu ştiu pe unde se află, atîta au învăţat : un semen se găseşte în încurcătură... Toţi deschid cale liberă ambulanţei, numaidecît, cu riscul de a-şi boţi tabla „frumoasei americane", de-a întîrzia... Insensibilitate ? Apatie ? Alienare ? Vax ! (mai încolo vom vorbi şi despre un Vax Museum, poate două).

Codul de comunicare om-om pare a fi top secret, imposibil de decodificat de un vizitator de-o săptămînă sau de-o lună, chiar şi binevoitor, obiectiv ; „grila" trebuie să fie teribil de complexă, subtilă, pe măsura colectivităţii în care am plonjat. De aceea nici nu-mi place să călătoresc cu avionul, fiindcă intru parcă într-o cutie zburătoare, să nu spun într-o cutie de sardele. Jumbo Jet-ul e primitor, comod, însă senzaţia e aceeaşi : decolezi aici, aterizezi dincolo. Nici un răgaz pentru a pătrunde lent într-un climat neobişnuit. Pe cind trenul... Şi, de ce nu, autobuzul.

3

Plecarea e la ora 7 fix din N.Y., terminalul Greyhound. Biletul nu-i un simplu bilet, ci un abonament valabil pe timp de 15 zile, de fapt un carnet cu 10 (zece) cupoane în alb (în clipa în care călătorul epuizează carnetul, la orice casă de bilete Greyhound de pe teritoriul S.U.A. şi Canadei — sînt sute şi sute — i se eliberează un alt carnet şi tot aşa mai departe, pînă la împlinirea celor 15 zile plătite global). Dac-aş fi vrut, puteam rămîne întruna pe liniile Greyhound, coborînd în staţii doar ca să mă spăl (duş = 25 cenţi), să mă rad (aparat electric sterilizat cu ultraviolete=25 cenţi) să mănînc, să expediez acasă o ilustrată... Şi astfel, pentru o sumă acceptabilă, aş fi parcurs (după un calcul aproximativ) 20 000 de kilometri pentru 225 de dolari (puţin peste 1 cent kilometrul). N-am făcut-o !

Dar înainte de-a porni la drum se cuvine să-ţi faci o asigurare — Watch step down ! — altminteri riscul se complică, poţi s-o şi păţeşti, dar poţi să şi plăteşti spitalul de te usucă : o internare pentru unul ca mine, necotizant, costă pe zi 200 (două sute) dolari, cam cît tot Ameripass-ul pe 15 zile (este vorba de cameră şi întreţinere, deloc de tratament, intervenţii chirurgicale, analize, medicamentaţie). Nici o banală gripă nu costă mai puţin : o cameră = 200 dolari ! Normal, mergem să ne asigurăm : asigurarea = 8 dolari şi 95 de cenţi (toate preţurile sînt cu unul, cinci sau zece cenţi în minus, nu rotunjite, căci atenţia clienţilor se dirijează spre dolar, nu spre mărunţiş, procedeul e practicat de decenii, cu succes verificat, ceea ce a şi depus, în conştiinţa cetăţeanului american, în timp, o deosebită grijă pentru chibzuirea banului, nici un cent nu-i risipit, nici de către unul cu milioane de dolari în bancă, centul e cent, cărămida bugetului şi-a averii). Aşadar, pentru 8,95 dolari iată-mă valorînd, după Certificate of insurance, pentru 31 de zile doar, frumoasa sumă de10 000 (zece mii) de dolari (plafon maxim) ; depinde de noroc, poliţa de asigurare e ca un loz, nu-s toate numerele cîştigătoare ! Aici „numerele" se traduc în variante care de care mai tragice : viaţa face „suma principală", adică 10 000, la fel — amîndouă mîinile pierdute, amîndouă picioarele, amîndoi ochii, la fel — o mînă şi un picior ori o mînă sau un picior şi vederea unui ochi ; jumătate din „suma principală", adică 5 000, un singur picior sau un singur braţ pierdut ori vederea unui singur ochi... Ţinînd în mînă (mîna — un sfert din „suma principală") the Certificate of insurance, am descoperit cît îmi valorează fiecare oscior : craniul, coapsa, braţul (între coate şi umăr) — 200 dolari ; pelvisul, omoplatul, gamba, rotula — 150 dolari ; clavicula, antebraţul, palma, sternul — 100 dolari ; falca, una sau mai multe coaste, unul sau mai multe degete de la mînă sau de la picior, oasele feţei, nasul, coccisul — 50 dolari ; orice alt os absent în lista de preţuri, dar prezent în scheletul subsemnatului — 50 de dolari...

Spre bucuria domnului William R. Stover, preşedinte la Old Republic Insurance Company, am avut ghinionul să mă întorc în N.Y. absolut întreg, cu amîndouă braţele la locul lor, pe amîndouă picioarele, cu vederea ambilor ochi integră, cu inima în funcţiune şi plină, plină de emoţii şi impresii captivante, de neuitat ! Lucid cum sînt, nu mi-am reproşat c-am pierdut, dintr-un foc, 10 000 de dolari, ci doar 8,95, costul asigurării. Dar să nu anticipăm lucrurile şi nici să nu sărim de colo, colo, precum cangurul, deşi, într-un sens, aşa cum am fost purtat de evenimente, m-am simţit protejat în marsupiul de hîrtie al lui Old Republic Insurance Company. Thank you, mister Stover ! I am O.K....

4

America-i o ţară incisivă. Aşa cum se spune că olteanul are 42 de măsele, se poate spune despre american că are 42 de incisivi. Dar nu-i colţos! Incisivitatea înseamnă aici dirijare spre scop, scurtarea drumului între două puncte, alegîndu-se întotdeauna cu orice risc — linia dreaptă...

Nu toţi americanii locuiesc la New York, doar vreo opt milioane. Aşa că unii vin de departe, aproape ca şi mine. Între coasta Atlanticului şi coasta Pacificului se interpun 4 000 de kilometri, mai mult decît între Bucureşti şi ţărmul european al Atlanticului. Diferenţa de fus orar dintre Bucureşti şi N.Y. este de 7 ore, dintre Los-Angeles şi N.Y. de 4 ore... Dacă întîlniţi cumva un tip care cască, în plin Broadway, cu gura pînă la urechi, acela sînt eu ; dacă insul cască numai pe jumătate, acela-i de pe coasta estică a Statelor Unite. Orologiile noastre biologice s-au dereglat. Este cel puţin ciudată senzaţia c-ai plecat de undeva mai tîrziu, ca să ajungi altundeva mai devreme, parc-ai fi un cîine care aleargă în cerc să-şi prindă coada-n dinţi. Recompensă e satisfacţia de-a te simţi american ca americanii, fie şi parţial, căci bagi de seamă că şi californianul este un fel de oaspete la el acasă.

Aşchia de timp de care-am făcut rost în plus, nu tempereazä zelul turistic : oricît de accelerat ar fi ritmul newyorkezului get-beget, noi, cei din estul Europei şi al continentului american sîntem ardei iuţi : nu care cumva să pierdem ceva din cine ştie ce, să scăpăm vreun detaliu, să irosim ceea ce poate fi cîştigat... Strîngem rezerve de amintiri şi sugestii cu aviditatea pescarului care sapă după rîme, dornici fiind să ne înfăşurăm, cîndva, într-

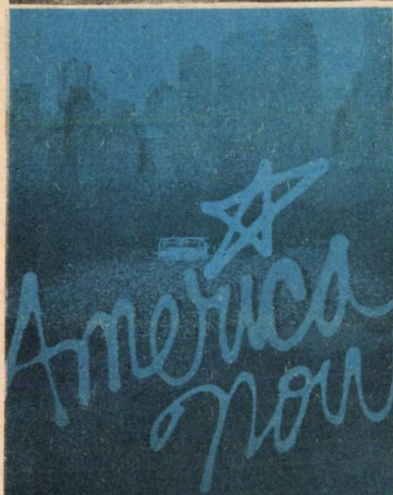

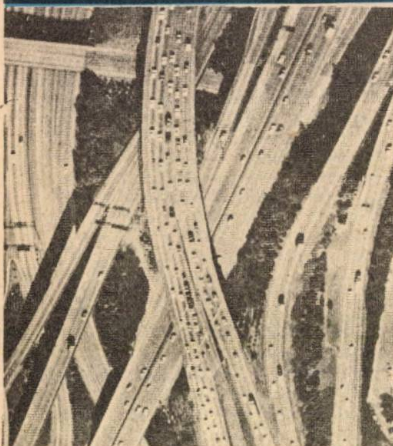
însele, tandru, în iarna nemulțumirilor noastre. Totul se consumă ca într-o demențială goană după aur, încheiată, nu o dată, cu un grăunte de steril în palma bătucită de minerul valizei. Este o frenezie tembelă. Voluntar te preschimbi într-un jghiab pe care patinează impresiile, lunecă la vale fără oprire, fără ca nimeni și nimic să fie în stare a le ține piept.

Pe 53th St dai peste o clădire geometrică, două etaje, dacă intri constați că are pereții interiori mobili. Aici este MOMA (abrevierea lui Museum of Modern Art) și găsești : Monet, Cézanne, Degas, Seurat, Van Gogh, Toulouse-Lautrec, Rousseau-Vameșul, Gauguin, Bonnard, Picasso, Braque, Léger, Le Corbusier, Frank Lloyd Wright, Alvar Alto, Rouault, Soutine, Modigliani, Kokoschka, Hooper, Matisse, Derain, Vlamink, Van Dogen și alții... Enumerarea e copiată din ghid, nu ține de erudiția subsemnatului. Cu ajutorul monștrilor sacri vreau să probez un adevăr : obișnuințele nu se metamorfozează, chit că-i vorba de Monet, Matisse & comp. De vină-i, știu, și criza de timp, însă altceva tutelează conduita localnicilor. Așadar, iată-mă stînd pașnic în banca mea, e un fel de-a spune, privind meditativ și tulburat nimfele lui Monet care se scaldă într-o baie cromatică, forme ca și absente, tușe măiestre, culori armonizîndu-se uimitor, cînd, pe nedorite, năvălește în sala impresioniștilor un roi de albine vorbărețe, scăpate din stupul sălbatic... Nici un ceasornic deșteptător din lume nu m-ar fi trezit mai brusc la realitatea înconjurătoare ! Noii veniți, de toate vîrstele, mai ales vîrstnici, de ambele sexe, de religii diferite, pesemne, vorbesc ca pe stradă, discută chiar și pe deasupra bietului cap care încearcă să înțeleagă cum punea tușele Monet... Număr în gînd pînă la cinci și, sub presiunea celor 24 de ore cît are ziua pe orice meridian, se declanșează ploaia declicurilor : aparate de fotografiat, camere de luat vederi, care de care mai sofisticate, care de care mai cu dexteritate manevrate. Roiul de turiști californieni, cu aerul lor solar întipărit pe fețe, s-a ordonat dintr-odată, sînt acum un șarpe, un șir indian care înaintează disciplinat : fiecare are un ochi închis, stîngul, iar dreptul „vede" totul prin intermediul celui de-al treilea ochi, electronic de regulă. Soluția își are o explicație, dincolo de patima clasică a turistului : numai aici, la MOMA, sînt expuse — restul rămîn în depozit — 200 de tablouri (din 2 000), 150 de sculpturi (din 600), peste 200 de desene și gravuri (din 11 000), piese de mobilier și desene de arhitectură, ca și afișe... Peste doar cîteva minute, sala impresioniștilor e din nou pacifică (deși-i la Atlantic și tocmai „pacificii" au plecat).

Departe de mine gîndul — cel puțin cît ii N.Y. de București — că europeanul ar fi, Doamne ferește, mai sensibil decît americanul ; desigur, sensibilitatea lui e de altă natură, are o altă „souche". Și, la urma urmei, cine îmi dă mie dreptul să-i judec pe alții, să le descompun și să le recompun personalitatea după rețete proprii ? Îmi dau seamă că, mai cu seamă într-o țară-continent, diversitatea te obligă să accepți ca fiecare să facă ce vrea și să se descurce cum poate. Totuși, mi-e imposibil să-mi reprim gîndurile, să nu mi-l imaginez pe californianul din Barstow sau Sacramento revenind acasă, neapărat cu avionul, ca să economisească trei zile și trei nopți cheltuite, altminteri, în autoturism ori

autobuz, desfăcîndu-și bagajele, punînd a doua zi, la cutia poștală, filmele făcute în călătorie, pentru ca apoi, peste alte cîteva zile, să le primească developate (contra cec expediat pe adresa indicată), iar seara, cu toată familia în păr, plus vecinii și prietenii, să proiecteze imaginile care-l bucură ca pe un copil. „Cîte-am văzut!", va exclama, apăsînd pe butonul proiectorului sau ducînd la gură cutia de bere, a cîta? De fapt, abia acum vede și el ceea ce a văzut numai prin lentile, întocmai ca invitații săi. Repet : vina-i a mea, caut nod în papură, în fond și eu privesc lumea lor printr-un fel de lentile deformante, propria-mi viziune, propriile mele habitudini. Și dacă încercăm să luăm în considerare și fața nevăzută a Lunii (America ar fi cam tot asta, pentru noi), atunci de ce să nu ținem seamă de specificul lumii în care hoinăresc : o lume a prefabricatelor, a preambalatelor, a preprepăratelor, a asepticului și igienei duse la extrem ? Cum să nu accepți ideea că și trăirile, de un fel sau altul, pot fi preambalate, fixate — în cazul nostru — pe pelicula de celuloid ? Declic la muzeu, declic acasă, primul declic preambalează, al doilea declic dezambalează... Californianul și-a transportat simțirea la mii de kilometri distanță, conservînd-o pentru cînd are chef și oaspeți.

Dreptul lui !

5

Pe Micul Prinț nu l-am întîlnit, deși aș zice că-i un turist senzațional prin candoare, așa cum se cuvine să fie călătorul adevărat. Debarasat de orice prejudecată, el nu încearcă să se explice pe sine prin ceilalți, nici să sechestreze orizontul altora sub propriu-i clopot de sticlă, ci doar să cunoască ! Totul e însuflețit, totul respiră prin porii larg deschiși, totul vibrează dacă tu, oaspetele, ai disponibilitățile necesare. Milioane de mici prinți circulă, actualmente, pe glob, în fiecare an, întocmai ca în poveste :

— Bună ziua — zise Micul Prinț.

— Bună ziua — zise acarul.

— Ce faci aici ?

— Triez călătorii în pachete de cîte o mie. Dau drumul trenurilor care-i poartă cînd la dreapta, cînd la stînga.

Și un rapid străluminat, bubuitor ca trăznetul, făcu să se cutremure cabina acelor de cale ferată.

— Sînt tare grăbiți — făcu Micul Prinț . Ce anume caută ?

— N-o știe nici omul de pe locomotivă.

Și un al doilea rapid străluminat trecu, bubuitor, în partea opusă.

— Se și întorc ? întreabă Micul Prinț.

— Sînt alții. Vin în locul celorlalți.

— Nu erau mulțumiți acolo unde se găseau ?

— Niciodată nu ești mulțumit acolo unde te afli.

Și al treilea rapid străluminat trecu bubuitor.

— Aceștia sînt porniți în urmărirea călătorilor dintîi ?

— Nu urmăresc pe nimeni. Acolo înăuntru dorm, sau poate stau și cască. Doar copiii își strivesc nasul de geamuri.

— Numai copiii știu ce caută — rosti Micul Prinț. Ei își consumă timpul cu o păpușă de cîrpă, și ea ajunge să fie, astfel, deosebit de prețioasă, iar dacă le-o ia cineva, încep să plîngă...

— Ei au noroc — zise acarul.

Aș adăuga și eu :

— Dacă nu ești copil, fie și crescut prea repede mare, dar copil, nu pleca la drum, rămîi acasă.

Și încă ceva : cînd te gîndești că, de regulă, acarul — Păun sau Smith — e de vină !

Călătoria — o aventură umană fără limite.

---

*) Din volumul în pregătire „Doi, trei pași pe glob".

KEN KESEY

zbor deasupra unui cuib de cuci

FRAGMENTE

Actorul
Jack Nicholson
în filmul
„One Flew over the Cuckoo's Nest"

Lui VIK LOVELL, care m-a asigurat că nu mai sînt balauri, apoi m-a condus la bîrlogul lor

...unul zboară-n stînga, altu-n dreapta lui, unul zboară peste cuibul cucului.
Rimă populară pentru copii

aud zgomot la ușa de intrare în secție, undeva la capătul coridorului, în afara vederii. Ușa-ncepe să se deschidă la opt și se deschide și se-nchide de-o mie de ori pe zi, **hîșîș-clic**. În fiece dimineață stăm înșiruiți pe cele două laturi ale salonului comun, făcîndu-ne de lucru cu cuburile colorate, așteptînd ca o cheie să poposească în încuietoare și să vedem ce animal mai intră pe ușă. Nu prea avem altceva de făcut. Cîteodată în ușă apare cîte-un intern, sosit mai devreme să vadă cu ochii lui cum arătăm înainte de medicație, IM cum îi zic ei. Alteori vreo nevastă călcînd sprințară pe tocuri înalte și ținîndu-și poșeta lipită de pîntec. Ori vreun cîrd de învățătoare de la școala primară, conduse în turul lor prin pavilion de neghiobul ăla de la Relațiile cu publicul care-ntotdeauna bate din palmele lui grăsuțe și umede țipînd cît e de fericit că s-a eliminat brutalitatea din spitalele psihiatrice din ziua de azi. „Ce atmosferă veselă, nu-i așa?" Se tot foiește împrejurul învățătoarelor care se agață una de alta de frică, bătînd din palme: „Vai, cînd mă gîndesc la condițiile de odinioară, la mizeria, mîncarea proastă, la — ei, da — brutalitatea personalului, îmi dau atunci seama, stimatele mele doamne, ce distanță enormă am parcurs în campania noastră". Noii intrați pe ușă cel mai adesea ne dezamăgesc, dar există întotdeauna o mică șansă că lucrurile s-ar putea petrece și altfel, și de aceea cînd o cheie zăngăne în broască, capetele noastre zvîcnesc în sus ca trase pe sfoară.

În dimineața asta încuietoarea scoate un sunet ciudat; la ușă nu-i un vizitator obișnuit. Se aude vocea unui însoțitor, impacientată și aspră.

— Bolnav nou. Veniți să-mi semnați de primire.

Bolnav nou! Toți se opresc din jocurile lor de cărți sau de **monopoly**, întorc capul spre ușa salonului comun. În mod obișnuit eu aș umbla acum cu mătura pe coridor și-aș putea să văd pe cine înregistrează, dar în dimineața asta, cum vă spuneam, Sora șefă mi-a aruncat în circă o mie de kilograme așa că nu mă pot clinti de pe scaun. În majoritatea cazurilor eu-s primul care-l văd pe noul admis, îl văd cum se strecoară speriat pe ușă, lunecînd pe lîngă perete, așteptînd ca felcerii negri să vină să semneze de primire și să-l ducă la duș unde să-l dezbrace de haine și să-l lase să tremure cu ușa deschisă în timp ce ei țopăie rînjind în sus și-n jos pe coridor căutînd borcanul cu vaselină.

— Ne trebe vazelină pentru termometru, îi spun ei Sorei șefe.

Ea rotește privirea de la unul la altul:

— Nu mă-ndoiesc — și le dă un borcan de cel puțin patru litri. — Dar băgați de seamă, băieți, nu stați prea mult acolo înăuntru.

Dar în dimineața asta trebuie să zac în scaun și să ciulesc doar urechea să-l aud cum îl aduc. Totuși, deși nu-l pot vedea, știu că nu-i un caz obișnuit. Nu-l aud tîrșindu-și picioarele înfricoșat pe lîngă perete și cînd îi spun de duș el nu le răspunde c-un da firav ci le zice c-o voce clară și răsunătoare că-i cît se poate de curat, mulțumesc.

— Mi-au făcut duș azi de dimineață la tribunal și ieri seara la pîrnaie. Și zău dacă n-ar fi fost în stare să-mi spele și urechile pe taxiu încoace dac-ar fi găsit cu ce. Bre, se pare că de cîte ori mă expediază încotrova, trebuie mai întîi să mă țesale bine, înainte, în timpul și după călătorie. Am ajuns pîn-acolo că-mi și fac bagajele la primul clipocit de apă. Și mai ațîne-te din calea mea cu termometrul ăla, Sam, dă-mi o clipă de răgaz să-mi inspectez noul cămin; n-am mai fost încă într-un Institut psihologic.

Bolnavii se privesc între ei perplecși, apoi întorc iar capul spre ușă de unde se-aude vocea. Strigînd mai tare decît s-au cuveni cu tuciuriii aceia aflați prin preajmă. Vocea îi răsună de parcă s-ar afla undeva deasupra lor, răcnind la ei de sus, de parcă ar pluti undeva la cincizeci de metri deasupra pămîntului, vorbind cu mogîldețele de pe pămînt. Pare vocea unui bărbat puternic. Îl aud apropiindu-se pe coridor și pare un om întreg și din felul cum pășește apăsat, fără să se tîrască pe lîngă perete; are fier la tocuri și-l face să zăngăne pe pardoseală. Se ivește în pragul ușii, se oprește și-și ancorează cîrligele degetelor mari în buzunare și rămîne astfel, cu picioarele rășchirate, ca să-l privească cu toții bine.

— Mneața, frățiorilor.

...Vorbește oleacă ca Tătuca, cu o voce răsunătoare și strașnică așa cum avea și Tătuca; Tătuca era indian pur sînge de pe rîul Columbia, căpetenie de trib, îndesat și arătos ca un pat de pușcă. Individu ăsta-i roșcovan cu perciuni lungi și roșii și-o claie de păr ieșindu-i de sub șapcă, tînjind de mult după o tunsoare, și-i lat și trupeș pe cît era Tătuca de înalt, lat în fălci, în umeri și-n brațe, c-un rînjet lătăreț și drăcesc și-i îndesat și tare în alt fel decît Tătuca, ca o minge de baseball sub pielea-i scămosată. O cicatrice îi străbate nasul și unul din obraji acolo unde l-o fi atins unul zdravăn în vreo încăierare, și încă se mai văd urmele copcilor pe cusătură. Rămîne așa și așteaptă, și cum nimeni nu se-ndură să facă o mișcare ori să zică ceva, începe să rîdă. Nimeni n-ar putea spune din ce pricină rîde; nu se-ntîmplă nimic hazliu. Dar rîsul lui nu-i ca guițatul grăsanului de la Relațiile cu publicul, ăsta-i un rîs slobod și puternic, țîșnind din gura aceea larg rînjită, revărsîndu-se-n cercuri tot mai largi pînă ce se sparge de pereții salonului. Nu seamănă cu rîsul grăsanului nostru. Ăsta pare un rîs adevărat. Mă dumiresc brusc că-i primul rîs sănătos pe care-l aud de ani de zile.

Stă în prag uitîndu-se la noi, legănîndu-se pe călcîie și rîde și tot rîde. Își împreunează degetele peste pîntec, fără să le scoată pe cele mari din buzunare. Bag de seamă cît de puternice și de bătucite sînt palmele lui. Toată lumea din secție, bolnavi și personalul medical la un loc ascultă năuciți rîsul lui. Nu mai e chip să-l oprești, nu mai poți zice un cuvînt. Rîde pînă se satură de rîs pentr-o bucată de vreme, apoi intră agale în salonul de zi. Chiar și-acum cînd nu mai rîde, ecoul rîsului îl însoțește, se agață de el așa cum sunetele adastă în jurul clopotului celui mare după ce s-a oprit din bătut — a rămas în privirea lui, în felul cum ne rînjește și pășește fudul, în felul cum ne vorbește.

— Mie-mi zice McMurphy, ortaci, Randle Patrick McMurphy și-s nebun după jocurile de noroc...

Se îndreaptă spre una din mesele de joc, înclină cărțile unui bolnav cu degetul lui gros și puternic, examinîndu-le c-un ochi pe jumătate închis.

— Da, dom'le, d-asta am venit în instituția voastră, ca să vă aduc distracție și antren. N-a mai rămas nimeni la ferma aia de muncă sil-

nică din Pendleton care să-mi mai învioreze zilele, aşa că mi-am cerut **transferul**, înţelegeţi ? Aveam trebuinţă de sînge proaspăt. Tiii, ia te uită la glumeţul ăla cum ţine cărţile, arătîndu-le la toată lumea. Măi, o să vă dresez eu, copilaşi, ca pe nişte mieluşei.

. . . .

Noul venit a rămas în mijlocul sălii ca să privească cîteva minute, să priceapă rînduiala din salonul comun.

Pe-o latură a lui stau bolnavii mai tineri, numiţi „activi" ori „cazuri acute" pentru că doctorii îi socotesc încă destul de bolnavi ca să trebuiască să-i dreagă, ăştia îşi încearcă puterea braţelor şi exersează diferite şiretlicuri cu cărţile de joc, ca atunci cînd aduni, scazi şi numeri pînă-ajungi la o anumită carte dinainte gîndită. Billy Bibbit tot încearcă să-nveţe să răsucească o ţigară gata răsucită, iar Martini se preumblă prin salon mereu descoperind cîte ceva nevăzut pe sub scaune sau sub mese. Activii se foiesc mult primprejur. Îşi spun unul altuia bancuri şi pufnesc în pumni (nimeni nu cutează vreodată să-şi dea drumul şi să rîdă cu poftă, ar tăbărî pe el tot personalul cu carneţelu-n mînă şi-o sumedenie de întrebări) ori stau la masă şi scriu scrisori c-un capăt de creion galben, roş între dinţi.

Se spionează unul pe altul. Din cînd în cînd careva scapă fără voia lui o vorbă şi-atunci unul din camarazii lui de la masa unde s-a auzit vorba se scoală-n picioare şi se furişează spre registrul voluminos de lîngă camera de gardă, notînd în el mica informaţie auzită — interesînd întreaga secţie din motive terapeutice, aşa ne spune Sora şefă explicîndu-ne care-i scopul catastifului, dar eu ştiu că ea nu face decît să strîngă probe suficiente ca să-l mai trimită pe careva la recondiţionare în Clădirea centrală, unde să i se facă o revizie atentă a scăfîrliei şi să fie dres pe veci.

Tipul care a trecut informaţia în registru capătă o steluţă de bună purtare şi-a doua zi e lăsat să doarmă pînă tîrziu.

Pe cealaltă latură a sălii sînt înşirate rebuturile Combinatului, bolnavii cronici. Ăştia n-au fost aduşi în spital ca să fie dreşi, ci numai ca să nu umble brambura pe străzi făcînd firma de ruşine. Cronicii sînt aduşi aici pe vecie, o recunoaşte şi personalul. Ei se-mpart în „umblăreţi", ca mine, care încă mai pot face un pas primprejur dacă-i hrăneşti ca lumea, „motorizaţi" şi „legume". Cronicii sînt — cel puţin în majoritatea cazurilor — nişte mecanisme cu defecte ascunse ce nu mai pot fi reparate, defecte înnăscute ori ivite după ce ani de zile s-au tot năpustit cu capu-nainte în zid, încît atunci cînd spitalul dă peste ei în cele din urmă, îi descoperă sîngerînd rugină în vreo parcare uitată.

Dar mai sînt printre noi şi unii cronici faţă de care personalul a făcut niscaiva greşeli cu ani în urmă, unii din noi care-am fost la venirea aici bolnavi „activi", dar ne-am pomenit trecuţi în cealaltă categorie. Ellis a fost un asemenea bolnav „activ" pe care l-au zăpăcit în asemenea hal atunci cînd l-au conectat la suprasarcină în odaia aia jegoasă şi criminală căreia negrii îi zic „prăvălia de şocuri", că acuma-i ţintuit la perete în aceeaşi stare în care l-au cules de pe masa de tratament ultima oară, în aceeaşi poziţie, cu braţele răstignite, cu palmele chircite, cu aceeaşi groază bezmetică întipărită pe faţă. L-au ţintuit în halul ăsta la perete ca pe-un trofeu împănat. Îl scot din cuie cînd vine ora mesei sau vremea să se culce, ori dacă vor să-l mişte puţin din loc ca eu să pot să şterg cu teul balta adunată sub el...

Ruckly e un alt cronic internat în urmă cu cîţiva ani ca bolnav acut, dar pe el l-au supraîncărcat în alt fel : au făcut o greşală la una din instalaţiile pentru cap. Ruckly era o adevărată pacoste pentru personal, cărindu-le picioare în fund tuciuriilor şi muşcîndu-le pe elevele infirmiere de şold, aşa că l-au luat pe sus ca să-l dreagă niţel. L-au legat în curele de masă şi ultima oară cînd a mai fost văzut, cel puţin pentru o bună bucată de vreme, tocmai închideau uşa peste el ; el ne făcu cu ochiul şi le spuse felcerilor negri care se retrăgeau :

— O să-mi plătiţi voi pentru asta, feciorași de smoală.

Şi l-au adus îndărăt în salon peste două săptămîni, fără păr pe cap, cu obrajii vineţi şi uleioşi şi doi electrozi cît un nasture cusuţi deasupra fiecărui ochi. Se poate citi din privirile lui cît de tare l-au pîrjolit pe dinăuntru ; ochii îi sînt plini de funingine, cenuşii şi goi pe dinăuntru ca nişte siguranţe arse. Toată ziulica nu face altceva decît să ţină o fotografie veche în dreptul acelei feţe stinse, întorcînd-o cînd pe faţă, cînd pe dos cu degetele-i îngheţate, şi fotografia s-a făcut fumurie pe ambele părţi de mult ce-a ţinut-o în mînă de nu se mai cunoaşte ce arată.

Personalul îl socoteşte acum pe Ruckly unul din insuccesele lor, dar eu nu-s convins că azi i-ar fi mers mai bine dacă instalaţiile acelea ar fi funcţionat cum trebuie. Aparatele pe care le-au născocit în vremea din urmă sînt în general eficace. Tehnicienii au cîştigat mai multă pricepere în mînuirea lor. S-a isprăvit cu butonierele de pe sprîncene, cu inciziile de orice fel — acum fac legătura electrică chiar prin orbitele ochilor. Din cînd în cînd cîte unul gustă din plăcerile acestor instalaţii, pleacă din secţie înrăit la suflet şi ca turbat, vrînd parcă să muşte pe toată lumea, şi se-ntoarce peste cîteva săptămîni cu ochii vineţi de parcă s-ar fi bătut, dar acum e cel mai blînd, îndatoritor şi mai cuminte om din lume. Poate c-o să-i dea chiar drumul acasă într-o lună sau două, cu pălăria bine trasă peste chipul lui de somnambul ce rătăceşte în visul lui simplu şi fericit. O reuşită, se felicită ei, dar eu îmi spun că el nu-i decît încă un robot pentru Combinatul lor şi că s-ar simţi mult mai bine ca rebut, aşa ca Ruckly care tot şade pipăind şi bîiguind ceva peste fotografia lui.

. . . .

Eu sînt ultimul pe rîndul „cronicilor". Încă legat în chingi în scaunul meu din colţ. McMurphy se-opreşte cînd ajunge în dreptul meu şi-şi ancorează iar degetele mari în buzunare, plecîndu-se pe spate ca să rîdă ca şi cînd ar fi văzut la mine ceva mai caraghios decît la ceilalţi. Deodată mă cuprinde spaima că el a priceput din felul cum şed acolo cu genunchii ridicaţi sub bărbie şi braţele înfăşurate în jurul lor, boldindu-mi ochii drept înainte de parcă n-aş auzi nimic, că eu doar joc teatru.

— Ohoo, face el, ia te uită peste ce dăm aici.

Mi-amintesc partea asta limpede. Mi-amintesc cum şi-a închis un ochi şi şi-a plecat capul pe spate privindu-mă de sus peste cicatricea aia de culoarea vinului, rîzînd pe seama mea. Am

crezut mai întîi că rîde de cît de caraghios poate arăta o mutră de indian și-un păr negru, slinos, la unul ca mine. Ori pentru că păream așa de neajutorat. Dar apoi mi-aduc aminte că mi-a dat prin cap că rîde pentru că nu s-a lăsat nici-un minut păcălit de joaca mea de-a surdo-mutul ; nu importa cît de viclean era jocul meu, el mă dibuise și rîdea și-mi făcea cu ochiul ca să-mi dea de înțeles că știa.

— Care-i povestea ta, Mare șef ? Arăți ca un bizon într-un pichet de grevă.

Întoarse privirea spre „activi" să vadă dacă rîdeau cumva de gluma lui ; cînd îi văzu doar pufnind în barbă, se-ntoarse din nou spre mine și mă-ntrebă :

— Cum te cheamă, Mare șef ?

Billy Bibbit răspunse din celălalt capăt al salonului :

— Îl cheamă Bromden. Că-că-căpetenia Bromden. Toți îi zic Șefu Mă-mătură, pentru că ajutoarele-l pun să măm-măture mai t-t-tot timpul Nu prea p-p-poate să facă altceva, p-p-presupun. Îi surd. — Billy își lăsă bărbia în palme : Eu dac-aș fi surd, suspină el, m-aș omorî...

McMurphy își apropie capul de-al meu, obligîndu-mă să-l privesc.

— E drept ? Ești fudul de urechi, Șefule ?

— E s-s-surd și mut.

McMurphy strînse din buze și mă privi vreme îndelungată. Apoi se îndreptă din spate și-mi întinse mîna.

— Ce naiba, o mînă tot poate să strîngă, nu ? Surd, mut, așa cum e. Pe Dumnezeul meu, Șefule, îi fi tu mare, dar ori strîngi mîna asta a mea, ori am s-o consider o insultă personală. Și te sfătuiesc să nu insulți pe mai-marele smintiților din tot spitalul.

Zicînd astea aruncă o privire peste umăr spre Harding și Billy, făcînd o grimasă, dar își lăsă mîna întinsă sub nasul meu, mare cît un blid de mîncare.

Mi-aduc aminte limpede cum arăta palma aceea : avea praf de cărbune sub unghii de cînd lucrase la un garaj ; pe dosul miinii, mai jos de articulațiile degetelor, își tatuase o ancoră ; pe falanga degetului mijlociu era prins un plasture murdar, ușor desfăcut la margini. Celelalte degete erau acoperite de cicatrice și tăieturi, un răboj mai vechi și mai nou. Mi-amintesc că palma îi era netedă și tare ca fildeșul de cît strînsese cozile de secure și de săpăligă, nu era mîna pe care s-o crezi meșteră la minuițul cărților de joc. Palma avea bătături crăpate iar în crăpături se strînsese murdăria. Arăta ca un fel de hartă a peregrinărilor lui de-a lungul și de-a latul vestului american. Palma lui scoase un sunet ca de rașpel cînd o atinse pe-a mea. Mi-amintesc cum degetele lui puternice și butucănoase s-au încleștat pe palma mea și prin mîna mea trecu un fior ciudat, făcînd-o să se umfle pe capătul brațului, ca și cînd i-ar fi împrumutat propriul lui sînge. În mîna mea gilgiia sîngele și puterea. Se tot umfla pînă ajunse aproape la fel de mare ca și-a lui, așa mi-amintesc...

— Domnul McMurry.

E Sora șefă.

— Domnul McMurry, ați putea veni aici, vă rog ?

E Sora șefă. Negrul cu termometrul s-a dus s-o cheme în ajutor. A rămas pe loc, bătînd încet cu termometrul în ceasul ei de la mînă. Ochii îi zumzăie în orbite în timp ce încearcă să ia măsura noului venit. Buzele ei au luat o formă triunghiulară, ca ale unei păpuși deschise spre-o falsă suzetă.

— Îngrijitorul Williams îmi spune, domnule McMurry, că ne creați dificultăți în ceea ce privește dușul de recepție. E-adevărat ? Vă rog să mă-nțelegeți, apreciez felul în care v-ați propus să faceți un tur de orientare printre pacienții secției, dar toate la timpul lor, domnule McMurry. Regret că trebuie să vă-ntrerup pe dumneavoastră și domnul Bromden, dar sper că înțelegeți : absolut toată lumea... trebuie să respecte regulamentul.

El își pleacă capul pe spate și ne face cu ochiul, semn că nici ea n-o să-l prostească mai mult decît am putut-o eu face, c-a dibuit în ce ape se scaldă și ea. O examinează c-un singur ochi preț de-un minut.

— Știți, dragă doamnă, zice, știți — ex-act așa mi-au vorbit și alții de regulament...

Rînjește. Amîndoi schimbă surîsuri, măsurîndu-se din priviri.

— ...Taman atunci cînd știau prea bine c-o să fac tocmai pe dos.

Abia atunci îmi lasă mîna din strînsoarea lui.

. . . .

Sora șefă are obiceiul să-și iasă din fire ori de cîte ori cîte ceva împiedică funcționarea lină, exactă, ca de ceasornic, a secției ei. Cel mai mic semn de dezordine, confuzie ori nepotrivire, o face un pachet de nervi și rînjete schimonosite. Se preumblă prin secție cu același surîs de păpușă mototolit între nasul și bărbia ei, și cu același zumzet de contor al ochilor, dar în adîncul ei e încordată ca un arc de oțel. Și nu se destinde pînă ce nu reușește să-nlăture cauza tulburării — ori, în cuvintele ei, pînă ce nu-l „readaptează la mediu" pe turbulent.

Sub domnia ei secția e-aproape în întregime adaptată mediului. Dar din păcate ea nu poate sta tot timpul în spital. Trebuie să-și petreacă o bună parte din vreme și în lumea de-afară. Așa că veghează c-un ochi și la adaptarea la mediu a acesteia din urmă. Munca cot la cot cu alții asemenea ei ce alcătuiesc „Combinatul", cum îi zic eu, adică acea organizație uriașă care urmărește ajustarea lumii de-afară cu același succes cu care ea încearcă ajustarea lumii din spital, a făcut din ea o adevărată expertă a ajustărilor. Era deja Soră șefă și la spitalul cel vechi, cînd am venit eu din lumea de-afară cu mulți ani în urmă, și se dedicase operei de ajustare a lucrurilor Dumnezeu știe de cînd.

Și-am urmărit-o cum devine tot mai expertă pe an ce trece. Experiența acumulată a întărit-o și-a făcut-o tot mai încrezătoare în ea, încît acum ea exercită o autoritate sigură care se ramifică în toate direcțiile cu ajutorul unor sîrmulițe subțiri cît firul de păr, invizibile pentru alți ochi decît ochilor mei ; o văd tronînd în centrul acelei rețele de firișoare ca un robot pînditor, veghindu-și urzeala cu abilitatea unei insecte mecanice, știind în fiece secundă unde conduce fiecare firicel și ce fel de curenți să trimită pe el pentru a obține rezultatele dorite. Am fost ajutor de electrician în tabăra aia de instrucție mai 'nainte să mă expedieze în Germania, și-am învățat ceva electronică și-n anul meu de la colegiu, așa că știu cum se instalează chestiile astea.

Ea visează în inima acelei rețele de sîrme o lume a eficienței și-a ordinii ca-ntr-un ceasornic cu capac de sticlă, un loc cu orar de nein-

călcat şi în care toţi pacienţii adunaţi de pe-afară, reacţionînd cuminţi la impulsurile ei, devin „cronici" ţintuiţi în scaune cu rotile, cu tuburi catetere coborînd pe fiecare crac de pantalon drept în ţeava de colectare de sub podea. An de an şi-a adunat personalul ideal : doctorii de toate vîrstele şi felurile vin şi avansează sub nasul ei idei proprii despre cum ar trebui condusă secţia, unii avînd destul curaj ca să şi le apere, iar ea-i fixează pe doftoraşii ăia cu priviri de ghiaţă în fiece zi de la bunul Dumnezeu pînă ce aceştia îşi iau tălpăşiţa scuturaţi de friguri stranii. „Zău, nu ştiu ce-a intrat în mine", îi zic ei tipului de la personal, „de cînd lucrez în secţia respectivă cu muierea aia afurisită, simt că prin vine-mi curge amoniac. Mă trec tot timpul frigurile, pruncii mei nu mai vor să-mi şadă în poală, nevasta nu mai vrea să împartă acelaşi pat cu mine. Vă cer **insistent** transferul în «buncărul» neurologic, la «cisterna» alcoolicilor, la pediatrie, pur şi simplu oriunde numai acolo nu !".

Ea o ţine tot aşa ani de zile. Doctorii rezistă trei săptămîni, trei luni. Pînă ea se-opreşte cu alegerea asupra unui omuleţ cu fruntea lată, fălcos, cu obrazul boţit între ochii lui mititei ca şi cînd ar fi purtat cîndva ochelari prea înguşti, i-a purtat atîta că i-a boţit obrazul la mijloc, aşa că acum îşi poartă ochelarii agăţaţi c-un şnur de gulerul cămăşii ; ei i se balansează pe rădăcina nasului său mic şi stacojiu şi-ntotdeauna-i lunecă într-o parte sau alta încît trebuie să-şi încline capul în timp ce vorbeşte, ca să-i readucă în echilibru. Ăsta-i doctorul bun pentru ea.

Pe cei trei negri din tura de dimineaţă i-a adunat după mulţi ani de testări şi mii de respinşi. Se perindă prin faţa ei într-un şir lung şi întunecat de măşti posomorite, cu nasuri borçănate, urînd-o de la prima privire pe ea şi albeaţa-i de păpuşă. Ea îi măsoară din ochi, le cîntăreşte ura cam o lună le zile, apoi îi lasă să se ducă precum au venit căci nu urăsc îndestul. Cînd în cele din urmă se opreşte la cei trei de care are trebuinţă — îi angajează unul cîte unul pe parcursul anilor, înglobîndu-i în planurile şi urzeala ei — e absolut convinsă că ăştia urăsc destul ca să se-arate destoinici...

Urmează ani de pregătire şi flăcăiaşii cei negri se armonizează cît se poate de bine cu lungimea de undă a Sorei şefe. Unul cîte unul ajung să-şi deconecteze firele de legătură şi să comunice doar pe calea undelor nevăzute. Ea nu le transmite ordine cu voce tare şi nici nu le lasă instrucţiuni scrise peste care să poată da vreuna din nevestele ori învăţătoarele mititele sosite în vizită. Ei comunică pe lungimile de înaltă frecvenţă ale urii şi băieţii ei se şi pornesc să-i îndeplinească dorinţele mai 'nainte chiar ca ea să le fi gîndit.

Aşa că după ce Sora şefă îşi selectează personalul dorit, secţia începe să funcţioneze cu eficienţa şi precizia unui ceasornic. Tot ce gîndesc, zic, ori fac bolnavii, s-a stabilit deja cu luni înainte în temeiul micilor însemnări pe care le face infirmiera în caietul ei în timpul zilei (...). Totul se întîmplă ca-ntr-o lume de desene animate, cu figuri desenate-n contururi vagi, negre, agitîndu-se într-o poveste neroadă care-ar putea să fie chiar amuzantă dacă figurile acelea n-ar fi chiar oameni în carne şi oase...

. . . .

Se pare că — că n-aveţi alte antecedente psihiatrice, adevărat, domnule McMurry ?

— **McMurphy**, doctore.

— Aşa ? Dar mi se pare că infirmiera a zis...

Deschide iar dosarul lui, îşi pescuieşte ochelarii şi inspectează din nou documentele cîteva momente înainte să-l reînchidă şi să-şi pună ochelarii în buzunar.

— Da, McMurphy. Aveţi dreptate. Vă cer scuze.

— Nu face nimic, domnu doctor. Cucoana a-nceput chestia asta. Ea a făcut greşeala. Am cunoscut la viaţa mea nişte oameni cărora le plăcea să facă astfel de greşeli. Am avut şi eu un unchi, pe nume Hallahan, care se ţinea odată c-o muiere ce se făcea că nu-şi aminteşte numele lui şi-i tot spunea Huligan ca să-l scoată din pepeni. Chestia asta a mers aşa cîteva luni de zile pînă ce el i-a pus capăt zilelor. I-a pus capăt cum se cuvine.

— Aşa ? Cum i-a pus capăt ? se interesează doctorul.

McMurphy rînjeşte şi-şi freacă cicatricea de pe nas cu degetul mare.

— Ei, ei, asta nu vă pot spune. Trebuie să ţin metoda uncheaşului Hallahan strict secretă, mă-nţelegeţi, în caz c-o să am şi eu nevoie de ea într-o bună zi.

Zice asta în chip evident către infirmieră. Ea-i întoarce surîsul, dar el se adresează din nou medicului.

— Bun. Şi ce ziceţi că vă interesează în legătură cu dosarul meu, doctore ?

— A, da. Mă-ntrebam dac-aţi mai avut antecedente psihiatrice ? Vreun consult, vreo internare într-o altă instituţie ?

— Păi, punînd la socoteală pîrnaiele federale şi de drept comun...

— Instituţii **psihiatrice**.

— Aha. Nu, dacă la asta vă referiţi. Aceasta-i prima mea vizită la balamuc. Dar zău că-s nebun doctore. Jur că sînt. Păi uite, să v-arăt ceva. Cred că celălalt doctor de la fermă...

Se scoală, strecoară pachetul de cărţi în buzunarul jachetei şi traversează salonul ca să se-aplece peste umărul doctorului şi să răsfoiască dosarul din poala lui.

— Mi se pare c-a scris ceva, la sfîrşit, undeva către sfîrşit...

— Da ? Mi-a scăpat. Un moment.

Doctorul îşi recuperează din nou ochelarii, îi aşează în echilibru pe nas şi examinează locul indicat de McMurphy.

— Uite-aici, doctore. Infirmiera a omis partea asta cînd mi-a **rezumat** dosarul. Aici unde zice : „Domnul McMurphy a manifestat de **repetate** ori" — vreau numai să văd dac-am înţeles bine — „porniri necontrolate care pot indica un diagnostic de psihopat". M-a lămurit apoi că „psihopat" înseamnă că mă bat şi mă preacurv — vă cer iertare doamnelor — înseamnă că pun, în cuvintele lui, prea mult zel în relaţiile mele cu femeile. Doctore, e tare grav ?

Întreabă asta c-o aşa îngrijorare candidă şi-o expresie gravă pe faţa lui aspră şi lătăreaţă că doctorul nu se poate abţine să nu-şi plece capul şi să-şi înăbuşe un chicot. în gulerul cămăşii, astfel încît ochelarii îi cad de pe nas, poposind drept în buzunar. Toţi „activii" se hlizesc şi ei, chiar şi cîţiva „cronici".

— Mă refer la chestia aia cu zelul exagerat, doctore, aţi suferit vreodată de-aşa ceva ?

Doctorul își șterge ochelarii.

— Nu, domnule McMurphy, trebuie să recunosc că nu. Mi se pare însă demn de luat în seamă faptul că doctorul de la ferma corecțională a adăugat următoarea precizare : „Nu trebuie ignorată nici posibilitatea ca persoana în cauză să mimeze stările psihotice pentru a scăpa de neplăcerile muncii penale". — Ridică ochii spre McMurphy : Ce părere aveți despre asta, domnule McMurphy ?

— Doctore — și el se scoală-n picioare cît e de lung, își încruntă fruntea și-și desface brațele într-un gest larg și implorator spre întreaga adunare — arăt eu întreg la minte ?

Doctorul se stăpînește cu greu să nu pornească iar în rîs, așa că nu poate răspunde. McMurphy se răsucește pe călcîie și-i pune aceeași întrebare și Sorei șefe :

— Arăt eu întreg la minte ?

. . . .

Cheia Sorei șefe răsună în zăvorul ușii și negrul cel pirpiriu s-a și sculat s-o întîmpine în prag, săltînd de pe-un picior pe altul ca un țînc care se cere-afară. Cum stau pe-aproape îl aud pomenind de mai multe ori numele lui McMurphy în raportul său, așa că pricep că-l pîrăște pe McMurphy pentru ce-a făcut de dimineață, uitînd cu desăvîrșire să amintească de „leguma" bătrînă care-a murit în cursul nopții. Dînd din mîini, turuind cîte făcuse deja, dis de dimineață, roșcovanul ăla smintit, cum tulburase ordinea, opunîndu-se politicii din secție, drept care nu putea ea să ia niște măsuri ?

Ea se-ncruntă spre flăcăiaș pîn-acesta se oprește, apoi aruncă o privire în jos pe hol unde răbufnește din nou, și mai sonor, cîntecul lui McMurphy din spălător. „Vai, ai tăi nu mă plac, zic că-s prea să-raaac ; spun că n-aș fi demn să îți calc în prag".

Chipul ei trădează la început nedumerire ; ca și noi ceilalți n-a mai auzit nici ea pe careva cîntînd pe-aici, așa că-i trebuie cîteva momente să se dumirească ce anume se-aude.

„Viața grea-mi priește, banii n-au a fa-a-ce ; și ăi de nu mă plac, să mă lase-n pace".

Mai ascultă un minut să fie încuviințată că nu i se năzare ; apoi începe să se umfle. Nările i se deschid larg și cu fiecare sorbitură de aer înghițită-n piept ea se face tot mai mare, așa de imensă și de amenințătoare cum n-am mai văzut-o de cînd cu întîmplarea cu Taber. Își flexează coatele și articulațiile mîinilor. Se-aude un scrîșnet. Ea se pune-n mișcare iar eu mă lipesc de zid și cînd trece prin dreptul meu deja-i mare cît un camion, trăgînd coșul ăla de răchită după ea ca pe-o semiremorcă dup-un Diesel uriaș. Buzele îi sînt întredeschise și surîsul acela se revarsă înaintea ei ca și căldura dintr-un radiator. Adulmec miros de ulei ars și de scîntei de la magnetou cînd trece pe lîngă mine, și cu fiecare pas al ei care răsună pe pardoseală crește încă și mai mult, umflîndu-se și pufăind, culcînd totul în calea-i ! Mi-e frică cînd mă gîndesc ce-are să facă.

Apoi, în timp ce rulează așa cu maximă forță și încrîncenare, McMurphy apare drept înaintea ei, ieșind din spălător, ținînd prosopul acela în jurul șalelor — și ea încremenește pe loc ! Se face pitică de-i ajunge cu capul cam pînă unde-l acoperă prosopul, iar el se hlizește la ea de sus. Surîsul ei se destramă treptat, pleoștindu-se pe la colțuri.

— Bună dimineața, dom'șoară Ronț-șed ! Cum mai e pe-afară ?

— Nu-i permis să umbli așa — într-un **prosop !**

— Nu ? Se uită la colțul prosopului din dreptul privirii ei înlemnite, care e înfășurat strîns și îmbibat de apă. — Și prosoapele-s interzise de regulamentul secției ? Păi atunci cred că n-am altceva de făcut decît...

— Oprește ! să nu-ndrăznești cumva. Înapoi în dormitor și-mbracă-ți **imediat hainele !**

Are aerul unei profesoare care țipă la elevul ei, așa că McMurphy își lasă capul în jos și-i zice pe-un ton de parc-ar fi gata să izbucnească în lacrimi.

— Nu pot, doamnă, mă tem că un hoț mi-a șmanglit țoalele azi noapte în timp ce dormeam. Tare bine se doarme pe saltelele astea moi ce le-aveți pe-aici.

— Cineva a „șmanglit"... ?

— Mi-a ciupit. Șterpelit. Șparlit. Furat, zice el fericit. Pricepeți, adică careva mi-a umflat țoalele.

Și-l apucă o veselie de-ncepe să țopăie desculț înaintea ei.

— Uite c-a venit și ziua de joi, zice McMurphy clătinînd mohorît din cap.

Șade pe una din mesele adunate în baie, cu picioarele pe-un scaun, încercînd să-și învîrtă șapca pe-un deget. Alți „activi" se preumblă posomoriți prin încăpere și-ncearcă să nu-i dea atenție...

— Iar mîine-i vineri, zice McMurphy.

— Da, îl îngînă Cheswick, rotind o privire încruntată prin odaie, mîine-i vineri.

Harding întoarce pagina revistei sale.

— Ceea ce înseamnă că se-mplinește aproape o săptămînă de cînd prietenul McMurphy se află printre noi fără să fi reușit să răstoarne guvernul, așa cum a promis, asta vroiai să spui, Cheswick ? Dumnezeule, dacă te gîndești în ce stare apatică am căzut cu toții, mai mare rușinea.

— Ducă-se la naiba, face McMurphy. Ce vrea să spună Cheswick e că mîine se arată primul meci al turneului de baseball la televizor, iar noi ce-o să facem? O să rămînem să curățăm imputita asta de creșă ?

— Îhî, întărește și Cheswick. Creșa terapeutică a măicuței Ratched...

— E totuși riscant, prietene, e de părere Harding. Ea are talentul de-a ne înrăutăți și mai mult situația. Nu merită să riscăm pentr-un meci de baseball.

— Ce bazaconii vorbești? Doamne sfinte, n-am mai pierdut un turneu național de ani de zile. Chiar cînd mă aflam la pîrnaie, o dată într-un septembrie, tot ne-au lăsat s-aducem înăuntru un televizor și să urmărim turneul; altfel ar fi avut pe cap o adevărată răzmeriță. Poate c-o să trebuiască pur și simplu să scot ușa aia din țîțîni și să mă duc la vreun bar din oraș să văd meciurile-n tihnă, numai eu și cu amicu Cheswick.

— Iat-o propunere foarte înțeleaptă, zice Harding aruncînd din mînă revista...

— Zău ? Așa va să zică? — Fredrickson s-a apropiat în spatele lui McMurphy: O să ridici pur și simplu unul din bocancii ăia ai tăi de bărbat vajnic ce ești și-o să culci ușa la pămînt? Ești tare, n-am ce zice...

— Nu, Fred, socot că n-aș face asta. N-aș vrea să-mi stric bocancii.

— Așa? În regulă, cum tot te-ai fudulit atîta, de fapt cum ți-ai propus să ieși de-aici ?

McMurphy aruncă o privire împrejur.

— Păi, socot c-aş rupe plasa de la una din ferestrele ălea, dac-aş avea chef (...). Aş arunca prin ea chestia aia pe care s-a cocoţat Billy. Panoul ăla cu robinete şi manivele. Ăsta-i destul de solid, nu? Şi socot că, la naiba, e şi destul de greu.

— Sigur, zice Fredrickson. Numai că-i tot una cu a-ncerca să spargi cu piciorul uşa aia de fier de la intrare...

— Pe dracu, ce vreţi să spuneţi voi, cucilor, că nu-s în stare să ridic flecuşteţul ăla ?... Deci cine-i dispus să se prindă pe cinci dolari. Nimeni n-are să mă convingă că nu pot ceva pînă ce nu-ncerc.

Băieţii toţi se-apucă de semnat bileţele de credit ; i-a jumulit de atîtea ori la pocher ori la „douăzeci-şi-unu" c-abia aşteaptă să-l prindă şi pe el la strîmtoare şi asta-i ocazia cea mai sigură. Nu pricep ce urmăreşte ; mare şi spătos cum e, şi încă ar mai trebui trei ca el ca să urnească panoul ăla din loc, iar el o ştie prea bine.

— Înapoi fătălăilor, îmi luaţi oxigenul. McMurphy îşi mişcă de cîteva ori tălpile ca să-şi găsească o poziţie mai bună de sprijin şi-şi şterge mîinile de pantaloni, apoi se-apleacă şi apucă cele două minere laterale ale panoului. Cînd începe să se încordeze, băieţii se-apucă să chiuie şi să-i facă galerie. El se opreşte şi se-ndreaptă din şale, căutînd din nou o poziţie mai bună cu picioarele.

— Te dai bătut ? rînjeşte Fredrickson.

— Mi-am flexat doar mădularele. Acuma vine încercarea serioasă — şi înşfacă mînerele.

Şi deodată nimeni nu mai chiuie spre el. Braţele lui încep să se umfle şi vinele i se bulbucă sub piele. Îşi strînge pleoapele, iar buzele i se retrag de pe gingii. Capul i se pleacă spre spate şi tendoanele ies în evidenţă ca nişte funii împletite coborînd dinspre grumazul îngroşat prin ambele braţe, spre mîinile sale. Întregul său trup tremură de încordare în încercarea de-a ridica ceea ce ştie prea bine că nu poate ridica, ceea ce toată lumea ştie că nu va putea ridica. Dar preţ de-o secundă, cînd auzim cimentul scrîşnindu-i la picioare ne gîndim că, Doamne sfinte, s-ar putea să reuşească.

Apoi aerul îi izbucneşte din plămîni c-un şuier furios iar el cade vlăguit de perete. Pe mînere a rămas sînge de cum şi-a sfîşiat palmele. Gîfîie cîteva clipe, sprijinit de perete, cu ochii închişi. Nu se-aude nici-un zgomot în afară de şuierul respiraţiei lui. Nimeni nu scoate un cuvînt.

Apoi deschide ochii şi se uită împrejur la noi. Se uită pe rînd la fiecare — chiar şi la mine — apoi se caută prin buzunare după chitanţele de pariuri pe care le-a cîştigat în ultimele cîteva zile la pocher. Se apleacă peste masă şi-ncearcă să le aleagă, dar mîinile i-au rămas înţepenite ca nişte ghiare roşii, de nu-şi poate mişca degetele.

În cele din urmă aruncă tot ghemul de bilete pe podea — probabil cîte patruzeci, cincizeci de dolari cîştigaţi de fiecare om — şi se-ntoarce ca să iasă din baie. Se-opreşte la uşă şi aruncă o privire îndărăt spre cei care-au rămas pe locurile lor.

— Dar măcar am încercat, zice el. Fir-ar să fie, măcar atîta tot am făcut !

Ken Kesey : „One Flew Over the Cuckoo's Nest", New York, the New American Library, 1962.

În româneşte de
Marcel Pop Corniş

HENRI MICHAUX

CĂLĂTORIE ÎN PODDEMA

Peretele

Eram la Langalore. Tocmai sosisem. Pentru prima oară. Erau aici o mulţime de femei, frumoase, de un tip cu adevărat magnetizant.

Îmi căzură cu tronc imediat. Le iubeam cu grămada şi oraşul dădea înapoi, ca orice oraş care nu te cunoaşte şi nu ştie cum să reacţioneze. Bărbaţii „ejaculatoarului" ştiură ce să facă în cazul meu, dar măsurile lor nu prea concordau cu pasionanta mea dorinţă de comuniune, de comuniune fără margini.

În această inutilă pornire de a mă tortura, eu mă întorceam poate prin asociaţie de idei cu chinul crucificării, mă întorceam spre perete (căci eram în camera mea unde martirizam contemplînd la fereastră frumoasele langaloreze care treceau, sprintene, nepăsătoare). Mă lipeam astfel, dezbrăcat, cu braţele încrucişate, de peretele rece.

Cît de mult aş dori să vă fac să simţiţi ceea ce se petrecea atunci.

Tortura mea se topea într-o anume fericire, o fericire mîndră, de o armonie infinită. Pipăiam cu aviditate, pentru a profita cît mai mult, acea mare suprafaţă rece care părea să nu se mai sfîrşească.

Mă eliberam astfel de o tensiune incredibilă.

Scăpam astfel de o intolerabilă iubire neîmpărtăşită. Ce să mai discutăm... iubeam acel perete. Absolut sigur ! Eram într-un moment în care aş fi dat orice pentru ca acesta să aibă o suprafaţă imensă.

Darul meu fu primit de perete atît de bine cum nici o femeie n-ar fi putut s-o facă. Era în el ceva imposibil de precizat. În plus parcă ar fi fost îngheţat. Numai o voinţă extremă te putea face să nu leşini de plăcere. Dacă voinţa exista, aveai parte de o senzaţie fără seamăn.

De atunci, am repetat experienţa pe alţi pereţi fără să mai regăsesc acea plăcere stranie. Era oare posibil ca peretele acela din Langalore să fi fost cu adevărat un perete ca oricare altul ?

Ochi mai mari, ochi mai mici...

Podemezii din Errimana

Ei știu să întrebuințeze ochii de om care sînt de un albastru foarte frumos și care, tratați cum se cuvine, servesc de ornament. Din păcate, ochii lor nu rezistă. Nu același lucru se întîmplă cu podemezii hahași. Ochii acestora rezistă aproape de trei ori mai mult. Și pe deasupra se mai și dilată. Totuși, din nefericire, ochii podemezilor hahași sînt foarte, foarte mici și nu au, nici pe departe, renumele ochilor celor din Errimana, care — unde mai pui ! — mor și de tineri.

Se mai trag de asemenea cîteva frumoase țesături din părul lor. Dar ce mare lucru, un sfert de kil de plete ? Avem de-a face aici, s-o spunem deschis domnilor, cu o situație care poate fi mult îmbunătățită !

Sărutul și minciunile care ucid

«Buzele, aș vrea să știu, cît costă ?»

Dar întrebarea mea rămase fără răspuns, făceam o greșeală, pentru că nu mai eram la Nioua, ci la Krioua, unde sărutul este gratuit, în mod declarat gratuit, indiferent de lungimea și intensitatea lui.

De altfel nici nu mi-a fost dat să văd aici decît săruturi scurte, simple și bine proporționate.

Străinii profită și ei cît pot de acest obicei.

Trebuie precizat totuși că persoanele în doliu sînt scutite de practica sărutului.

«Priviți, îmi spuse cineva, un om ucis de propriile lui cuvinte.»

Este vorba de una din cele mai remarcabile invenții ale lor. În fapt, pentru aceasta trebuie să se vorbească numai cu bună știință și numai în interiorul camerei minciunilor. Aici văzui, introdus prin surprindere și interogat, pe unul dintre vechii mei ghizi de tristă reputație. Voii să intervin : «Nefericitule, mai bine taci!» Dar, orgolios, omul trăncănea mai departe, și cuvintele sale reveneau spre el încărcate la maximum și îl izbeau făcîndu-l să se prăbușească pe spate. Și astfel muri.

De atunci se simți nevoia de mai mult raționament înainte de a lua cuvîntul.

Camera halourilor

O placă sensibilă. Omul care trece prin fața ei trebuie să lase imprimat un halou mai mare sau mai mic, după cum importanța sa este mai mare sau mai mică.

Chiar și un copil de cinci ani e deja capabil să lase să apară un halou sesizabil.

Totuși eu nu sînt în stare să fac să apară așa ceva. E ca și cum nu aș exista. Tulburat, plec mai departe din fața plăcii, gîndindu-mă vag că aș putea trece altădată cu mai mult noroc, dar istoria avea să se repete de fiecare dată. Nu apăru nimic pe placa respectivă, ori de cîte ori omul care sînt s-a aflat în fața ei. Mă depărtez, abătut, cărînd cu mine pretutindeni conștiința nefericită a unui om fără halou și încă unul care mai și știe sigur asta. În fond ce consolare s-ar mai putea oferi unui asemenea individ căruia i-a intrat definitiv în cap că nu se mai poate schimba nimic în situația sa.

Impresie care conduce inevitabil la sinucidere. Părăsii așadar țara Addemei pentru cea a Arridemei, unde habar n-avea nimeni de nici un halou și nici de obligația de a apare în fața unei „plăci de control", țară unde proba de chinuitoare amintire nu numai că nu este folosită dar se pare că nici nu prea s-a auzit de ea.

Examenul de sensibilitate

La Huina, la primele semne de bătrînețe, persoanele în vîrstă sînt reeducate, fiind considerate incapabile să simtă Prezentul.

Dacă ar fi fost lăsați să meargă înainte, fără metodă, bătrînii ar fi ajuns aproape total nereeducabili.

Ei încearcă totuși, oricum ar fi, din orgoliu, să joace totul pe o singură carte. Cu atît mai rău pentru ei. Și chiar dacă vreunul din bătrîni vintură o diplomă de reeducat, obținută prin milă sau prin influență, această protecție nu-l va scăpa de pedeapsă. Să poftească respectivul, din neatenție, să dea dovadă de apucături de bătrînețe, exprimîndu-și părerea că nu-i privit cu considerația cuvenită sau că tinerii sînt mai ușuratici ca pe vremea lui, și va fi cu promptitudine condus în încăperile uitării. Ultima discuție are loc cu ușile închise.

Cei mai mulți, în fața acestei amenințări, devin foarte prudenți și, ținînd încă mai mult la viață decît la onoare, sînt de acord cu orice, susțin chiar și pentru a treia oară «examenul de sensibilitate» pe care l-au picat. Cînd aceștia sînt trîntiți la examen, asta e numai din cauza zelului lor, excesului de voință, de care dau dovadă cu stîngăcie (acea îndîrjire „osoasă" a bătrînilor, aducătoare de duritate și asprime).

Și cînd rezultatul este favorabil ? Ei bine, asta îi face pe bătrîni, vă rog să mă credeți, foarte amabili, dacă este nevoie chiar miloși, supraveghindu-se totuși un pic prea mult.

În românește de
Voicu Olari

TRAGEDIA UNUI ORAȘ

Crăciun Ionescu

Cîndva, nu cu prea mulți ani în urmă, Beirutul era un oraș înfloritor. I se spunea „Perla Orientului". Și pe bună dreptate. Ideala sa așezare geografică, într-o peninsulă, avînd o serie de cartiere înșiruite la țărmul mării iar altele urcînd primele pante ale munților Liban, clima blîndă amintind de Coasta de Azur, arhitectura elegantă, ultramodernă, a noilor clădiri, pitorescul animației de pe numeroasele sale artere comerciale, toate acestea la un loc îndreptățeau perfect renumele Beirutului de a fi unul din cele mai frumoase, mai atrăgătoare orașe ale lumii.

Reclamele multicolore ale marilor magazine, cabarete, hoteluri și restaurante de lux, opulența vitrinelor strălucitoare, forfota neîntreruptă ziua și noaptea din cartierele centrale, luau ochii vizitatorilor străini, explicînd, într-o măsură, invazia permanentă de turiști din toate colțurile lumii. Explozia de construcții noi, sofisticate, din ultimele decenii, făcuse din Beirut o metropolă de invidiat ce păstrase multe trăsături ale farmecului boemei pariziene — de mai bine de un secol, încă din timpul stăpînirii otomane, influența franceză reușind să se infiltreze puternic — dar orașul adăugase, în vremurile din urmă, însușindu-și-le rapid, liniile pragmatice ale marilor centre mondiale de afaceri în genul New York-ului. De altfel, călătorului sosit pentru prima oară la Beirut, fie pe calea aerului, fie pe mare, orașul îi apărea, de la distanță, cu îngrămădirea sa de blocuri înalte aliniate pe faleza mediteraniană, ca un Manhattan în miniatură. Cînd ajungea însă pe Hamra, artera comercială de ultralux, cu café-trotoir-uri în stil parizian și nume franțuzești — Étoile, Café de la Paix, Café de Paris — și cu bouticurile sale etalînd ultimele creații ale marilor case de mode „Pierre Cardin", „Lepidus", „Madame Rocha", avea impresia că se află în centrul capitalei de pe Sena. E adevărat că doi pași mai încolo începea cartierul „anglo-saxon" din jurul Universității Americane, cel mai vechi institut de învățămînt superior din Beirut, unde firmele restaurantelor și magazinelor purtau denumiri semnificative — „Uncle Jim", „Uncle Sam", „Kentucky Chicken", „Wimply" — iar modul de viață fusese importat direct de peste Ocean, inclusiv puzderia de saloane cu jocuri electronice și zgomotoase tonomate ce spărgeau timpanele trecătorilor.

Capitala libaneză, transformîndu-se într-un ritm uimitor de rapid, împrumutase, aproape peste noapte, înfățișarea modernă ce-o plasa ca aspect general mai mult în Occident decît la poarta de intrare a Orientului. Metamorfoza se produsese, îndeosebi, în perioada mai recentă, cînd torentele de petrol, țîșnite impetuos de sub nisipurile Peninsulei Arabice, începuseră să se tezaurizeze în băncile de pe Riad Solh, un fel de Wall Street în miniatură dar cu depozite financiare însumînd cifre cu multe zerouri în coadă.

Desigur, Beirutul nu era numai marea metropolă din Orient, a băncilor, afacerilor, distracțiilor. În perimetrul său trăiau mulți oameni bogați sau ultrabogați, dar și destul de mulți săraci, locuind în cartiere modeste, retrase spre periferie, mai puțin vizibile vizitatorilor străini, formînd, însă, o realitate vie, dureroasă. Nu toți aceștia erau născuți la Beirut, dar vorbeau aceeași limbă arabă, și, prin sudoarea și hărnicia miinilor lor, se ridicaseră multe din noile clădiri moderne, monumentale, ce împodobeau vechea poartă a Orientului.

Bogați și săraci, creștini și musulmani, locuitori de baștină ai țării și numeroși străini stabilizați aici, pe litoralul mediteranean, voluntar sau aduși de întîmplările istoriei, acest uimitor mozaic uman, ajuns la un milion și jumătate de suflete, forma un singur Beirut, chiar dacă fiecare din cartierele orașului era locuit, cu predilecție, de una sau alta din cele șase-șapte comunități libaneze mai importante. Existau, astfel, cartiere oarecum distincte, maronite, greco-ortodoxe, sunite, șiite, armenești, etc. dar noțiunile Beirutul de est și Beirutul de vest nu apăruseră încă. Delimitarea s-a făcut după declanșarea războiului civil în 1975, cînd o „linie de front", permanentizîndu-se în „linie de demarcație", a tăiat artificial orașul în două, urmînd un traseu fix de circa opt kilometri lungime, între portul maritim și aeroportul internațional, de-a lungul unui șir de bulevarde, străzi și șosele. Divizarea aceasta a rămas, în continuare, mai mult de ordin politico-militar și la nivel de cartier, controlul fiind exercitat, în vest, de milițiile partidelor și organizațiilor de stînga libaneze, aliate cu palestinienii, iar, în est, de milițiile falangiste ale dreptei creștine (excepție făcînd cartierele armenești, controlate de miliții proprii, neutre în tot timpul conflictului intern). Administrarea generală a orașului — inclusiv alimentarea cu apă, curent electric, telecomunicațiile — era unică, funcționînd normal și în cele mai aprige momente de tensiune.

Și chiar în perioadele fierbinți ale războiului civil, legătura dintre cele două părți ale orașului se făcea prin cîteva puncte de trecere, rămase deschise în zilele de „încetare a focului" și închise de la sine prin pericolul ce-l prezenta atunci cînd luptele se întețeau.

„CEI MAI LUNGI CINCI SUTE DE METRI DIN LUME"

Unul din aceste puncte de trecere era însemnat pe harta capitalei libaneze sub denumirea generică de Piața Muzeului. Două artere lungi se întretăiau aici, una legînd vestul orașului cu estul, cealaltă nordul cu sudul. Pe o latură a acestei răscruci de drumuri, se înălța, monumentală, clădirea cu coloane în stil clasic ce dăduse spațiului din fața sa numele de Piața Muzeului. Între zidurile clădirii amintite, se afla, adăpostit unul din cele mai valoroase tezaure arheologice ale Orientului antic : cincizeci de mii de piese diferite, coborînd scara istoriei pînă la al treilea mileniu dinaintea erei noastre, majoritatea colecțiilor aparținînd perioadei dintre apariția cananeenilor pe țărmul Mediteranei și nașterea imperiului bizantin. Erau expuse : securi de gresie, urne de bronz, vase de alabastru, figurine de fildeș, pumnale cu mînere de aur bătute în pietre scumpe, coliere și diademe, primele inscripții în alfabetul fenician, precursor al scrierii moderne, printre care și literele săpate în piatra sarcofagului original al regelui Ahiram ce a domnit la Byblos cu treizeci și trei de veacuri în urmă, fiind contemporan cu faraonul egiptean Ramses II, galeria coloșilor, cu statui din marmoră de cîțiva metri înălțime, mozaicuri grecești și romane găsite la Baalbeck și Tyr, însfîrșit uimitorul grup de sarcofage antropoide descoperite la începutul secolului nostru la Saida (anticul Sidon), în apropierea țărmului mării, și care puteau fi admirate în sălile de la subsolul muzeului.

În timpuri de pace, muzeul din piața ce-i purta numele constituia unul din principalele puncte de atracție turistică ale Beirutului, primind anual zeci și zeci de mii de vizitatori străini. Cum o bună bucată de vreme, am locuit la depărtare de cîteva străzi de acest splendid lăcaș de cultură, îmi făcusem obiceiul de a rătăci, în clipele de răgaz, prin sălile sale, cercetînd cu privirea încîntată superbele exponate și lăsînd imaginația să alerge spre zorile istoriei cînd primele civilizații umane vedeau lumina pe meleagurile de legendă ale fabulosului Orient antic.

A venit, apoi, dramaticul război civil declanșat

Coloană de blindate israeliene pe străzile Beirutului

în aprilie 1975 și Muzeul Național de Antichități, plasat de stihiile încleștării într-una din zonele cele mai fierbinți ale liniei de front ce a despărțit, pe nesimțite, Beirutul, în două părți adverse, și-a închis porțile pentru o bună bucată de timp. Luni de-a rîndul, de jur împrejur au explodat obuze și mine, mitralierele grele și-au încrucișat focurile, șiruri întregi de case au fost aruncate în aer, caldarîmul pieței s-a înroșit de sîngele victimelor, de cele mai multe ori fără nici o legătură cu conflictul dintre taberele combatante.

În spatele clădirii Muzeului, pistele hipodromului municipal, s-au transformat și ele, mai bine de un an, în cîmp de aprigă bătălie, păsărelele ce își aveau cuiburile în pinii parcului înconjurător fiind izgonite, pentru totdeauna, după ce arborii au fost sfîrtecați de exploziile proiectilelor. Pozițiile taberelor inamice înaintaseră, la un moment dat, pînă la 20—30 de metri, una de alta, atît de aproape încît combatanții ajunseseră să se cunoască pe nume și, între două reprize de luptă, adeseori, se auzeau, prin portvoce, scurte conversații peste linia de foc: „— Unde este Ahmed?" „— La spital, a fost rănit ieri". „— Ne pare rău. Transmiteți-i salutările noastre". „— Dar Antoine ce mai face?". „— Și el tot în spital. Se vindecă greu...". Conversațiile de acest gen continuau în negura nopții pînă cînd un foc izolat declanșa din nou infernul care putea să dureze ore în șir, fiecare din părți întrecîndu-se în a risipi cît mai multe cartușe, trase, în general, fără rost. În pauza următoare, băieții se distrau dînd drumul la o bandă de magnetofon pe care înregistraseră țipătul sinistru al unei cucuvele. Ceilalți căutau să nu rămînă mai prejos: transmiteau nechezatul unui cal, grohăit de porci, răgete de măgar. Din cînd în cînd, în cursul zilei, atunci cînd tirul armelor lua o scurtă vacanță, prin port-voce se reinnoda un nou dialog: „— Hei! Voi de dincolo, lăsați să treacă, peste un sfert de oră, un Fiat gri". Răspunsul nu se lăsa prea mult așteptat: „— De acord. Fiți atenți că vor trece și de la noi două mașini". Pentru cineva neavizat, dialogul părea absolut straniu, ținînd seama de furia confruntărilor din zonă ce putea să dureze uneori, fără întrerupere, zile întregi, într-o revărsare neîntreruptă de foc și oțel. Dar răscrucea de la Muzeu rămăsese, la un moment dat, singura trecere pe unde se mai făcea legătura între cele două părți ale orașului și așa avea să fie și mai tîrziu, pentru lungi perioade de timp, chiar și după încetarea propriu-zisă a războiului civil.

În noiembrie 1976, cînd forța arabă de descurajare a pus capăt luptelor ce se desfășurau de douăsprezece luni, la Beirut, combatanții de pe cele două părți ale frontului din Piața Muzeului și-au părăsit fortificațiile din saci de nisip și s-au amestecat, într-o incredibilă fraternizare, îmbrățișîndu-se și fotografiindu-se în grup, drept suvenir, ca după o competiție sportivă oarecare, desfășurată în cel mai desăvîrșit fair play.

Printre gropile de obuze și bucățile de moloz împrăștiate prin fața clădirii muzeului s-a organizat atunci, ad-hoc, o piață de fructe și mărunțișuri unde și-au dat întîlnire toți micii negustori din cartierele vecine ale căror prăvălioare fuseseră dinamitate anterior într-o demență întrecere a distrugerii fără noimă. Mai tîrziu însă, piața micilor negustori ambulanți a fost desființată de noi ciocniri armate dintre diverse fracțiuni și mai cu seamă datorită trăgătorilor izolați ce deschideau focul cînd nimeni nu se aștepta, îngroșînd mereu numărul victimelor nevinovate.

UN POM DE CRĂCIUN CARE SIMBOLIZEAZĂ SPERANȚA

Muzeul rămăsese neatins în toți acești ani de tensiune prelungită: doar geamuri sparte și cîteva vitrine găurite de gloanțe rătăcite. Combatanții se feriseră, pe cît posibil, să atingă această adevărată mîndrie a patrimoniului național, declarat, din inițiativa unui tînăr locotenent al armatei libaneze, neangajată în conflict, „teritoriu neutru", fiind păzit zile și nopți de blindatele

sale. Directorul general al antichităților libaneze, emirul Maurice Chehab, din vechea familie domnitoare a provinciei autonome Muntele Liban, pe timpul ocupației otomane, și care dăduse după independență și un președinte de republică, a rămas, în cursul lunilor fierbinți ale războiului civil, în biroul său, continuîndu-și studiile arheologice la lumina pîlpîitoare a unei simple lumînări și apărînd prin autoritatea proprie comorile inestimabile ale muzeului. Alături de el s-a aflat, permanent, credinciosul Beșara, vechi paznic de noapte, ce și-a făcut culcușul într-un sarcofag gol pentru a fi la adăpost de schije și gloanțe pierdute.

Au trecut ani după ani dar vizitatorii întîrziau să-și facă apariția deoarece liniștea nu fusese restabilită complet la Beirut și din cînd în cînd flacăra confruntării se aprindea iarăși. Trecerea de la Muzeu a continuat astfel să constituie „cei mai lungi cinci sute de metri din lume", datorită trăgătorilor izolați, echipați cu arme cu lunetă și ecran cu infra-roșii pentru tirul de noapte, situație perpetuată în ciuda faptului că răscrucea rămînea principalul punct de legătură între cele două părți ale capitalei libaneze despărțite printr-o lungă linie de demarcație care, fără a fi trasată de cineva, era respectată cu strictețe de toată lumea, peste ea planînd primejdia glonțelui pornit pe neașteptate dintr-o pușcă ucigașă. Un astfel de glonte, tras la întîmplare, de la cîteva sute de metri, dintr-un bloc în construcție, a curmat viața, la volanul mașinii sale, a unui eminent ziarist libanez, pe care-l cunoșteam foarte bine, Eduard Saab, redactorul șef al cotidianului „L'Orient-Le Jour" din Beirut și timp de optsprezece ani corespondent pentru Orientul Mijlociu al gazetei pariziene „Le Monde". Eduard Saab se afla la volanul mașinii sale cînd a fost prins în păianjenul lunetei unui trăgător izolat, chiar pe „linia de demarcație" de la răscrucea fierbinte a Muzeului, pe unde trecusem și eu, adeseori, dintr-o parte în alta a orașului, în pauzele dintre lupte. Împreună cu el se afla în mașină și un corespondent american care avea să-mi povestească, un an mai tîrziu, la Cairo, în cursul unei întîlniri întîmplătoare, cum se petrecuse nenorocirea. Fusese o zi „liniștită", cînd pasajul de la Muzeu cunoștea o amplă animație, un adevărat puhoi de automobile invadînd străzile exact ca în timpurile normale de pace. Înghesuiala era extrem de mare și se rula destul de anevoios. Pe neașteptate a răsunat un foc de armă. Apoi încă unul. Automobiliștii s-au împrăștiat speriați, în toate părțile, răspîndindu-se ca potîrnichile pentru a ieși din raza tirului asasin. Ziaristul american a văzut atunci cum automobilul, în care se afla, urcă brusc pe trotuar turtindu-și radiatorul de zidul unei case întîlnite în cale. Cînd s-a întors, buimac de impactul suferit, spre colegul libanez, acesta zăcea cu capul pe volan și din tîmpla stîngă i se prelingea un fir subțire de sînge. Moartea se produsese instantaneu.

În anii ce au urmat, tragedia libaneză avea să facă noi victime în rîndurile ziariștilor libanezi. Redactorul șef al uneia din cele mai răspîndite reviste politice de limbă arabă a fost răpit și ucis pe cînd se întorcea de la înmormîntarea mamei sale. Prin 1980, avea să fie ciuruit de gloanțe, chiar în preajma casei, președintele puternicului sindicat al presei libaneze care se bucura de încrederea tuturor ziariștilor din Beirut, indiferent de orientările lor politice. Mă reîntîlnisem cu el, doar cu două luni în urmă, la o reuniune internațională desfășurată la Bagdad, întreținîndu-ne îndelung și amintindu-ne de diverși prieteni comuni din capitala libaneză. Pe parcursul evenimentelor sîngeroase din Liban, presa plătise un greu tribut profesiunii : mai mulți reporteri căzuseră pe diversele linii de front ale conflictului, strîngînd în brațe aparatele de fotografiat.

La primul sfîrșit de an „mai liniștit" după încetarea războiului civil din 1975—1976, foștii inamici au instalat în mijlocul Pieței Muzeului un brad uriaș, împodobindu-l cu becuri multicolore, ca simbol al păcii ce urma să vină. Cum în Liban nu cresc brazi — deși de Crăciun nu vezi un hol de casă fără silueta cunoscută a pomului de iarnă luminat de ornamentația electrică de pe ramuri — el fusese adus din Europa cu avionul. Această tradiție, a bradului de Crăciun de la răscrucea însîngerată, a fost perpetuată și în anii următori. Pomul de iarnă, din Piața Muzeului, unde de altfel, ca în tot Beirutul, nu ninge niciodată, întruchipa speranța libanezilor ca drumurile din satele și orașele lor să fie eliberate de spectrul apăsător al nesfîrșitelor confruntări armate ce îndoliase atît de mult pămîntul martirizat al țării.

În ultimii ani, deși tensiunea continua să persiste — atentatele în care se foloseau automobile burdușite cu cele mai noi și puternice materiale explozive, ce erau detonate de la distanță prin comandă electronică, zguduiau orașul și încăierările armate dintre diverse fracțiuni rivale, unele pînă mai ieri aliate, secerau mai departe vieți omenești — se făceau vizibile și unele semne încurajatoare spre normalizare, activitățile comerciale și financiare cunoscînd o oarecare înviorare, și se prefigura o posibilă reconciliere națională. Dar, din păcate, desfășurarea evenimentelor nu le-a fost favorabilă nici de data aceasta celor ce trăiau în frumosul oraș de pe litoralul mediteranian. Ei au avut de suportat noi coșmaruri, mai îngrozitoare decît oricînd, iar piața de la răscrucea bradului de Crăciun a cunoscut din nou stihiile nimicitoare ale războiului care n-au mai ocolit nici clădirea Muzeului de antichități, cu prețioasele sale colecții, provocîndu-i pierderi ireparabile, probabil și datorită faptului că acum nu se mai băteau doar libanezii între ei...

ACTELE DE AGRESIUNE GĂSESC ÎNTOTDEAUNA UN PRETEXT

Așezarea Libanului, la întretăiere de drumuri geografice, comerciale, politico-strategice, a atras permanent de-a lungul istoriei, pofte de cucerire, invazii și dominații străine, perpetuate pînă în zilele noastre. Libanul și-a dobîndit independența în 1943, dar presiunile și interferențele externe provocînd sau profitînd de fiecare neînțelegere internă, s-au făcut simțite aproape în mod permanent.

Evenimentele dramatice pe care le-a trăit Beirutul, ca și întregul Liban după 1975, au fost, și ele, în mare parte, impulsionate de interferențe străine. Însuși afluxul fantastic de arme pe teritoriul libanez, la îndemîna fiecărui locuitor (un ministru de interne libanez declara, în 1974, în cadrul unui interviu televizat că, în momentul respectiv, o jumătate de milion de arme militare se aflau în mîinile civililor, cifră mult sporită în anii următori) constituia o ilustrare grăitoare în acest sens. Întrebat, în cursul războiului ci-

vil, de un ziarist străin, ce crede despre introducerea masivă de armament pentru „armatele particulare" (miliţiile partidelor şi grupărilor politice), un economist libanez făcea următoarea remarcă : „Ţara noastră nu produce nici arme şi nici muniţii. Războiul înseamnă pentru noi consumarea rapidă a unor produse importate. Dacă noi le-am fi cumpărat, balanţa noastră de plăţi ar fi fost într-o situaţie catastrofală şi lira libaneză s-ar fi prăbuşit. Or, moneda noastră este în creştere pe toate pieţele. Noi înghiţim dolarii. De unde vin ei ? În mod sigur nu sînt proveniţi din vînzările noastre în străinătate ; noi nu exportăm nimic, de mult timp. Prin urmare, străinii, puterile străine, ne-au plătit pentru a ne omorî între noi".

Permanentul amestec străin, creator de haos politic şi economic, a luat o amploare tot mai evidentă şi rapidă, în perioada ce a urmat, culminînd cu invazia israeliană din iunie 1982, care, aşa după cum s-a estimat, la timpul respectiv, a provocat, în decurs de două luni şi jumătate grave şi întinse distrugeri însumînd patru miliarde de dolari, pe o jumătate din teritoriu libanez şi îndeosebi la Beirut, inclusiv o hecatombă de 8 000 de morţi şi 20 000 de răniţi, în majoritatea lor zdrobitoare din rîndurile populaţiei paşnice, necombatante.

Desigur, nu era pentru întîia oară cînd Israelul întreprindea acţiuni militare nimicitoare pe pămîntul Libanului, stat independent, membru al O.N.U. de la înfiinţarea sa, cu care nu se mai afla în stare de beligeranţă declarată din 1949, de la încheierea primului război arabo-israelian. Dar, niciodată pînă atunci, furia devastatoare nu fusese atît de puternică şi nu afectase o porţiune atît de largă a teritoriului libanez. Începînd din 1968, cînd un desant aerian israelian a ocupat pentru cîteva ore aeroportul din Beirut aruncînd în aer întreaga flotă de pasageri a Libanului (13 cvadrireactoare Boeing 707) şi pînă la invazia generalizată din vara anului 1982, această ţară nu a trăit decît puţine clipe de linişte : trupele israeliene au pătruns în repetate rînduri pe teritoriul său în zona de frontieră, spaţiul aerian îi era violat zilnic, bombardamentele din aer, de pe mare sau de artilerie cu tragere lungă se succedau, an după an, îngroşînd numărul localităţilor distruse complet sau grav avariate.

„FALESTINA AL SAURA"

Pretextul obişnuit — pentru efectuarea unor acte de agresiune întotdeauna se găseşte unul — îl constituia, invariabil, prezenţa palestiniană în Liban şi îndeosebi a conducerii şi aparatului politico-militar al Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei. Orice atentat sau acţiune de gherilă întreprinse de palestinieni în Israel declanşa represalii nemiloase pe teritoriul libanez, „legea Talionului" fiind aplicată înzecit şi însutit. Îmi amintesc de imaginea de apocalips prezentată de tabăra de refugiaţi palestinieni de la Nabatiye din sudul Libanului, prin 1974, pe care am vizitat-o la cîteva ore după trecerea valurilor ucigătoare ale bombardierelor israeliene ce lăsaseră în urma lor circa 150 de victime, în majoritatea lor copii, femei şi bătrîni. Aşa-zisele represalii loveau, la început, îndeosebi taberele de refugiaţi palestinieni ; mai tîrziu ele s-au extins şi asupra unor localităţi libaneze culminînd cu sălbatecele bombardamente fără nici o raţiune împotriva cartierelor de locuit din Beirut. Erau acţiuni deliberate de aţîţare a disensiunilor dintre palestinieni şi o parte din libanezi, lucru ce într-o măsură a reuşit, în special în cursul războiului civil declanşat în aprilie 1975 şi care avea să aducă grele suferinţe atît libanezilor cît şi palestinienilor.

Pentru multă lume neavizată, prezenţa palestiniană în Liban şi evenimentele legate de această prezenţă continuă să rămînă înconjurate într-o nebuloasă, greu de descifrat, întreţinută în mare măsură şi de unele mijloace de informare internaţionale interesate să menţină o atmosferă de mister în jurul acestei probleme. Cînd am poposit pentru prima oară la Beirut, trebuie să mărturisesc sincer că deşi mă pregătisem temeinic pentru misiunea de corespondent permanent în această regiune fierbinte a lumii aveam destule neclarităţi datorită şi unor surse de informare, ca să spun elegant, nu totdeauna obiective. Contactul direct cu realitatea, perceperea proprie, au reuşit să-şi ofere, la scurt timp, o dimensiune mai precisă, mai aproape de adevăr, cu toate că şi în continuare, datorită complexităţii şi labilităţii problemelor, unele faţete rămîneau greu de desluşit, gradul de interferenţă străină constituind veşnica necunoscută a ecuaţiei.

În mijlocul bătăliei o mamă îşi poartă copilul spre un adăpost iluzoriu

Prima întîlnire concretă cu „problema palestiniană" am avut-o chiar la sosirea în capitala libaneză, pe drumul de la aeroport spre oraş. La intrarea Beirutului, despre care lectura anterioară îmi oferise o imagine oarecum apropiată de realitatea uimitoarei sale dezvoltări moderne din ultimele decenii, am zărit un peisaj nu tocmai atrăgător : pe marginea şoselei se înşiruiau, înaintînd adînc spre interior, sute şi mii de barăci şi bordeie din chirpici înghesuite una în alta, cu rufe colorate întinse la uscat pe frînghii legate de pinii răzleţi rămaşi dintr-o zonă împădurită ce se desfăşura, pe vremuri, în periferia sudică a oraşului. Această concentrare umană marcată de amprenta sărăciei lucie, evidenţia contrastul, amplificîndu-l, dintre înfăţişarea mizeră a întinsei aşezări şi aspectul modern al construcţiilor înalte ce se vedeau în continuare, marcînd existenţa marelui port mediteranian foarte apropiat din acest punct de vedere de oricare metropolă europeană. Aici se afla marea tabără palestiniană de la Sabra pe care aveam s-o vizitez în

repetate rînduri în cursul şederii mele în capitala libaneză.

La puţin timp după ce mă instalasem la Beirut, intîlnindu-mă cu un proaspăt coleg şi viitor prieten, corespondentul permanent al agenţiei iugoslave de presă în capitala libaneză, ne-am aşezat împreună la o măsuţă de pe terasa cafenelei „Étoile" din moderna zonă a arterei comerciale Hamra, un fel de Champs-Elisées beirutian. Mirko, cu o figură distinsă de intelectual, încadrată de ochelari cu rame de aur, totdeauna scos parcă din cutie, luptase în timpul celui de al doilea război mondial într-o unitate de partizani şi avea o bogată experienţă de viaţă. În Orientul Mijlociu se afla de peste zece ani, cunoştea tot ce-i posibil şi imposibil, fiind o adevărată enciclopedie a regiunii, şi se bucura de stima tuturor celor 450 de corespondenţi străini cît număra pe atunci cohorta presei internaţionale stabilită la Beirut. Ne-am împrietenit, cum se întîmplă uneori, de la prima vedere, şi mi-am început activitatea de corespondent bucurîndu-mă, din primul moment, de sprijinul său preţios şi de largile cunoştinţe pe care le avea în toate domeniile vieţii politice din Orientul Mijlociu.

M-a întrebat atunci, în timp ce sorbeam un excelent „expresso", dacă aş vrea să-l însoţesc în ziua următoare într-o vizită la sediul unei organizaţii palestiniene din tabăra de la Sabra. Eram doar de două săptămîni la Beirut, pierdusem destul timp cu căutarea unei locuinţe, şi cu formele pe la autorităţile libaneze pentru a obţine acreditarea şi actele necesare şederii permanente în Liban şi prilejul ce mi se oferea pentru a intra în problematica mai largă a vieţii politice din această parte a lumii m-a încîntat acceptînd pe loc cu plăcere invitaţia colegului meu iugoslav. În timp ce discutam, de masa noastră s-a apropiat, salutîndu-l pe Mirko, un tip foarte elegant, cu o figură de englez sau american, pe care mi l-am închipuit că trebuie să fie un corespondent străin la fel ca şi noi. Făcîndu-i semn să ia loc la masa noastră, Mirko mi l-a prezentat: „Nu te speria. Are probabil o grenadă prin buzunar dar e băiat bun. Faceţi cunoştinţă: tovarăşul K., unul din adjuncţii doctorului Habache, liderul Frontului Popular pentru Eliberarea Palestinei. Cred că ai auzit de ei...". Personajul a zîmbit ca de o glumă bună, am făcut schimb de cărţi de vizită, şi în cursul discuţiei ce-a urmat mi-a expus în termeni concişi, solid argumentaţi, ţelurile politice ale mişcării palestiniene. A doua zi vizitam, în cartierul Sabra, redacţia revistei „Falestina Al Saura" (Revoluţia palestiniană) al cărei redactor şef în acel timp era un palestinian catolic din Bethleem, om extrem de simpatic ce avea să-mi devină un bun prieten, întîlnindu-l în mai multe rînduri atît la Beirut cît şi în alte capitale arabe şi nearabe, la diverse reuniuni internaţionale. Am cunoscut atunci la „Falestina Al Saura" — care împreună cu organismul de propagandă al O.E.P. îşi avea sediul într-o clădire distrusă de un bombardament aerian israelian în vara lui 1981 — o serie de activişti de răspundere ai organizaţiilor palestiniene, începînd o lungă şi pasionantă discuţie pe teme politice, cu opinii exprimate de o parte şi de alta, în mod deschis, fără ca toate să coincidă. Era primul pas ce-l făceam pentru cunoaşterea mai aprofundată a problemelor rezistenţei palestiniene.

În Liban existau, în 1980, treisprezece tabere de refugiaţi palestinieni, UNRWA avînd în evidenţa sa 226 554 de persoane. La Beirut, mai rămăseseră trei tabere în zona aeroportului internaţional, alte trei, situate la periferiile de nord-vest ale oraşului, dispărînd în timpul războiului civil cînd forţele conservatoare creştine după ce măcelăriseră o parte din locuitorii lor trecuseră peste ele cu buldozerele. Este de menţionat faptul că două dintre acestea, Debaye şi Jisr-Bacha, erau populate cu palestinieni creştini ceea ce bineînţeles n-a împiedicat pe coreligionarii lor libanezi să săvîrşească, la ocuparea acestora, execuţii sumare şi alte acte de sălbăticie.

Palestinienii trăiau nu numai în aceste tabere. Mulţi dintre ei se stabiliseră în diverse cartiere ale oraşului, integrîndu-se în activitatea economică a metropolei mediteraniene, îndeosebi la munci de categoria a doua: în construcţii, la salubritate, lucrători la brutării, băieţi de prăvălie, etc. Într-un bloc vecin cu locuinţa pe care o aveam la Beirut, era portar (în capitala libaneză portarii locuinţelor constituiau o instituţie omniprezentă), de mai bine de zece ani, un palestinian trecut de prima tinereţe, om aşezat, cu o droaie de copii de diferite vîrste, cu totul absent de la orice altă preocupare decît clădirea cu unsprezece etaje pe care o avea în grijă. În primele zile ale războiului civil, cînd vîntul de nebunie al fanatismului politico-comunitar, ce bîntuia cartierul respectiv, cu populaţie majoritară creştin-catolică, izgonise pe palestinienii care îndeplineau serviciile de corvoadă şi în general pe toţi musulmanii, fie ei libanezi sau de altă naţionalitate, portarul de la blocul vecin, a refuzat să plece. A doua zi, cîţiva tineri furioşi, cu feţele acoperite de cagule negre şi cu arme automate în mîini, l-au tîrît legat, la sediul lor, urmat de convoiul bocetelor numeroasei sale familii. Intervenţia locatarilor de pe întreaga stradă i-a adus pînă spre seară eliberarea, dar omul care nu putea să mai spună decît „Ce le-am făcut eu? Ce au cu mine?" a dispărut peste cîteva zile cu familie cu tot şi cît am rămas în Liban nu l-am mai întîlnit niciodată. Astfel de tratamente au avut de suferit numeroase familii palestiniene ce credeau că şi-au găsit, în sfîrşit, un cămin liniştit, oricît de modestă le era existenţa şi de grea truda, majoritatea lor fiind nevoite să ajungă pînă la urmă, din nou, în ghetoul taberelor de refugiaţi.

O mare parte din tabere erau amplasate în zona de sud a Libanului, în apropierea frontierei cu Israelul, şi datorită atacurilor pe care le sufereau continuu, din aer, de pe mare sau de pe uscat, mulţi dintre locuitorii lor se refugiaseră la Beirut îngroşînd numărul palestinienilor stabiliţi acolo, care după unele aprecieri se apropia de două sute de mii. Vara lui 1981 fusese pentru aceştia mai mult decît fierbinte, de-a dreptul îngrozitoare. Aviaţia israeliană, sub pretextul unor represalii pentru nişte incidente la frontieră, deversase peste cartierele sudice ale Beirutului, în care trăiau amestecaţi atît palestinieni cît şi libanezi, un adevărat torent de oţel şi foc, făcînd sute de victime din rîndurile populaţiei civile. Între timp, pe căi diplomatice ocolite, între israelieni şi palestinieni survenise, începînd de la 24 iulie al acelui an, un acord tacit de încetare a focului care fusese respectat timp de nouă luni de ambele părţi. Dar negrii nori de război se adunau pe nesimţite la frontiera sudică a Libanului unde Israelul concentra în secret tot mai numeroase trupe.

Un soldat palestinian rănit e purtat pe brațe de camarazii săi (stînga sus) ● Exploziile provocate de artileria grea au distrus numeroase clădiri din capitala libaneză (dreapta, sus) ● Combatanți palestinieni, prizonieri, sînt purtați în convoi, legați la ochi, cu mîinile legate, spre un punct de adunare al armatei israeliene (dreapta, jos) ● Militar israelian, odihnindu-se după o luptă, lingă carul său blindat, pe străzile Beirutului

UN POPOR FĂRĂ PATRIE

Numărul palestinienilor din Liban trecea de 400 000, la data respectivă. Prezența lor acolo, ca și în alte țări arabe, era legată de evenimentele imediate celui de al doilea război mondial, petrecute în Orientul Mijlociu, inclusiv de formarea statului Israel. Planul de partajare a Palestinei, aflată sub mandat britanic de la terminarea primului război mondial, adoptat de Adunarea Generală a O.N.U., în noiembrie 1947, preconiza formarea pe teritoriul respectiv a două state independente : unul arab și altul evreesc. În acel timp, în Palestina trăiau 1 300 000 de arabi și 600 000 de evrei, majoritatea covîrșitoare a acestora din urmă stabiliți acolo în timpul mandatului britanic. (În 1918, cînd vechii stăpînitori otomani au fost alungați după patru secole de dominație, din locuitorii Palestinei doar 9 la sută erau evrei). Arabii, atît palestinienii cît și statele arabe, au considerat hotărîrea de partajare inechitabilă și au respins-o. La plecarea trupelor britanice, evreii din Palestina au proclamat independența statului lor sub numele de Israel (14 mai 1948) și a doua zi a început primul dintre războaiele ce aveau să urmeze timp de trei decenii și jumătate între israelieni și arabi.

Sorții primului război au fost favorabili tînărului stat israelian, acesta mărindu-și, de la început, teritoriul atribuit prin planul O.N.U. de partajare, de la 14 300 kmp la 20 800 kmp. Restul — Cisiordania și Gaza (6 000 kmp) a trecut sub administrația Iordaniei și Egiptului pînă la războiul din 1967 cînd întregul teritoriu palestinian a fost ocupat de Israel.

În cursul primului război arabo-israelian, 726 000 de arabi palestinieni au fost siliți, din diverse motive, să-și părăsească căminele strămoșești : alungați de desfășurarea operațiunilor militare, dezorientați de propaganda ambelor tabere, îngroziți de excesele grupărilor paramilitare extremiste. (La 9 aprilie 1948, cu o lună înainte de proclamarea statului Israel, 254 de locuitori arabi ai statului Doir Yassin, de lîngă Ierusalim, au fost exterminați în mod barbar de un comando al organizațiilor evreești teroriste Irgun și Stern. S-au înregistrat unele acte reprobabile și din partea luptătorilor arabi, iar la Ierusalim atentatele sîngeroase, făptuite de ambele părți, au făcut numeroase victime, sporind deruta în rîndurile populației pașnice și grăbind exodul unui număr important de arabi). Războaiele următoare, și îndeosebi cel din 1967, au sporit numărul refugiaților cu alte zeci și sute de mii de persoane. Cam aceasta ar fi în linii mari geneza problemei palestiniene care a făcut să se ajungă la situația actuală cînd un popor de peste patru milioane de oameni este lipsit de dreptul la o patrie proprie, jumătate din ei pribegind departe de pămînturile natale și trăind în 61 de tabere, adevărate ghetouri, în condiții mai mult decît precare, din pomenile subțiri ale organismului O.N.U. pentru refugiați (UNRWA) el însuși în permanentă lipsă de fonduri necesare activității sale.

„PACEA GALILEEI" — MOARTEA BEIRUTULUI

Primul semn prevestitor al unei noi perioade de încordare l-a constituit atacul aerian israelian, de la 21 aprilie 1982, împotriva unor tabere palestiniene din sud, pur şi simplu din senin, fără să se fi vehiculat vreun pretext ca în alte rînduri. Au urmat alte bombardamente aeriene la 8—9 mai, iar la 4 şi 5 iunie, cartierele de vest ale Beirutului au fost supuse unor raiduri devastatoare, provocînd moartea a 220 de persoane şi rănirea a altor 410.

În ziua următoare, un torent blindat, susţinut din aer de întreaga flotă de luptă a Israelului, a invadat Libanul reuşind să ajungă în trei zile la porţile Beirutului după ce străbătuse peste o sută de kilometri de la frontieră ocupînd jumătate din teritoriul unei ţări cu care nu se găsea în stare de război. Şase sute de mii de persoane, libanezi şi palestinieni, din aceştia mai puţin de zece mii fiind combatanţi, s-au trezit peste noapte închişi în Beirutul de vest, lipsit de lumină electrică, de apă potabilă, alimente, fiind nevoiţi, într-o încercare disperată de a-şi salva viaţa, să coboare în pivniţele şi subteranele oraşului care, vreme de două luni şi jumătate, a fost transformat într-un poligon de încercare a noilor arme de mare distrugere produse de industria americană şi reproduse de israelieni : bombe de implozie, bombe cu bilé, bombe cu fragmentaţie, etc, etc. Experienţele au fost edificatoare. O singură bombă de implozie căzută pe un bloc de locuinţe cu opt etaje, din cartierul rezidenţial Rauche, l-a transformat într-un maldăr plat de ruine cu o înălţime de doar patru metri. Dedesupt, au rămas îngropaţi pentru totdeauna o sută dintre locatarii săi. Bristol, cel mai de lux hotel din Beirut, a fost şi el sfîrtecat de bombe în timp ce în subsolul său se adăposteau 150 de ziarişti străini care, spre norocul presei mondiale, au scăpat numai cu spaima. Bombardamentele oarbe au lovit redacţiile celor mai importante ziare libaneze „An Nahar" şi „L'Orient-Le Jour", sediul Ministerului Informaţiilor şi al Radiodifuziunii libaneze. Palatul de Justiţie, clădirile mai multor bănci internaţionale. Cinci obuze de 155 mm au atins în plin ambasada Franţei — iar trei obuze cu fosfor au căzut pe reşedinţa ambasadorului aceleiaşi ţări, dintr-un alt colţ al oraşului. N-au fost cruţate nici aşezămintele medicale. Bombardarea celebrului spital american din apropierea falezei mediteraniene a provocat peste două sute de victime din rîndurile bolnavilor şi personalului. Moderna arteră comercială Hamra şi faleza Mazra au fost transformate în ruine fumegînde. Într-o singură zi, la 12 august, după unsprezece ore de bombardament continuu, au fost număraţi cinci sute de morţi şi aproape o mie de răniţi. „De ce ne-au bombardat? Aici nu exista nici un obiectiv militar, nici-un birou al organizaţiilor palestiniene. Doar civili, beirutieni, libanezi. De ce?" — îl întreba o femeie libaneză pe unul din corespondenţii agenţiei „France Presse" sosit la faţa locului imediat după un raid aerian israelian, împotriva unuia din cartierele civile ale oraşului. Un răspuns edificator, în această privinţă, avea să-l dea o zi mai tîrziu un ofiţer israelian intervievat de un alt corespondent francez : „Măcelul era inevitabil. Cînd faci o porcărie o faci pînă la capăt. Pentru că înainte de orişice asta este o mare porcărie".

În general spus, orice război a fost întotdeauna o mare porcărie pentru populaţia civilă şi acest lucru este cu atît mai valabil în cazul tragediei îngrozitoare pe care a trăit-o capitala libaneză în vara lui '82. Israelienii şi-au botezat eufemistic invazia „operaţia — Pace Galileei", declarînd în prima zi a acţiunii militare că ea urmăreşte scoaterea localităţilor lor de la frontiera nordică din raza de acţiune a artileriei luptătorilor palestinieni, amplasaţi în sudul Libanului. Cîteva zile mai tîrziu cărţile au fost date pe faţă cu brutalitate: scopul campaniei militare era eliminarea Organizaţiei pentru Eliberarea Palestinei din Liban şi în primul rînd din Beirut. Această operaţie de poliţie, pe teritoriul unui stat străin, a culminat cu asediul sîngeros al Beirutului de vest apărat vitejeşte de cîteva mii de fedaini palestinieni şi miliţieni ai grupărilor politice de stînga libaneze, dispunînd de un armament inferior, în faţa uneia din cele mai moderne armate a lumii, susţinută din aer de ultimele tipuri de aparate de luptă. Pentru a înfrînge rezistenţa asediaţilor, asediatorii au trecut la bombardarea masivă şi sistematică a oraşului, fără discernămînt şi astfel „Pacea Galileei" s-a transformat în „Moartea Beirutului".

Cînd scriu aceste rînduri, cu nostalgie şi durere pentru oraşul viu, vesel, animat şi încîntător, pe care l-am cunoscut cîndva, la Beirut este linişte. O linişte apăsătoare de cimitir marcată de stigmatul îngrozitor a aproape trei luni de neîntrerupte şi distrugătoare bombardamente. Fedainii palestinieni, pentru a cruţa ce mai putea fi cruţat din Beirutul de vest, au acceptat să părăsească Libanul în urma unui acord, lung negociat. Poziţiile lor au fost ocupate de paraşutişti francezi, bersaglieri italieni şi puşcaşi marini americani conform înţelegerilor survenite. Oraşul martirizat încearcă acum să-şi vindece rănile îndepărtînd dărîmăturile şi îngropînd morţii găsiţi sub ele.

În Liban continuă să staţioneze diverse armate străine : trupe israeliene, „Căştile albastre" ale O.N.U., forţele de dezangajare franceze, americane, italiene, forţa arabă de descurajare. Lor li se adaugă „armatele particulare ale organizaţiilor politice libaneze. Arme, mult prea multe arme, pentru o ţară de zece mii de kilometri pătraţi !

Libanul, pămînt cu rezonanţă istorică multimilenară are dreptul să trăiască, ca oricare altă ţară din lume, stăpînă pe destinele ei, independentă şi suverană, liberă de persistenţa amestecului străin. Deocamdată epilogul libanez este încă neîncheiat. Rămîne ca viitorul să-i pună punct în aşa fel încît ţara milenarilor cedri să-şi găsească în sfîrşit liniştea atît de mult aşteptată. Şi poate că luminile pomului de iarnă de la răscrucea Muzeului, aprinzîndu-se din nou, la sfîrşitul acestui an, vor întruchipa începutul unei noi ere în viaţa încercatului oraş de pe ţărmul răsăritean al Mediteranei. O eră de pace, de reconstrucţie, de înţelegere între toţi libanezii, într-o patrie renăscută, liberă de interferenţe străine, independentă şi suverană.

MAFIA sau CUM INCEPE UN CAID

Secvență din „Nașul" In rolul titular Marlon Brando

Fragmente din NAȘUL

MARIO PUZZO

A doua zi, Fanucci, îmbrăcat ca întotdeauna în culori deschise și purtînd pe cap pălăria sa de fetru crem, l-a abordat pe Vito Corleone în stradă. Această brută masivă nu făcea nimic pentru a-și disimula cicatricea în formă de semilună care-i împodobea gîtul de la o ureche la alta. Avea sprîncenele dese ca peria și trăsăturile bine desenate, fapt ce-i dădea totuși un aer simpatic, atunci cînd surîdea.

Vorbea cu un puternic accent sicilian. „Ciripește, tinere !" i se adresă el lui Vito. „Am auzit că aveți ceva biștari, tu și cei doi prietenari

ai tăi. Nu vi se pare că m-ați cam sărit din socoteli ? Și apoi, este parohia mea — nu ? — și trebuie să-mi ungeți și mie pliscul cu ceva." A pronunțat aceste ultime cuvinte în dialectul sicilian, folosind o formulă a Mafiei : „Fari vagnari a pizzu". „Pizzu" însemna ciocul unei păsări mititele, în genul canarului. Pe scurt, Fanucci își cerea partea sa din pradă.

Conform obiceiului său, Vito Corleone nu-i răspunsese. Înțelesese foarte bine, dar aștepta o cerere precisă.

Fanucci zîmbi, scoțînd la iveală dinții săi de aur și surîsul întinse cicatricea de sub figură. Își șterse fața cu batista și-și desfăcu nasturii vestonului, ca și cînd ar fi vrut să se răcorească, dar în realitate pentru a lăsa să se vadă crosa pistoletului strecurat pe sub centura care-i susținea pantalonii largi. Apoi suspină și continuă : „Cinstește-mă cu cinci sutare și-o să uit această scăpare. Voi ăștia cu cașul la gură să învățați respectul cuvenit unui grangure ca mine".

Vito Corleone îi surîse. În ciuda tinereții și inocenței sale, zîmbetul său era atît de glacial încît Fanucci ezită un moment înainte de a continua : „Și de n-o să vrei, sticleții or să te caute pe-acasă... Nevasta și copiii tăi vor fi arătați cu degetul și vor îndura mizeria. Mă rog, dacă mi s-au vîndut castane despre lovelele tale, o să-ți iau mai puțin. Dar nu sub trei sute de dolari. Nu încerca să mă tragi în piept."

Vito Corleone se decisese în fine să vorbească. Vocea lui de băiat rezonabil nu trăda nici cea mai mică scînteie de mînie. El se exprima politicos, așa cum stătea bine unui tînăr să se adreseze unui bărbat de vîrstă matură, care se bucura de faima lui Fanucci. „Mi-am încredințat banii prietenilor mei. Va trebui să vorbesc cu ei despre treaba asta."

Fanucci se simți călare pe situație. „Să le zici că am auzit de ei. Nu-ți fie tîrșă să le vorbești. Eu și cu Clemenza ne știm foarte bine, și el înțelege combinațiile astea. Ciulește urechea la sfaturile lui. E mai frecat decît tine de treburile astea."

Vito Corleone ridică din umeri și se strădui să pară încurcat.

„Desigur" spusese el. „Dar înțelegi că pentru mine toate lucrurile astea sînt noi. Îți mulțumesc că mi-ai vorbit ca un **padrino**".

„Ești un flăcău pe cinste", zise Fanucci satisfăcut. El strînse mîna lui Vito între palmele sale moi. „Gîndești cum trebuie. Mă bucur să văd tineri ca tine. Dar data viitoare nu mă mai scăpa din vedere. Da ? S-ar putea să te-nvăț de bine."

Mai tîrziu, Vito Corleone înțelese de ce adoptase o tactică atît de subtilă cu Fanucci : Mafia îi ucisese tatăl tocmai pentru că se dovedise prea iute din fire. Dar pe moment el nu simțea decît o mînie rece împotriva acestui grăsan care voia să-l toace de banii cîștigați cu riscul vieții și libertății sale. Nu-i era deloc teamă, și din primele momente îl considerase pe Fanucci ca pe un capsoman răsuflat. Din cele ce știa de la Clemenza, acest sicilian solid ar fi murit mai degrabă decît să lase să-i scape vreun bănuț printre degete. Nu-l văzuse el însuși gata să trimită pe lumea cealaltă un agent de poliție numai ca să poată ciordi un amărît de covor ? În ceea ce-l privea pe subțirelul Tessio, el părea primejdios ca o viperă.

Chiar în aceeași seară, în apartamentul lui Clemenza, pe partea cealaltă a micii curți de aerisire, Corleone primi o nouă lecție în materia pe care începuse s-o studieze.

Clemenza înjura, Tessio era încruntat, dar amîndoi se întrebau dacă Fanucci s-ar fi mulțumit cu două sute de dolari de fiecare. Tessio înclina să creadă că da.

Clemenza declară categoric : „Nu. Împuțitul ăsta cu cicatrice trebuie să fi aflat la ce preț cumpără marfa tăinuitorul. Nu va accepta mai puțin de trei sute de marafeți de căciulă. Va trebui să-i plătim".

Vito se mira, dar se strădui să pară naiv, așa că întrebă : „De ce să-i plătim ? Ce-ar putea să ne facă la toți trei ? Sîntem mai puternici decît el. Avem pistoale. De ce trebuie să-i dăm banii pe care-i cîștigăm ?"

Clemenza explică cu răbdare : „Fanucci are prieteni, adevărate bestii. Este în tamjă și cu copoii. El ți-a cerut să plătești în primul rînd pentru a ne cunoaște planurile ; le vinde apoi sticleților pentru a-și asigura recunoștința lor. Așa-și face el treaba. În plus, Maranzalla în persoană i-a concesionat un cartier". Adesea citat în ziarele epocii, gangsterul Maranzalla trecea drept șeful unei bande care practica extorcarea, furtul cu mîna înarmată și șantajul pentru protecția jocurilor de noroc.

Clemenza îi îmbie cu vin făcut de el însuși. După ce așeză pe masă o farfurie cu salam și măsline și niște pîine de casă, nevasta lui coborî, ducînd cu ea un scaun pentru a se posta la intrarea imobilului și pentru a cleveti cu celelalte cumetre. Italience ca și ea, ele nu veniseră decît de cîțiva ani în Statele Unite și încă nu înțelegeau limba vorbită de americani.

Vito Corleone rămase să bea cu cei doi amici. Se gîndea. Niciodată pînă atunci mintea sa nu fusese pusă la o asemenea încercare, și claritatea raționamentelor sale îl uimea. Recapitulă tot ceea ce știa despre Fanucci. Îl revedea pe acest bădăran, cînd îi tăiaseră gîtul fugind pe trotuar, aplecat în față, cu pălăria apăsîndu-și bărbia pentru a opri sîngele care șiroia. Își reamintea de asasinarea celuia care mînuise cuțitul și de iertarea acordată de Fanucci celorlalți doi complici, în schimbul unei sume de bani. Dintr-odată Vito Corleone fu sigur că Fanucci nu avea relații importante și nici nu putea avea. Nu, nimic nu arăta că are legături cu poliția. Nu, nu era vorba de un tip care preferă niște bani în loc să se răzbune. Nu ! Fanucci achitase pe unul din cei trei agresori ai săi dintr-o întîmplare. Dar înțelesese că nu va putea avea și pielea celorlalți doi, pentru că prima execuție îi pusese în gardă pe complici. Atunci, a trebuit să se mulțumească cu o consolare mai slabă. Acest tip storcea — datorită numai forței sale brutale — un tribut de la comercianți și de la cei care își transformau casele în tripouri mizerabile. Dar Vito mai știa că unul din aceste tripouri nu-i vărsase niciodată nici măcar o centimă lui Fanucci, și că totuși acesta nu avea ce-i face.

Fanucci era deci un solitar care, poate, uneori, recurgea la serviciile unor ucigași plătiți, pe care-i tocmea cu bucata. Această concluzie îl